ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
FAKULTA BIOMEDICÍNSKÉHO INŽENÝRSTVÍ
Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

Preventivně výchovná činnost v oblasti rizikového chování u středoškolské mládeže

Preventive Educational Activites in the Field of Risk Behaviour in Secondary School Students

Diplomová práce

Studijní program: Ochrana obyvatelstva
Studijní obor: Civilní nouzové plánování

Autor diplomové práce: Bc. David Chvál

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Mgr. Dana Rebeka Ralbovská, Ph.D. LL.M.

Kladno 2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

I. OSOBNÍ A STUDIJNÍ ÚDAJE

Příjmení:	**Chvál**	Jméno:	**David**	Osobní číslo:	**456447**
Fakulta:	**Fakulta biomedicínského inženýrství**				
Garantující katedra:	**Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva**				
Studijní program:	**Civilní nouzové plánování**				

II. ÚDAJE K DIPLOMOVÉ PRÁCI

Název diplomové práce:

Preventivně výchovná činnost v oblasti rizikového chování u středoškolské mládeže

Název diplomové práce anglicky:

Preventive Educational Activities in the Field of Risk Behaviour in Secondary School Students

Pokyny pro vypracování:

Předmětem diplomové práce bude analýza možností preventivně výchovné činnosti v oblasti primární prevence rizikového chování u středoškolské mládeže. V teoretické části budou definovány rizikové faktory determinující vznik a rozvoj rizikového chování u studentů středních škol. Praktická část práce bude zaměřena na možnosti realizace preventivních programů v návaznosti na činnost složek IZS. Předmětem zkoumání a následné analýzy bude rovněž proměna prevence ve školách v souvislosti s celosvětovou pandemií, kdy došlo k omezení terénní preventivní činnosti i ze strany členů IZS, zejména Policie ČR, a bylo nutno hledat nové cesty šíření prevence. V praktické části práce bude realizováno průzkumné šetření prostřednictvím anonymního dotazníkového šetření mezi studenty středních škol. Kritériem výběru respondentů, při minimálním počtu 150, bude věk nad 18 let a statut středoškolského studenta v Jihočeském a Středočeském kraji. Rovněž bude využita kvalitativní metoda sběru dat, konkrétně strukturovaný rozhovor s pedagogy vybraných SŠ a příslušníky IZS, kteří se podílejí na realizaci preventivně výchovných programů. V diskusi bude využita metoda komparace. Získaná data poslouží kromě statistického vyhodnocení i při zpracování minimálního preventivního programu na střední škole.

Seznam doporučené literatury:

[1] MIOVSKÝ, M., Prevence rizikového chování, Praha: Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, 2015, ISBN 978-80-7422-392-1

[2] MIOVSKÝ, M., Diagnostika a terapie ADHD, Praha: Grada, 2018, ISBN 978-80-271-0387-4

[3] DOLEJŠ, M., Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, ISBN 978-80-244-2642-6

[4] SKOPAL, O., DOLEJŠ, M., SUCHÁ J., Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, ISBN 978-80-244-4223-5

Jméno a příjmení vedoucí(ho) diplomové práce:

PhDr. Mgr. Dana Rebeka Ralbovská, Ph.D., LL.M.

Jméno a příjmení konzultanta(ky) diplomové práce:

Ing. Tomáš Bureš

Datum zadání diplomové práce: **04.10.2021**
Platnost zadání diplomové práce: **22.09.2023**

doc. Mgr. Zdeněk Hon, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. MUDr. Jozef Rosina, Ph.D., MBA
děkan

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem Preventivně výchovná činnost v oblasti rizikového chování u středoškolské mládeže vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů, které uvádím v seznamu bibliografických odkazů.

Nemám závažný důvod proti užití tohoto školního díla ve smyslu § 60 zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Kladně dne 04.05.2022

.....

Bc. David Chvál

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych poděkovat vedoucí mé práce PhDr. Mgr. Daně Rebece Ralbovské, Ph.D., LL.M. za všechny cenné rady, vstřícnost a za kritické, ale konstruktivní připomínky. Poděkování patří všem respondentům školských institucí za účast na dotazníkovém šetření, dále zaměstnancům středních škol, příslušníkům Hasičského záchranného sboru ČR, Policie ČR a zaměstnancům Zdravotnické záchranné služby, kteří mi poskytli rozhovor. Nemalý dík patří také mé rodině, jejíž trpělivosti si velmi vážím.

ABSTRAKT

Obsahem diplomové práce je analýza možností preventivně výchovné činnosti v oblasti primární prevence středoškolské mládeže.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se věnuje aspektům z oblasti rizikového chování a jeho příčin, tvorbě minimálního preventivního programu škol v návaznosti na činnost složek Integrovaného záchranného systému a legislativě. Aktuálnost tématu potvrzuje rozsáhlá dostupná databáze odborné literatury.

Na teoretickou část navazuje praktická část. Jako výzkumný nástroj je zvoleno anonymní dotazníkové šetření. Poté je provedena analýza dat. Výsledky jsou zpracovány ve formě grafů a tabulek. Osoby ve výzkumu uvádějí typy rizikového chování, na které se zaměřují programy škol, i příčiny vzniku. Posuzují formy prevence, které by jim vyhovovaly. Jsou objasněny důvody zapojení složek IZS do prevence. Výzkum naznačuje i proměnu prevence v době pandemie COVID-19. Praktická část přináší rovněž výsledky strukturovaných rozhovorů.

V diskusi jsou získané výsledky konfrontovány s názory odborníků a výsledky jiných autorů. Jsou představeny návrhy dalšího zpracování.

Klíčová slova

Prevence; rizikové chování; příčiny rizikového chování; minimální preventivní program; složky Integrovaného záchranného systému; proměny prevence

ABSTRACT

The goal of this thesis is to analyse the options of preventive educational activities in the field of risk behaviour in secondary school students.

The thesis is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical one examines the specific aspects of risk behaviour and its causes and the creation of the minimal preventive school programme based on rescue and emergency system and legislation. A broad database of literature ensures the text is up-to-date.

The theoretical part is followed by the practical one. An anonymous survey was chosen as the research tool. The data is then analysed and the results processed into graphs and tables. The respondents state what kinds of risk behaviour are addressed in the school programmes and what causes them. They also consider the suitable forms of prevention. The reasons for the involvement of the emergency services in the prevention are explained and the research points out the development of prevention in the age of COVID-19 as well. The practical part also includes the results of the structured interviews.

The results are then compared with expert opinions and other studies. Finally, the options of further study into the topic are presented.

Keywords

Prevention; risk behaviour; causes of risk behaviour; minimal preventive programme; emergency services; prevention development

Obsah

1 ÚVOD 9

2 CÍLE PRÁCE A HYPOTÉZY 12

3 PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU 14

3.1 Vymezení pojmu rizikové chování 14

3.2 Vybrané formy rizikového chování ve školské prevenci 19

3.2.1 Návykové látky 20

3.2.2 Agresivní chování a šikana 20

3.2.3 Poruchy příjmu potravy 22

3.2.4 Záškoláctví 23

3.2.5 Netolismus 24

3.3 Příčiny vzniku rizikového chování 25

3.3.1 Genetické a organické predispozice 26

3.3.2 Osobnostní predispozice 27

3.3.3 Vliv sociálního prostředí 29

3.4 Primární prevence rizikového chování ve školách 30

3.4.1 Minimální preventivní program 33

3.4.2 Zákony a jiné právní předpisy ve školské prevenci 37

3.5 Úkoly integrovaného záchranného systému v preventivní činnosti u žáků a studentů 40

3.5.1 Preventivní aktivity Policie ČR 41

3.5.2 Preventivní aktivity Hasičského záchranného sboru ČR 42

3.5.3 Preventivní aktivity zdravotnické záchranné služby 44

4 METODIKA 46

4.1 Postup sběru dat ... 46

4.2 Charakteristika výzkumného vzorku ... 47

4.3 Výzkumný nástroj ... 48

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU ... 52

5.1 Vyhodnocení výsledků z dotazníků ... 52

5.2 Vyhodnocení výsledků řízených rozhovorů ... 68

5.3 Vyhodnocení cílů ... 73

5.4 Vyhodnocení hypotéz ... 80

6 DISKUSE ... 83

7 ZÁVĚR ... 115

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK ... 119

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY ... 120

10 SEZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKŮ ... 138

11 SEZNAM POUŽITÝCH TABULEK ... 140

12 SEZNAM PŘÍLOH ... 141

1 ÚVOD

Doba, kdy se mlčelo o rizikovém chování ve školách, je již dávno za námi. Výzkum zaměřený na oblast rizikového chování, zvláště závislostního chování, vykazuje od 90. let 20. století vysokou míru sledovanosti. Je to doba, kdy se objevila otevřená drogová scéna. Četná adiktologická pracoviště a krizová centra dnes ukazují na potřebu společnosti řešit problematiku závislostí. Právě střední školy se setkávají s cílovou skupinou, jež je rizikovými formami chování nejvíce ohrožena – s pubescenty a adolescenty. V takovém prostředí je nutné být připraven i na to, že se mohou řešit závislosti, poruchy příjmu potravy či záškoláctví, a je třeba si umět poradit. Školy jsou vázány legislativou, která jim ukládá povinnost vytvořit minimální preventivní program (dále jen MPP). Úsilí věnované jeho sestavení začíná mapováním konkrétní situace v dané škole a pokračuje návrhem takových programů pro studenty, které budou efektivní a povedou ke změnám chování.

Téma předcházení rizikových forem chování zaměstnává nejen pedagogy, ale v kontextu i psychology, sociology, adiktology, policisty a samozřejmě zdravotníky, je také úkolem pro rodinu s přesahem pro celou společnost. V tomto kontextu se všichni snaží poskytnout relevantní informace a nabídnout podporu a účinný soubor opatření, který povede k prevenci před škodlivými následky všech druhů závislostí a dalších forem nebezpečného chování. Každé jednotlivé rizikové chování představuje problém psychologicko-medicínský a postupně zasahuje do kvality života jedinců a jejich nejbližších.

V současné době se změnila nejen terminologie, ale i objem rizikových projevů chování, který zahrnuje staronové téma agrese, šikany, xenofobie, extremismu, závislostního chování, záškoláctví, rizikového sexuálního chování, ale i skupinu nových náboženských hnutí (dříve sekt), syndromu CAN, poruch příjmu potravy až k rizikovému chování ve sportu a dopravě. Nové fenomény přibyly

také v oblasti závislostí, jako např. závislost na internetu ve všech formách, tzv. netolismus. Někteří adiktologové dokonce varují, že již hodina na tabletech a mobilech dětí denně může představovat problém. Na druhé straně interaktivní tabule a tablety jsou ve školách běžnou součástí vyučování, což považujeme za velký posun ve formách výuky, ale nabízí se otázka, do jaké míry má škola doplňovat výuku časem na těchto zařízeních. Chodby středních škol jsou o přestávkách zaplněny žáky, kteří jsou se sklopenými hlavami zahleděni do monitorů a telefonů a kteří pokyn učitele ke schování zařízení do tašky berou jako omezení.

Klíčový pojem „rizikové chování", se kterým budeme pracovat, do jisté míry nahrazuje dřívější označení sociálně patologické jevy. Oproti původnímu chápání se tak dnes zaměřujeme na konkrétního jedince, klade se větší důraz na ohrožující aspekt konkrétního rizikového chování, zatímco výraz sociálně patologické jevy se týkal více lidské společnosti, vztahů mezi lidmi a dopady společensky nebezpečného chování (alkoholismus, krádeže, vraždy aj.). Jedním z cílů Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže 2019–2027 (dále jen Národní strategie 2019–2027) je právě vymezení a ustálení terminologie. Do popředí se také dostal samostatný, transdisciplinární, výše uvedený obor adiktologie, který je nelékařským zdravotnickým oborem a uplatňuje se v prevenci rizikového chování, neboť podle definice tohoto oboru lze preventivními i léčebnými způsoby takové chování ovlivňovat.

V předložené diplomové práci se budeme věnovat problematice preventivně výchovné činnosti u středoškolské mládeže. Hlavní těžiště celé práce bude spočívat v analýze možností preventivně výchovné činnosti ve středních školách. Budeme se ptát členů Integrovaného záchranného systému (dále jen IZS), jaké jsou možnosti realizace preventivních programů jejich složek ve školách. Pokusíme se zjistit, jaká proměna ve formách rizikového chování nastala v době pandemie COVID-19. Cílem výzkumu je statisticky vyhodnotit získaná data

a zjistit, jak by bylo možné efektivně zpracovat MPP ve školách, aby nebyl pouhým povinným dokumentem.

Diplomová práce vznikla z podnětu mé vedoucí práce, která se tématem zabývá delší dobu. Rovněž vycházím ze svých zkušeností jako bývalý student gymnázia v malém městě, kdy jsme se spolužáky vnímali prevenci jako určité teoretické memorování a někdy i vyhrožování, zaměřené na problematiku drogové závislosti a šikany bez ohledu na další souvislosti a fakta. Jsem si vědom, že informace o rizikovém chování a způsoby prevence i léčby se zásadně a rychle proměňují, ale MPP slouží školám stále stejně jako východisko či společná norma, která má být jedinečně nastavena s ohledem na kontext školy. Program by měl zachycovat a odrážet potřebu školy. Domníváme se, že dnes je dostatečně ze strany odborníků, ale i škol popsáno nebezpečí vzniku různých druhů rizikového chování, a je také známo, že rizikové chování mění svoje podoby. Není ambicí předložit všechny informace a posoudit veškeré souvislosti tohoto fenoménu. Nelze plně dohledat a analyzovat všechny příčiny rizikových forem chování, ani následky, které se odrážejí v životě a zdraví jedinců a jejich rodin, v různých osobních tragédiích, ale snahou, k níž se diplomová práce bude upínat, je přinést přehled o preventivně výchovné činnosti ve středních školách a ukázat její účinnost ve spolupráci se složkami IZS.

2 CÍLE PRÁCE A HYPOTÉZY

V diplomové práci jsme si stanovili několik cílů. Nejprve v teoretické části budou vymezeny základní pojmy, budou definovány hlavní typy rizikového chování, na které se školní programy zaměřují, bude popsána struktura MPP. Rovněž bude uvedena legislativa v dané oblasti a nastíněna strategie prevence. Pro potřeby naší práce ukážeme i možné modely spolupráce škol se složkami IZS a jinými institucemi. Teoretická část je rozdělena na kapitoly a podkapitoly. Cílem teoretické části je přesně a srozumitelně vymezit terminologii a pojmenovat skutečnosti, abychom tyto obsahy mohli aplikovat ve výzkumné části.

Ve výzkumné části si klademe několik cílů. Důležitým cílem bude zjistit základní typy rizikového chování a programy, na které se školy v rámci prevence zaměřují. Dalším cílem bude zmapovat faktory, které indikují předpoklady k rizikovému chování. Chceme rovněž z dotazníkového šetření poznat možnosti realizace preventivních programů v návaznosti na činnost složek IZS a témata, která jsou studentům nabízena. Výzkum má zjistit přínos takové prevence. Pokusíme se rozkrýt, jaké formy konkrétních preventivních aktivit přicházejí do úvahy. Nastíníme, jakou proměnu v prevenci představovala pandemie COVID-19. Je nezbytné upozornit na samotnou důležitost prevence ve školách. U řízených rozhovorů chceme zjistit, jaké preventivní aktivity považují pedagogové za osvědčené a jak se zapojují složky IZS do spolupráce se školami.

Dílčí cíle práce:

- V teoretické části (na podkladě hloubkové analýzy odborné literatury) vymezit základní pojmosloví a strukturu minimálního preventivního programu;
- zmapovat základní legislativní rámec školní prevence a roli IZS v této oblasti;

- zjistit nejčastější typy rizikového chování, na které jsou zaměřené specifické programy i výuka v některých předmětech;
- zjistit nejvýraznější faktory ovlivňující vznik rizikového chování;
- zjistit možnosti spolupráce škol v návaznosti na složky IZS a důvody zapojení složek IZS do prevence;
- zjistit formy prevence, které by respondentům vyhovovaly;
- nastínit možnou proměnu preventivních činností ve školách v souvislosti s pandemií COVID-19 a zjistit, zda má škola v době pandemie upozorňovat na zvýšení bezpečnosti na internetu;
- u řízených rozhovorů prozkoumat osvědčené aktivity, které vedou k realizaci cílů minimálního preventivního programu; vyhodnotit zapojení složek IZS do programů škol;
- verifikovat nebo falzifikovat zformulované hypotézy.

Stanovené hypotézy:

V práci jsme stanovili 4 hypotézy.

1. *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů odpoví, že vědí o existenci MPP a jeho obsahu.*
2. *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů by v případě obtíží s rizikovým chováním vyhledalo raději odborníka než pomoc ve škole.*
3. *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů považuje realizaci prevence s jinými osobami než pedagogy za mnohem přínosnější.*
4. *Předpokládáme, že podle více jak 50 % respondentů způsobila pandemie a dlouhodobá izolace od vrstevníků větší závislost na internetu a sociálních sítích.*

3 PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU

Předmětem následujících kapitol teoretické části práce je utřídění pojmosloví a rovněž podrobnější klasifikace některých forem rizikového chování, které jsou ve školské praxi rozšířené. Dále navážeme tématem o příčinách vzniku rizikového chování, neboť vysvětlení mnoha otázek v oblasti prevence je spojováno se sociálním, dědičným a rodinným kontextem. Z hlediska našeho výzkumu se budeme podrobněji zabývat pojmem prevence a nejvýznamnějším školským dokumentem v této souvislosti – minimálním preventivním programem. Důležitou roli hraje i platná legislativa, proto přiblížíme stručný výčet nejdůležitějších zákonů, vyhlášek, nařízení i metodických pokynů k prevenci. Součástí teoretické části budou i kapitoly o aktivitách složek IZS. Cílem teoretické části je seznámit se současným stavem zkoumané problematiky. Nelze se však vyslovit ke všem tématům podrobně. Důvodem je velké množství teoretických informací v dostupných databázích.

3.1 Vymezení pojmu rizikové chování

Rizikové formy chování se v některých svých podobách dotýkají nejen škol, ale pronikají do celé společnosti. Oborem, který připravuje absolventy k práci s lidmi s rizikovými projevy chování, je adiktologie vyučovaná na lékařských fakultách. K pojmu rizikové chování lze najít více definic. Již v úvodu jsme zmínili, že došlo ke změně původního označení sociálně patologické jevy na universální soubornou kategorii rizikové chování, která označuje více prokazatelných forem způsobů jednání. Dosud nejpoužívanější definice uvádí, že se jedná o „*pojem odkazující ke komplexní kategorii chování, jímž se zabývají sociální a medicínské vědní obory a který obvykle zahrnuje*:

- *Interpersonální rizikové chování (např. násilné chování, šikanu, týrání, rasovou nesnášenlivost a diskriminaci některých skupin, extremismus);*

- *delikventní chování ve vztahu ke hmotnému majetku (např. krádeže, vandalismus, sprejerství);*
- *rizikové zdravotní návyky (např. pití alkoholu, kouření, užívání drog, ale i nezdravé stravovací návyky, nedostatečnou nebo nadměrnou pohybovou aktivitu);*
- *sexuální chování (předčasné zahájení pohlavního života, promiskuitu, nechráněný pohlavní styk, styk s rizikovými partnery);*
- *rizikové chování ve vztahu ke společenským institucím (záškoláctví, neplnění školních povinností, nedokončení studia na střední škole);*
- *prepatologické hráčství;*
- *rizikové sportovní aktivity (adrenalinové a extrémní sporty)" (*Širůčková in Miovský a kol. 2015, s. 50).

Autor Miovský (2010) uvádí, že se jedná *„o chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost"* (Miovský a kol. 2010, s. 23). Zestručníme obsah na devět rizikových oblastí, se kterými se setkáváme ve školské prevenci:

- *Záškoláctví;*
- *šikana a extrémní projevy agrese;*
- *rizikové sporty a rizikové chování v dopravě;*
- *rasismus, xenofobie;*
- *negativní působení sekt;*
- *sexuální rizikové chování;*
- *prevence v adiktologii;*
- *spektrum poruch příjmu potravy;*
- *okruh problémů spojených se syndromem CAN"* (Miovský a kol. 2010, s. 26).

Podle Miovského (2010) lze rizikové chování podrobit vědeckému zkoumání a lze jej ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi. Výše uvedené výčty rizikových forem chování najdeme i v dokumentu Národní strategie 2019–2027 (Národní strategie 2019–2027, Výčty forem rizikového chování). Dalším

dokumentem je Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování (dále jen Metodické doporučení 2010), které je v zásadě ve shodě s výčtem autora Miovského. Vymezuje agresi, šikanu, kyberšikanu, záškoláctví, závislostní chování a také např. spektrum poruch příjmu potravy. Autorka Pavlas Martanová (2012) uvádí rovněž typologii rizikového chování, kde nechybí i okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného a zanedbávaného dítěte.

Autor Dolejš (2010) pracuje nejprve s pojmem „norma", v anglickém jazyce nahrazováno slovem *„standard", kterým se též označuje obvyklé, běžné společensky akceptované chování"* (Dolejš 2010, s. 11). Popisuje základní vlastnosti norem, např. užitečnost jako ochranu společnosti, závaznost, reálné provádění a závažnost dodržování (tlak společnosti na dodržování pravidel). Norma jedinci vymezuje optimální chování, které nebude nikoho ohrožovat. Od normality chování přechází k formám, které nejsou společností akceptovány nebo jsou zakázány; představuje terminologicky bohatou škálu typů chování: problémové, antisociální, agresivní, delikventní, kriminální, nepřizpůsobivé i rizikové. *„Problémové chování je chápáno jako chování, které je sociálně definováno jako problém, jako zdroj obav nebo jako nepřijatelné vzhledem k normám obecné společnosti"* (Jessor in Dolejš 2010, s. 16). Ve školním prostředí se může jednat o opisování, pokřikování, provokování, obecně o problémy, jež řeší výchovné a psychologické poradenství; v rámci školní praxe se setkáváme s konkrétními výchovnými opatřeními (třídní či ředitelské důtky, napomenutí aj.). Autorka Baštecká (2015) rovněž popisuje jednotlivé normy a klade si otázku, co většinou naopak považujeme na nenormální (např. co je málo časté, co se projevuje jako obtíž nebo co přináší osobní strádání).

Rovněž Širůčková (in Miovský 2015) zmiňuje „syndrom problémového chování". Autorka uvádí na příkladu konzumace alkoholu souvislost normy a kultury jednotlivých rodin, norem a kultur různých světadílů, ale vysvětluje

také dále, že oba pojmy – syndrom problémového chování a rizikové chování – jsou sociálním konstruktem, který pomáhá vymezit hranice mezi normalitou a odchylkami od norem. Ovšem co u syndromu problémového chování považuje autorka za běžné a časté, je vzájemné propojení různých forem rizikového chování, které přecházejí do životního stylu (např. konzumace alkoholu, tabáku a užívání marihuany v partách mladých současně) (Širůčková in Miovský, 2015). Kombinaci více typů rizikového chování naznačují i další studie. S výše uvedeným pojmem „problémové chování" pracují i autoři Navrátil, Mattioli (2011).

Záleží na míře odbornosti a na kruzích, kde se pojmy používají a posuzují. Označení pro různé formy společensky nepřijatelného chování sledují celkově vazbu na normalitu, společenskou přijatelnost, nebo naopak na patologii. V návaznosti na výraz agresivní chování je možné zmínit i autorku Vágnerovou (2008). Ta poukazuje např. na četnost násilí a agrese u pubescentů, která může u 17letých dosáhnout vrcholu.

Za rizikovými a problémovými způsoby chování se již skrývá reálné ohrožení nějakou patologií, kterou Dolejš (2010) potom nazývá delikventní chování. Kritériem pro stanovení delikventních forem je překročení hranice a normy ve vztahu k legislativě, a to jednorázově i opakovaně. Podstatným znakem delikvence je v oblasti řešení již *„přesah z oblasti adiktologie a psychologického poradenství do kriminalistiky, psychopatologie a psychiatrie"* (Dolejš 2010, s. 21).

Autor Dolejš (2010) zdůrazňuje pojmovou a obsahovou roztříštěnost v oblasti hodnocení rizikových aktivit adolescentů. Toto uvádí na příkladu názvu „kriminalita", která může zahrnovat více forem rizikového chování. Autor Labáth (in Dolejš 2010) cituje Světovou zdravotnickou organizaci (WHO) a uvádí tři skupiny rizikového chování: agresivní formy (násilí, kriminalita, extremismus

aj.), pasivní formy (záškoláctví, užívání legálních a nelegálních drog aj.) a kompromisní formy (rodinné a vztahové problémy, pracovní výkyvy aj.).

Podle Dolejše (2010) je pojem *„rizikové chování určitým zastřešujícím pojmem, které obsahuje jak vykřikování během vyučovací hodiny (problémové), tak i krádeže a šikanu (delikventní)“* (Dolejš 2010, s. 20). Jedná se obecně o poruchy chování, které mohou např. predikovat či podnítit vznik závislostí a které jsou předmětem rozsáhlé oblasti zkoumání adiktologů, psychologů, sociologů i zdravotníků, neboť rizikové chování přesahuje do oblasti vztahové, rodinné i zdravotní. Baštecká (2015) vysvětluje, že za rizikovým chováním stojí životní styl každého – jak se stravuje, zvládá zátěž, jak cvičí, zda kouří aj.

K pojmu rizikové chování je třeba doplnit ještě pojem nový – náročné chování. Česká školní inspekce (dále jen ČŠI) vydala v roce 2021 nové „Metodické doporučení – Přístupy k náročnému chování dětí a žáků ve školách a školských zařízeních a možnosti jeho řešení“ (dále jen metodické doporučení ČŠI 2021). Takové chování dětí je pojmenováno jako *„chování, které se výrazně odlišuje od očekávaného chování pro daný věk a negativně ovlivňuje učení, vztahy ve škole“* (metodické doporučení ČŠI 2021, s. 10). Příčiny mohou být spojené se školou, s osvojováním učiva, ale i s rodinným prostředím. Do této kategorie spadají případy, kdy v rodině např. onemocněl vážně člen rodiny nebo se rodina musela vyrovnat s úmrtím. Jedná se ale také o jednotlivé odlišné přístupů rodičů k výchově a o rodiny se znevýhodněným sociálním statusem (chudoba, nestabilita bydlení). To, co se odehrává v rodinném prostředí žáka nebo v dítěti samotném, se často projeví ve změnách chování ve školách. Metodické doporučení instruuje pedagogy, jak postupovat při řešení těchto problémů.

Zajímavým názorem je minimalizování subjektivního hodnocení žáků pedagogy – škola má usilovat o sjednocení hodnocení. *„Co jeden pedagog může akceptovat jako chování odpovídající vývojovému období (např. pubertě), může jiný pedagog vnímat jako chování nevhodné. Percepce náročnosti chování konkrétních dětí*

vychází z individuálních očekávání a osobnostních charakteristik jednotlivých pedagogů. Tuto skutečnost je třeba reflektovat při nastavování preventivních opatření i při realizaci intervence v případě již přítomného náročného chování. Řešením toho, jak minimalizovat subjektivní přístup pedagogů k hodnocení chování dětí, je nastavení jednotně interpretovaných celoškolních očekávání v chování" (metodické doporučení ČŠI 2021, s. 10). Jednotný postup je důležitý k zajištění bezpečí žáka i školy a tuto skutečnost musí akcentovat i dokumenty řešící postup při omlouvání absence, uvolňování žáků.

3.2 Vybrané formy rizikového chování ve školské prevenci

V souvislosti se školskou prevencí vymezíme základní okruh nejvíce sledovaných forem rizikového chování. Z množství typů se soustředíme na ty podstatné, jejichž společným jmenovatelem je prostředí střední školy. Autor Tomšik (2017) na základě výzkumu rizikového chování studentů gymnázií ČR zdůraznil tyto formy: užívání psychoaktivních látek (alkohol, tabák, marihuana), agresivní chování a šikanování, krádeže, záškoláctví, předčasné zkušenosti se sexem.

Metodické doporučení k primární prevenci vycházející mmj. ze zákona č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek obsahuje 22 příloh – určitých typů rizikového chování s uvedením základních informací o sledovaných problémech – návykové látky, rizikové chování v dopravě, poruchy příjmu potravy, syndrom CAN, školní šikana, kyberšikana, netolismus, rasismus a xenofobie, sexuální rizikové chování, negativní působení sekt aj. Kategorizace rizikového chování v této práci se opírá o stanovisko Miovského (2010), protože nejvíce vychází ze zkušeností z oblasti školské prevence. Další podkapitoly popisují nejčastější způsoby rizikového chování.

3.2.1 Návykové látky

Příloha metodického doporučení pro prevenci, pojmenovaná *„Co dělat když – intervence pedagoga, příloha č. 1 metodického pokynu, název: návykové látky“*, vychází ze zákona č. 65/2017, Sb. a rozděluje návykové látky na *„alkohol, tabák, omamné a psychotropní látky, jiné látky s psychoaktivními účinky, jejichž užívání může vést nebo se podílet na vzniku a rozvoji duševních poruch a poruch chování“* (zákon č. 65/2017 Sb., hlava I, § 2). V příloze doporučení se pracuje s prevalenčními daty z ČR, která poukazují na nutnost preventivních intervencí ve školách. Vycházejí také z Výroční zprávy ve věcech drog v České republice (Mravčík a kol., 2018). Zpráva informuje o výsledcích studie ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách). Podle této studie jsou zkušenosti mezi 16letými přibližně srovnatelné s průměrem evropských zemí.

V příloze 4 (alkohol) daného metodického doporučení, autorů Vacka, Ševla (2010), jsou probrány účinky alkoholu, stádia opilosti, rizika dlouhodobého užívání alkoholu, mýtus o neškodném užívání alkoholu jako nejvíce užívané látky u nás v ČR. Autoři konstatují, že pro dospívající je typické nárazové užívání většinou spojené se skupinou vrstevníků a se zábavou. Návykovému chování a závislostem se věnuje autor Nešpor (2018). Za typické znaky závislosti na návykových látkách považuje silné bažení (craving) a zhoršené sebeovládání. Na to navazuje zanedbávání jiných zájmů a užívání návykové látky navzdory škodlivosti (Nešpor 2018).

3.2.2 Agresivní chování a šikana

Projevy drzosti, vulgarity, agrese, vzteku, lhaní nebo podvádění představují další model rizikového chování nejen ve škole, ale i v rodině. Objevují se častěji a intenzivněji (Navrátil, Mattioli 2011). Autorka Látalová (2013) vychází při definici agrese ze známé Moyerovy definice: *„Agrese je zjevné chování, jehož*

úmyslem je působit škodlivě nebo destruktivně vůči jinému organismu" (Látalová 2013, s. 16).

K pojmu šikana uvádí Harsa (2012) její základní rysy – záměrnost (úmysl ublížit), trvání v čase (opakovanost, delší doba trvání), asymetrie síly (silný x slabý), následky (oběť není schopna se bránit; to, co se děje, vnímá oběť jako nepříjemné). Mezi formy potom řadí fyzickou agresi, slovní agresi, násilné, manipulativní chování, zraňování, např. sociální izolací. Tomšik a kol. (2017) uvádí, že jsou projevy šikany nejtypičtější v období 13–15 let, sekundě až kvartě gymnázií. Dolejš (2010) doplňuje, že ve školním prostředí nám při odhalování šikany pomohou nepřímé ukazatele – záškoláctví, strach ze školy, pozdní návrat ze školy nebo např. smutná nálada.

Martínek (2009) sleduje příčiny zvýšené agresivity u jedinců. Využívá výsledky výzkumu se svojí klientelou z pedagogicko-psychologické poradny. Podle autora k agresi přispívá genetika (60 %), organické poškození mozku a výchovné vlivy, zejména permisivní výchovný styl moderní doby. Takový styl může vzbudit v dítěti pocit, že vše se dá vydiskutovat, vysvětlit, že lze autoritu přesvědčit i přemluvit. Nemyslí se tím absence komunikace, ovšem autor dodává, že diskuse má svoje hranice, *že „…celý život bude jedinec nucen dělat věci, o kterých se nediskutuje a které jsou pravidlem. Jsem přesvědčen, že přílišné diskuse o jasných pravidlech jsou cestou do pekel" (*Martínek 2009, s. 15*).* Pro mladou populaci může podle autora jako příčina agrese také platit nedostatek bazální důvěry, někdy se může jednat o opoziční vzdor.

Další možné potíže ve škole představuje kyberšikana. *„Kyberšikana je záměrné násilné chování prostřednictvím moderních komunikačních technologií v sociálních sítích. Dochází často k zasílání obtěžujících, urážejících, vulgárních, zesměšňujících, výhružných zpráv"* (Harsa a kol. 2012, s. 17). Jedná se o specifický druh šikany, při kterém se využívají mobily, sociální sítě, e-maily s cílem druhému ublížit,

druhého poškodit, např. zveřejněním jeho fotografií. Rizikové chování v oblasti kyberšikany má podle statistik stoupající tendenci.

3.2.3 Poruchy příjmu potravy

Dalšími relevantními formami rizikového chování jsou poruchy příjmu potravy. Podle definice choroby Mezinárodní klasifikací nemoci (dále jen MKN) jsou právě adolescenti nejvíce ohroženou skupinou. Škola v těchto případech musí dobře vyhodnotit, za jakých podmínek a jakým způsobem bude pomoc žákům poskytovat sama a kdy již po domluvě s rodinou (rodič ale musí být vždy srozuměn se všemi postupy) zapojí síť lékařů, partnerů a odborníků (psychiatrické léčebny, ambulance, krizová centra, občanská sdružení). Dlouhodobě se k tomuto typu rizika upíná pozornost, protože nemoc má nový trend – objevuje se i u chlapců, dříve byla spojována jen s dívkami. Podle MKN (2021) se rozlišují dvě formy – mentální anorexie a mentální bulimie. V platné verzi od 1. 1. 2021 je porucha definována následovně: „F50.0 - m*entální anorexie je porucha charakterizována úmyslným zhubnutím, které si pacient sám vyvolal a sám je udržuje. Porucha se nejčastěji objevuje u adolescentních dívek a žen, avšak i dospívající chlapci a mladí muži mohou být postiženi. Choroba je spojena se specifickou psychopatologií, kde strach ze ztloustnutí a ochablostí tvaru těla přetrvává jakožto vtíravá, ovládaná myšlenka, takže pacienti usilují o nižší tělesnou váhu; F50.2 – mentální bulimie je syndrom, charakterizovaný opakovanými záchvaty přejídání a nadměrnou kontrolou své tělesné váhy, vedoucí k přejídání, následnému zvracení a užívání projímadel“* (MKN-10 2021, heslo F50.0 – Mentální anorexie, F50.2 – Mentální bulimie).

Autoři Koutek a Kocourková již v roce 2001 zveřejnili sdělení z praxe, kde na základě dvou kazuistických ukázek prezentují další specifikum – případy raných stádií mentální anorexie (10leté dívky a 8letého chlapce). U těchto dětských pacientů pozorovali stejné znaky, které jsou obvyklé i u adolescentů –

zaujetí hmotností, vlastním vzhledem, strach z tloušťky. Mezi rizikové faktory zařadili *„nefungující rodinu, chyběl vlastní otec, těsnější vazba s matkou“* (Koutek, Kocourková 2001, s. 2). *„Jde primárně o duševní onemocnění, které má být léčeno na psychiatrii“* (Koutek, Kocourková 2001, s. 3).

3.2.4 Záškoláctví

Do školního prostředí vstupuje typický projev rizikového chování, a sice záškoláctví. K prevenci tohoto jevu je určen metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví (2002), který si školy v rámci školního řádu interně upravují. Školský zákon uvádí, že podmínky pro uvolňování žáka z vyučování stanoví školní řád každé školy (zákon č. 561/2004 Sb., hlava II, § 50). Lze vycházet z metodického doporučení k prevenci, přílohy č. 11, ze které uvádíme důležité rizikové faktory záškoláctví, doména společnost *„…negativní vzory v okolí, nízká úroveň vzdělání, nezaměstnanost, prostředí ohrožené sociálním vyloučením …“*(metodické doporučení 2010, příloha 11, s. 3), dále doména škola *„…povyšování žáka s mimořádnými vědomostmi a schopnostmi, odpor ke škole u dětí s menším nadáním, vysoké požadavky žáka, špatné přizpůsobení školnímu režimu či nechuť ke školní práci“*(metodické doporučení 2010, příloha 11, s. 4),

Záškoláctví je obecně definováno jako úmyslné zameškávání školního vyučování, žák se škole opakovaně vyhýbá; nejintenzivněji je pociťováno na střední škole. Spojuje se s dalšími rizikovými faktory, jako např. se zneužíváním návykových látek či netolismem (Kyriacou 2005).

Kyriacou (2005) dospěl ve svých výzkumech k této kategorizaci: pravé záškoláctví bez vědomí rodičů (rodiče o nepřítomnosti ve škole nevědí), záškoláctví s vědomím rodičů (odmítavý postoj rodičů ke škole nebo slabý rodič), záškoláctví s klamáním rodičů (děti přesvědčí rodiče o zdravotních

potížích), útěky ze školy (žáci přijdou a po určité době ze školy odejdou), odmítání školy (různé obavy z návštěvy školy).

U neomluvené absence v případě žáků základních škol se postupuje jinak než u studentů na středních školách. Rozdíl vyplývá z toho, že podle školského zákona je u nás základní škola devět let povinná, její neplnění se považuje za přestupek, „*kterého se dopustí ten, kdo ohrožuje výchovu a vzdělávání nezletilého*“ (zákon č. 200/1990, Sb. o přestupcích, část druhá, § 31). Na středních školách se považuje záškoláctví a z něho vznikající absence za přestupek proti školnímu řádu a stanoví se výchovné opatření.

3.2.5 Netolismus

V kategorii rizikového chování přibyl další výraz nelátkové závislosti. Tato oblast může být do budoucna problematickým prvkem ve školství. Autorka Černá (2013) hovoří právě o adolescentech jako nejrizikovější skupině. V zásadě se jedná o typ závislosti, kdy uživatelé nepotřebují psychoaktivní látku, ale nějakou činnost. Řadíme sem podle např. workoholismus a netolismus, závislost na tzv. virtuálních drogách, na internetu a jeho službách. Uživatelé se vyznačují tím, že neustále kontrolují mobilní telefon, aby jim neunikla žádná zpráva, musejí být celodenně online, využívají různé internetové služby nebo hrají počítačové hry.

Léčbou a výzkumem nelátkových závislostí se zabýval také autor Popov. Podle něho (in Veselovský 2015) nelze přesně určit, o jaký počet dětí se v současné době jedná, ale za problém se dá považovat, když dítě tráví na tabletech již hodinu denně. MKN zatím nemá definovaný a přidělený kód pro toto onemocnění, ale návykové způsoby chování jsou zde jasně patrné, vytváří se syndrom závislosti v případě, kdy dítě reaguje negativně na stav bez mobilu či počítače. Kritická hranice je 40 hodin týdně „na mobilu“. Podle autora je také problém, pokud žák bere jako omezení pokyn učitele k uschování mobilu.

Velmi netradiční pohled na věk moderních technologií nabízí neurovědkyně Greenfieldová (2016). Středem jejího výzkumu a zájmu je nadměrné používání sociálních sítí u adolescentů. Rozkrývá téma, co se děje v lidském mozku v souvislosti s přílivem informací z internetu. Co lze považovat za varující, je výzkum Greenfieldové (2016) v oblasti emoční inteligence. Autorka zde naznačuje následující: *„Jak je uvedeno v kapitole 4, průzkum mezi čtrnácti tisíci americkými vysokoškoláky naznačuje, že se intenzita empatie může snižovat. Přestože tento, ani žádný jiný průzkum nemůže rozkrýt příčinnou souvislost mezi stoupající popularitou sociálních sítí a poklesem empatie, ona poněkud děsivá korelace nepochybně stojí za úvahu"* (Greenfieldová, 2016, s. 138). Na uvedeném příkladu je naznačeno, že nejen oblast školství, ale i emocionální složku, která je těsně spojena s lidstvím každého z nás, může nadměrné využívání moderních technologií zásadně ovlivnit.

3.3 Příčiny vzniku rizikového chování

Teorie, které se týkají příčin vzniku rizikového chování, se dynamicky rozvíjejí. Často jsou uváděny genetické, sociální, kulturní a osobnostní vlivy, popisován je tzv. bio-psycho-sociální model. Newcomb vnímá čtyři základní faktory: *„kulturu a společnost, interpersonální vlivy, dále psychobehaviorální a biogenetické"* (Newcomb in Miovský 2015, s. 85). Fischer (2014) hovoří o třech teoriích. První předpokládá existenci určitých typů lidí s tendencí chovat se mimo normy. Jako druhou uvádí teorii situační. Podle ní lze očekávat sociální situace, které mohou stát za vznikem rizikového chování. Za třetí popisuje teorii konjunktivní, která je kombinací obou předchozích.

Vyjdeme z charakteristiky období adolescence, které je nejvíce ohrožené rizikovými faktory a ve kterém probíhají obecně změny související s *„potřebou přijatelné pozice ve světě"* (Vágnerová 2008, s. 324). Podle autorky s tím souvisí potřeba skupinové sounáležitosti, proto se často mladí identifikují s partou nebo

jedincem, se kterým překonají osamocenost. Chybí však zkušenost, s nadšením se pouštějí i do nebezpečných věcí, usilují o nonkonformitu, negují obecně platné normy. Příkladem v dějinách může být např. i hnutí Beat Generation v 60. letech v USA, jehož členové dělili občany na hipsters (nonkonformista, touha po svobodě, překračování norem směrem k alkoholu, drogám, promiskuitě, nedbalosti o svůj zevnějšek, kriminalitě) a squares (konzumní způsob života). *„Zdánlivě nepochopitelný jev, např. vandalismus, jehož cílem je ničení a vlastní zisk se jeví jako problematický. Avšak takové jedince mohou uspokojovat podrážděné reakce společnosti, která o ně jinak vůbec nejeví zájem"* (Vágnerová 2008, s. 400).

Vágnerová (2008) spojuje vývojové období adolescence s častější rizikovou formou chování – vandalismem, a to potvrzuje i Širůčková (in Miovský 2015), která uvádí, že právě agresivní a delikventní formy chování jsou vázány na sociální vlivy. Blatný (2006) ve své studii o prevalenci antisociálního chování prezentuje názor, že současná vývojová psychologie se začíná tendenčně přiklánět k tomu, že určité formy rizikového chování v adolescenci (užívání návykových látek – kouření marihuany, nezdravé stravovací návyky, vandalismus aj.) *„jsou normativní součástí vývoje v adolescenci"* (Blatný a kol. 2006, s. 297). K rizikovému chování patří také např. i tzv. excentrické oblečení pro potvrzení vlastní identity.

K vytvoření komplexnějšího obrazu rizikového chování blíže popíšeme nejčastěji zmiňované příčiny.

3.3.1 Genetické a organické predispozice

Do rizikových projevů chování je zapojena i genetika. Autor Matoušek (2003) k tomu uvádí: *„Je podstatný rozdíl, má-li pachatel od narození povahu, která mu přestupování zákona usnadňuje, a druhý ne"* (Matoušek 2003, s. 17). Podle dat v kriminologii se objevuje u rizikového chování opakovanost jednání, skupinové nebo naopak individuální provádění činnosti; také se často jedná o jedince

vychovávané v ústavech. Zjednodušeně řečeno, existuje spojnice mezi genetickými dispozicemi a rizikovým chováním. Podle Nakonečného (1998) získáme ve vrozené výbavě nejen určitou stavbu těla, ale i vlastnosti rodičů. Řadíme sem nežádoucí zděděné dispozice člověka a také např. hyperaktivitu, známý syndrom ADHD, tzv. hyperkinetický syndrom s poruchou pozornosti, jehož symptomy jsou impulzivnost, kolísání nálad a také agresivita (Train 1997). Podle Traina (1997) je porucha i dědičnou záležitostí, vedle toho je narušena funkce přenašečů signálu mezi neurony.

K dědičnosti se mohou přidružovat různá onemocnění centrální nervové soustavy a poúrazové stavy. Z výzkumu vyplývá, že u jedinců s rizikovými formami chování se objevují sklony k agresivitě, impulzivnímu či kompulzivnímu jednání. Spouštěcím faktorem může být i vliv prostředí, neadekvátní vztah s lidmi, někdy mírně snížený intelekt.

Mezi hlavní spouštěče patří podle Tomšika a kol. (2017) právě dráždivost, snížení zábran, lhostejnost ke zpětné vazbě, úzkostlivost i tendence k riziku, poruchy přizpůsobení.

Příčinou mohou být různá duševní onemocnění. S vývojem psychologie ve 20. století se ale názor na duševní poruchy jako na něco výrazně patologického proměňuje. Nemocní byli často izolováni jako nebezpeční v sanatoriích. Připomeňme humanistu Carla Rogerse, který otevírá novou cestu psychoterapie: „*Nedomnívá se, že u lidí existuje něco jako poškozený stav, který je třeba opravit a nahradit lepším stavem, spíše nahlížel na lidské prožívání, lidskou mysl a prostředí jako na živý a neustále se rozvíjející proces*“ (in Collinová 2014, s. 132).

3.3.2 Osobnostní predispozice

Vztahem mezi osobnostními rysy a rizikovým chováním se zabýval výzkum „Substance use Risk profile Scale“ z roku 2009 (dotazník SURPS), jehož překlad

pořídil autor Dolejš (2010). V rámci šetření byly měřeny čtyři charakteristiky a jejich vztah k závislostem – impulzivita, vyhledávání zážitků, úzkostnost, skleslost. Tato metoda je také součástí intervenčně-preventivního programu *„PREVenture, který je velmi zajímavým projektem v oblasti indikované primární prevence“* (in Dolejš 2010, s. 90, vychází ze studií Conrod, P. J., Woicik, P. Validation of a four-factor model of personality risk for substance abuse and examination of a biref instrument for assessing personality risk).

Obecně lze říci, že mnohé faktory se propojují a vytvářejí tak řetězec příčin vzniku rizikového chování. Z individuálních vlivů lze ještě jmenovat poruchy emocionality, deprese, absence sociálních dovedností, hostilita, agrese, nízké sebevědomí či sebehodnocení, negativní životní události či traumatické zážitky (Charvát in Miovský 2015). Toto tvrzení podporuje i Millerová (2011), která ve své knize prezentuje různé teorie vzniku závislosti a zmiňuje rovněž genetické predispozice, osobní vývoj jedince a afektivní a kognitivní stránku, biologické dispozice (narušení funkce mozku vlivem úrazu nebo zánětu).

V rámci kritických postřehů uvádí autor Martínek (2009) ještě jeden důležitý fakt, *„že dnešní rodiče se chovají bezhraničně, na veřejnosti vystupují jako jedinci, kterým je vše povoleno, kteří vše mohou, okolí jim musí ustupovat. Dítě potom jejich chování přirozeně napodobuje a získává tak obraz světa bez řádu. Potřeba limitu je v dnešní době často opomíjena*“ (Martínek 2009, s. 48).

Rodinné faktory sahají od anomálií v rodině, k neúplnosti rodiny, užívání drog rodiči, zmiňuje se pevnost pouta mezi rodičem a dospívajícím, nebo nedostatek rodičovského dohledu, chudoba v rodině, nezaměstnanost, hrubosti, souhlasný postoj s užíváním drog. Cílem adolescentů je nalézt vlastní způsob života, odmítají přijímat ten, který zprostředkovává rodina, a proto i vzpoura se uvádí jako možný důvod vzniku rizikového chování.

Autoři Navrátil, Mattioli (2011) nabízejí zajímavý postřeh: pokud děti v otázkách zdraví, bezpečnosti a povinností vedeme k tomu, aby se rozhodovaly

o plnění určitých pravidel samy, neumožňujeme jim, aby si *„vytvořily vnitřní hranice limitující jejich rozhodování“ (*Navrátil, Mattioli 2011, s. 14*).* Jako příklady uvádějí: *„Vybírají si pro sebe nevhodné jídlo, pití a neustoupí od volby se zdůvodněním, že jim to chutná a měli možnost se svobodně rozhodnout. Přelézají vagóny, nad nimiž je vysoké napětí se zdůvodněním, že jde o adrenalinovou aktivitu, která jim přináší uspokojení“ (*Navrátil, Mattioli 2011, s. 14*).*

3.3.3 Vliv sociálního prostředí

Dalším spouštěčem rizikového chování mohou být sociální vlivy, mezi něž řadíme podle Millerové (2011) volbu životního stylu, tlak vrstevníků, přizpůsobování se jim, ale i geografický prostor. Dolejš (2014) v tomto smyslu uvádí výsledky studií rizikových forem chování v různých oblastech světa.

Autor Miovský (2012) upozorňuje na další sociální oblasti jako možné indikátory rizikového chování. Jedná se o nízkou kvalitu organizací pro mládež, vysokou dostupnost drog, narušené sousedské vztahy i nedostatečnou nabídku volnočasových aktivit. Vrstevnické skupiny naopak poskytují sociální zázemí a aktivity, které jsou pro adolescenta atraktivní, ale následkem může být přijetí rizikových forem chování jako výrazu sounáležitosti se skupinou. Strach z vyloučení a nátlak vrstevníků jsou důvodem, proč adolescenti minimalizují kontakt s rodinou a upřednostňují vrstevníky. Podle Vágnerové (2005) se hlavně dívky chtějí přizpůsobit vrstevnické skupině, protože jim velmi záleží na úsudku skupiny. Chlapecké interakce mají podle autorky více kolektivní charakter a jedincům poskytují vrstevníci cenné zázemí, kde se neřeší jejich problémy.

K rodinnému prostředí přistupuje také škola, která má vytvářet pocity bezpečí; tyto dva činitele jsou vzájemně propojeny. Mezi nejčastější chyby škol se podle Navrátila a Mattioliho (2011) řadí nesprávná pojetí výchovy, vyučování a pedagogické komunikace (bez hranic a vnitřní kontroly), interpersonální konflikty či různé strategie řešení školních konfliktů. Národní ústav pro

vzdělávání (dále jen NUV) uvádí i nekvalitní školní programy, nízké očekávání pedagogů nebo naopak zaměření na výkon jako možnou příčinu vzniku rizikového chování. Vavrysová (2018) neopomíjí socializační složku, rozvíjení sociálních vztahů, přijetí vrstevníky i dospělými. Miovský (2015) obecně shrnuje dovednosti potřebné pro život. *„Jejich osvojení se následně promítne v chování – zejména ve vztahu k vlastnímu zdraví a prevenci rizikového chování“* (Miovský, Slovník 2015, s. 35). Tyto dovednosti dále dělí na sociální (např. schopnost čelit sociálnímu tlaku) a dovednosti sebeovlivnění (např. schopnost motivovat se ke zdravému způsobu života). Školy mají svými programy podporovat vytváření těchto dovedností.

3.4 Primární prevence rizikového chování ve školách

Prevence se považuje obecně za nejefektivnější prostředek ochrany před nežádoucími jevy. Podle Miovského (2015) je *„hlavním cílem, abychom v maximální možné míře předcházeli vzniku rizika pro zdraví dětí a současně redukovali důsledky/dopady spojené s konkrétními projevy rizikového chování“* (Miovský 2015, s. 33). Autor se dlouhodobě zasazoval o koncepci jednotného systému prevence rizikového chování ve školských zařízeních, a to při tvorbě i praktické realizaci preventivních programů ve škole. Důležitým dokumentem byla Strategie protidrogové politiky z roku 1993. Tím byla zahájena série vzdělávání českých pedagogů v oblasti protidrogové politiky (Miovský 2015). Významným argumentem pro jednotný systém po roce 2009 byl jednak vznik nových typů rizikového chování, které vyžadovaly meziresortní spolupráci a pomoc řady odborníků z oblasti psychologie, sociologie, lékařství, jednak bylo potřeba revidovat legislativu, sjednotit terminologii a rovněž upravit systém uznávání vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti prevence (projekt VYNSPI říjen 2009 – červen 2012 – NUV).

Termín primární prevence rizikového chování definuje Miovský (2015) jako *„jakýkoliv typ výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky“* (Miovský 2015, s. 28).

Samotné slovo prevence je v drogové a jiné problematice klíčové, pochází z latiny (preaventus – zákrok předem). Jak uvádějí autoři Výrost a Slaměník (2001), užívá se termínu všude tam, kde se chce předcházet nějakým zdravotním komplikacím nebo nebezpečným jevům, než je řešit následně. V případě primární prevence rizikového chování ve školách záleží na správných formách působení (správných zákrocích předem). Oba autoři vyslovují své mínění, že to není jednoduchý úkol. *„Lidské jednání není výlučně produktem logicky konzistentního racionálního programu, a proto stereotypy podávání informací a poučování o správném jednání považované za hlavní metodu prevence, často selhávají“* (Výrost, Slaměník 2001, s. 164).

Primární prevence má tedy vést k podpoře zdraví a zároveň upozornit na negativní faktory, které by ho mohly ohrozit. Podle WHO je zdraví definováno *„…jako stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody“* (in Výrost, Slaměník 2001, s. 20). V současné době se také hovoří o zdravém životním stylu, ale i determinantech zdraví, mezi něž jsou řazeny *„…genetické faktory, životní prostředí, faktory našeho chování a sociální a ekonomické podmínky“* (Barták in Miovský 2015, s. 41). Shrneme-li: jestliže v primární prevenci jde o předcházení riziku a celkově zamezení vzniku poruchy chování, např. závislosti, v sekundární prevenci pak zdůrazňujeme omezení dalšího rozvoje již nastalé poruchy nebo prokázaného rizikového chování. Třetím aspektem je terciální prevence, která pracuje s minimalizací následků již vzniklé poruchy.

Další dělení primární prevence je na specifickou a nespecifickou. Nespecifická zahrnuje aktivity, *„které nemají přímou souvislost s rizikovým chováním, a aktivity,*

které napomáhají snižovat riziko vzniku a rozvoje rizikového chování…" (Černý in Miovský 2015, s. 60). V Národní strategii 2019–2027 je nespecifická prevence popsána takto: *„Veškeré aktivity, které nemají přímou souvislost s konkrétním typem rizikového chování, ale napomáhají snižovat rizika podporou zdravého životního stylu a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání"* (Národní strategie 2019–2027, s. 5). Hartl, Hartlová (2015) potom označují nespecifickou prevenci jako podporu nebo formu, která vyjadřuje souhlas s žádoucím typem chování.

Metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51 k tomu uvádí, že prevence u žáků se má stát přirozenou součástí školních osnov a výuky jednotlivých předmětů, ne být pojímána jako nadstandardní aktivita. Nespecifickou prevenci vnímá autorka Pavlas Martanová (2012) jako základní stavební kámen v procesu výchovy mládeže ke zdraví a zdravému životnímu stylu. *„Za specifickou prevenci považujeme pouze takové aktivity a programy, které jsou úzce zaměřeny právě na některou z konkrétních forem rizikového chování…"* (Černý in Miovský 2015, s. 60, metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51, článek 2, bod 3). Na specifické programy jsou kladeny základní požadavky, jako např. podrobný popis, kým a za jakých okolností bude prováděn, pro jakou cílovou skupinu, jaké jsou ekonomické či technické požadavky. Součástí realizace je i zhodnocení kvality programu.

Je možné zmínit ještě rozdělení specifické prevence na *všeobecnou*, určenou pro běžnou populaci dětí, dále na *selektivní*, která se zaměřuje na skupiny s rizikovými faktory pro vznik rizikového chování. Další oblastí je již *indikovaná* prevence, která je zacílená na ty, u nichž je silný vliv faktorů nebo už chování propuklo (Černý in Miovský 2015).

K prevenci se váže i krizová intervence pro případy, kdy se žák již dostal do potíží, které neumí či nemůže škola řešit, ale jedinec potřebuje nalézt východisko.

Intervence se dělí na *„intervenci prvního řádu (krizové poradenství) a intervenci druhého řádu (krizová terapie)“* (Millerová 2011, s. 121). Do intervence se zapojují i praktičtí lékaři pro děti a dorost, a to v souvislosti s nárůstem rizikového chování u této věkové skupiny. Autor Kabíček (2020) upozorňuje na povinnost zdravotnických pracovníků poskytovat zdravotní péči, *„je-li to důvodné“*, u pacientů s adiktologickými poruchami.

Je nutné se ještě opírat o dva pojmy – rizikové a protektivní faktory: *„Jako faktory rizikové označujeme v primární prevenci výzkumem ověřené činitele nebo podmínky spojované s rostoucí pravděpodobností výskytu rizikového chování u jedince. Přítomnost rizikového faktoru nemusí vždy nutně znamenat rozvoj rizikového chování“* Jessor in Pavlas Martanová 2014). U protektivních faktorů (ochranných) jde o označení určitých prostředků, které mohou dopad a účinky rizikových faktorů zmírňovat. Studiu protektivních faktorů a resilience (odolnost vůči riziku) se věnují také autoři Dytrych a Matějček (1997), kteří sledují jedince z rizikového prostředí, u nichž i přes nepřízeň prostředí a osudu nedošlo k nežádoucím závislostem.

3.4.1 Minimální preventivní program

Minimální preventivní program (dále jen MPP) je konkrétním a povinným dokumentem každé školy zřizované MŠMT (vyhláška č. 72/2005 Sb., metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51 ze dne 16. 10. 2007); je zaměřen na předcházení rizikovým jevům v chování žáků a rozpoznání a zajištění včasné intervence. Citujeme z metodického pokynu: *„Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy. Minimální preventivní program je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemné vyhodnocení účinnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy“*

(metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51, hlava 1, článek 2, bod 6). Okruhy prevence jsou začleněny do školního vzdělávacího programu škol, který vychází z rámcového vzdělávacího plánu. Musí odpovídat specifickým požadavkům cílové skupiny a prostředí školy. Nezbytné je splnit parametry, které jsou dány legislativou (viz podkapitola níže). MPP pak bude sice sestaven podle požadavků legislativy, přesto konkrétní podoby budou velmi různorodé, protože se právě liší cílové skupiny i charakteristika školy – skladba žáků, velikost školy, zkušenosti školy. Co se týče odborné literatury, zpracoval návrh struktury MPP autor Miovský (2012), vychází z metodického pokynu MŠMT č. j. 20 006/2007-51. Dále pedagogicko-psychologické poradny (dále jen PPP) či krajští koordinátoři nabízejí metodologickou pomoc. Autorka Pavlas Martanová (2012) přispěla svou publikací o standardech odborné způsobilosti poskytovatelů programů.

V převážné většině dostupných zdrojů je kladen hlavní požadavek MPP na podporu zdravého životního stylu jako základního nástroje prevence. Každá cílová skupina má však své specifické zaměření vzhledem k věku. V předškolním věku se vztahuje prevence zejména ke zdravým životním a sociálním návykům, s postupujícím věkem přibývají přirozeně další úkoly v prevenci. Posilují se a prohlubují sociální dovednosti, protirizikové postoje a normy a ve středoškolské prevenci se klade důraz na zodpovědná rozhodnutí (Martanová 2012).

Důležité je při přípravě a poté sestavování MPP shromáždit informace od pedagogů školy, zhodnotit podněty od žáků i zákonných zástupců, zmapovat možnosti volnočasových aktivit ve škole i okolí, naplánovat vzdělávání pedagogických pracovníků a vyčíslit aktivity, které jsou splnitelné v oblasti přímé pedagogické činnost (např. téma alkaloidy, systém rostlin mohou být vyučovány v rámci biologie). Zjistíme, jak je škola personálně připravena řešit krizové situace a rizikové projevy chování, metodik prevence provede

monitoring. Zmapování situace vyžaduje podle Miovského (2015) vždy velmi *„subjektivní pohled školy na aktuální realitu, ve které se nachází. Měla by být stručná, věcná a mít hodnotící charakter“* (Miovský 2015, s. 143). V konkrétním programu bývá potom výše uvedené zpravidla shrnuto do kapitoly *„Charakteristika školy“*; Skácelová (2008) hovoří o vnitřních zdrojích.

Po důkladné analýze vnitřního školního prostředí je nutno zařadit do MPP spolupráci školy a vnějšího prostředí. Skácelová (2008) hovoří o vnějších zdrojích. Metodik prevence zjistí možnosti volnočasových aktivit ve škole i okolí, zmapuje okruh možné odborné pomoci a sociální síť v regionu při přípravě konkrétních programů či při řešení krizí ve škole a shromáždí kontakty (Policie ČR, městská policie, kurátoři, certifikovaní poskytovatelé programů primární prevence rizikového chování aj.). Jedná se zpravidla o telefonní či emailový adresář pro případ potřeby, který je součástí MPP. Metodik využívá metodickou pomoc PPP i informační zdroje, např. stránky MŠMT (Miovský 2012).

Současně se shromažďováním základních informací, zápisů výchovných komisí či důvěrných spisů z řešení krizových situací se vymezí otázka cíle programu. Každý efektivní MPP by měl podle metodického doporučení naplňovat následující cíle: soustavnost, dlouhodobost, přiměřenost, názornost, závaznost, komplexnost a také interaktivnost (pro menší počet žáků v rámci jednoho programu) (metodické doporučení MŠMT 2010). Miovský (2015) doporučuje postupovat podle modelu SMART – cíle specifické, měřitelné, akceptovatelné, realistické a termínované.

V MPP následuje výpis aktivit a programy pro specifickou i nespecifickou prevenci. Při realizaci programu je nutno správně zvolit typ programu pro cílovou skupinu a ten pak vhodně časově naplánovat, zvážit personální možnosti pro realizaci programu (odborník, adiktolog, zajištění z vlastních řad, např. v rámci vyučovacích předmětů). Je třeba doplnit, že plán obsahuje i aktivity pro rodiče a akce, které podporují spolupráci školy s okolím (besedy, benefiční

koncerty, doplňkové akce při třídních schůzkách), dále plán vzdělávání pro učitele a způsob spolupráce pedagogů. *„Je důležité zabezpečit informovanost rodičů o postojích školy nebo školského zařízení k preventivní strategii i o možnostech intervence v případě selhání jejich dítěte“* (Miovský 2012, s. 27).

MPP je dokument veřejně přístupný, proto lze pro potřeby této práce získávat informace z webových stránek škol. Mezi programy MPP převládají interaktivní přednášky, workshopy neziskových organizací, třídnické hodiny, skupinové a třídní akce – adaptační kurzy, sportovní akce. Autorka Pavlas Martanová (2012) uvádí, že třídění a rozlišení primárně preventivních programů je nejdůležitější krok v oblasti hodnocení kvality a efektivity primární prevence. Při výběru programů se musí rozhodovat jaké cílové skupině, co poskytnout za akci.

Autor Miovský (2015) se věnuje ve své práci efektivitě prevence a uvádí některá kritéria, která by měla splňovat. Z nich vybereme: komplexnost, kombinace strategií, kontinuita působení programů a systematické plánování (jednorázové přednášky bez další vazby považuje za neefektivní), cílenost a adekvátnost informací a forem. Za efektivní se dá obecně považovat ten program, *„…který povede ke změnám postojů a prokazatelně pozitivně ovlivní chování cílové skupiny“* (Národní strategie 2019–2027, s. 40).

Ze zahraničních studií, které se zabývají prevencí a intervencí, poskytují zajímavé výsledky práce autorů Grant, Stewart, Connor (2007). Ačkoli se jedná o psychometrické hodnocení pětifaktorového modifikovaného pití u skupiny vysokoškoláků a hledání strategií pro úspěšné zvládnutí depresivních symptomů a úzkostných vztahů, návrhy pro zlepšení stavů jedinců jsou velmi obdobné těm, které se objevují v minimální prevenci – relaxační strategie, zážitkové metody. Autoři na základě výzkumu upozorňují na důležitost včasné intervence, ale také na souvislost osobnostních rizikových faktorů a rizikového pití v dospívání.

V rámci prevence ve školách se připravují i další povinné dokumenty. K MPP se připojuje Školní program proti šikanování, neboť právě minimalizace šikany na všech úrovních školního prostředí je předmětem zpracování metodických pokynů k danému tématu, které představíme ve školské legislativě. Nelze opomenout, že na závěr školního roku vypracovává metodik prevence evaluaci MPP, která je součástí výroční zprávy školy (Miovský 2012). Evaluace je přínosem pro tvorbu programu na další školní rok, poskytuje zpětnou vazbu, vyhodnocuje obsah programů. Tímto jsme koncipovali hlavní dimenze při tvorbě MPP: charakteristiku školy, analýzu výchozí situace, stanovení cílů, plán aktivit a programů pro cílové skupiny a evaluaci.

3.4.2 Zákony a jiné právní předpisy ve školské prevenci

Tvorba MPP vychází z platné legislativy. Všechny potřebné dokumenty jsou dostupné na stánkách MŠMT a každý metodik by měl sledovat jejich aktualizace, neboť se proměňuje platforma rizikových forem chování, ke kterým ministerstvo vydává nové metodické pokyny a intervence pro pedagogy (Miovský 2015). Podle autorky Pavlas Martanové (2012) má právě MŠMT nezastupitelnou roli v primární prevenci, protože plní roli koordinátora mezi jednotlivými resorty.

Důležitým dokumentem je již výše citovaná „Národní strategie primární prevence rizikového chování mládeže na období 2019–2027“. Strategie odkrývá některé aktuální potřeby prevence a možnosti soudobé legislativy. Na tuto strategii navazuje „Akční plán realizace národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027“. Posun ve formách rizikového chování bude podle tohoto dokumentu vyžadovat i změny terminologie a s tím související úpravu legislativy (viz Národní strategie 2019–2027).

Vyjdeme ze současného systému legislativní opory, kterou představují příslušné zákony. Jako první zdroj uvedeme zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně

zdraví před škodlivými účinky návykových látek. Citaci z tohoto zákona jsme již použili v podkapitole návykové látky. Mezi další důležité zákony k prevenci se řadí:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším, odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících; rovněž je zapotřebí vzít v úvahu vyhlášku č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, která zahrnuje vzdělání školních metodiků prevence – tzv. studium k výkonu specializovaných činností v trvání nejméně 250 vyučovacích hodin (vyhláška č. 317/2005 Sb., část první, § 9);
- zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Dále je třeba uvést nařízení vlády č. 463/2013 Sb., o seznamech návykových látek, vyhlášku č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, která definuje účastníky prevence ve škole (např. školní metodik prevence), zakotvuje povinnost zpracování MPP. Z této vyhlášky citujeme: *„Účel poradenských služeb je přispívat zejména k prevenci a řešení vzdělávacích a výchovných obtíží, prevenci různých forem rizikového chování“* (vyhláška č. 72/2005 Sb., § 2, bod d); *„Poradna prostřednictvím metodika prevence zajišťuje prevenci rizikového chování, realizaci preventivních opatření a koordinaci školských metodiků prevence“* (vyhláška č. 72/2005 Sb., § 5, bod l). Pedagogicko-psychologické poradny shromažďují v rámci svého regionu programy škol, poskytují podporu metodikům (zpravidla krajský metodik prevence) a svolávají jejich pravidelná setkání. Národní strategie 2019–2027 právě u této vyhlášky č. 72/2005 a u školského zákona připomínkuje obsahové i terminologické nedostatky (Národní strategie 2019–2027).

Nelze opominout metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51, který ještě uvádí původní označení sociálně patologické jevy, ale vymezuje zaměření (na předcházení rizikovým jevům chování) a základní princip prevence, kterým *„…je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu a osvojení pozitivního sociálního chování“* (metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51, hlava 1, článek 2, bod 1). Pokyn pracuje s pojmem MPP, velká pozornost je věnována začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a jeho dílčím oblastem, např. oblasti společenskovědní, přírodovědné, rodinné a občanské výchovy, jak jsme již uváděli v kapitole MPP.

Jelikož šikanování je považováno za mimořádně nebezpečnou formu násilí ve školách, MPP musí plně dodržovat i východiska metodického pokynu MŠMT č. j. 22294/2013-1, k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, jehož aktualizaci MŠMT připravilo v roce 2016 (metodický pokyn MŠMT č. j. 21149/2016, k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních). Tento metodický materiál jednak zpřesnil opatření k řešení šikany a kyberšikany, ale zároveň rozšířil řešení šikany i ve vztahu učitel – žák a žák – učitel. Již výše jsme uvedli, že Školní program proti šikanování je povinný dokument škol, který má v případě problému přispět k jejímu rychlému řešení. Doplňujeme citaci: *„Aby škola účinně chránila před šikanováním, zapojí všechny pedagogické pracovníky. Zaměření na specifickou prevenci vypovídá, že se program věnuje výhradně řešení šikany, a to prostřednictvím specifické primární prevence a prevence sekundární“* (metodický pokyn č. j. 21149/2016, s. 22).

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních z roku 2010 jsme uvedli výše. Školy mohou postupovat v případě problémů podle doporučení a pokynů; je zpracováno 22 příloh (příklady rizikového chování: šikana, netolismus, krádeže, kyberšikana, domácí násilí, dále poslední dvě doporučení – hazardní hry a vznik problémových situací u žáků s PAS – poruchy autistického spektra z roku 2016).

Sumarizaci lze zakončit metodickým doporučením – Přístupy k náročnému chování dětí a žáků ve školách a školských zařízení a možnosti jejich řešení (2021), které jsem již představili v souvislosti s pojmem náročné chování v podkapitole 3.1.

Neméně důležitým a aktuálním metodickým materiálem MŠMT, ČŠI a Národního pedagogického institutu v roce 2021 byla „Pedagogická doporučení k návratu žáků do škol“. Jednalo se o dokument se specifickým kontextem – návrat žáků z distanční na prezenční výuku na jaře 2021. Jde o zcela konkrétní popis možných problémů po návratu z online výuky. V diskusích se zejména objevovala témata o nebezpečném používání internetu, o kyberšikaně a nadměrném užívání sociálních sítí (Pedagogická doporučení k návratu žáků do škol, 2021).

3.5 Úkoly integrovaného záchranného systému v preventivní činnosti u žáků a studentů

Spolupráce se složkami Integrovaného záchranného systému (dále jen IZS) při vytváření i realizaci MPP zahrnuje poskytování kvalitní odborné pomoci s odkazem na konkrétní praktické zkušenosti (Národní strategie 2019–2027). U takového způsobu prevence s IZS nemusí být tolik patrný moralizující aspekt; ten může naopak být výraznější u pedagogů, kteří si opatřují informace k prevenci z jiných zdrojů a čerpají z jiných zkušeností. Například i z těchto důvodů lze odvodit, že by se prevence měla opírat o aktivity složek IZS (Policie ČR, Hasičský záchranný sbor ČR, dále jen HZS ČR, poskytovatelé zdravotnické záchranné služby – dále jen ZZS). IZS se řídí zákonem č. 239/2000 Sb.: *„Integrovaným záchranným systémem se rozumí koordinovaný postup jeho složek při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací“* (zákon č. 239/2000 Sb. § 2, bod a). Připomínáme, že v oblasti výchovy a vzdělávání je tematika ochrany obyvatelstva za mimořádných událostí součástí

některých studijních programů pedagogických fakult a podle školského zákona je ředitel školy statutárním orgánem, který má odpovědnost za plnění opatření v oblasti zabezpečení ochrany života, zdraví a majetku.

Spolupráce škol a složek IZS v oblasti prevence obsahuje odborné programy, besedy, workshopy a materiály připravované složkami IZS. Kooperace otvírá prostor nejen pro teorii, ale pro setkání se studenty a sdílení zkušeností – např. životní příběhy i emoce, které při své práci členové IZS zažívají. Zmiňovaný přesah z oblasti teorie do reálného nebezpečí rizikového chování může být pro prevenci zvlášť významný, neboť podle Baštecké (2005) *„člověk, který navštívil zásvětí katastrofy, je proměněn“* (Baštecká 2005, s. 161). Hasiči, policisté i záchranáři jsou často konfrontováni s neštěstím, smrtí, nemocnými, jsou odborně připraveni pomáhat, dokážou zprostředkovat jiný pohled na otázku zdravého životního stylu a potřeby ochrany zdraví. Je jisté, že výše uvedené skutečnosti nemusí být ještě zárukou dobré prevence, ale v této práci hledáme i odpověď na otázku, jak je právě zapojení IZS do školní prevence účinné a kvalitní a jak ho může vnímat příjemce (v našem případě středoškolský student). Výsledky zjistíme v praktické části, nyní se zaměříme na činnost jednotlivých složek v oblasti prevence a dílčí výstupy některých projektů.

3.5.1 Preventivní aktivity Policie ČR

Policie ČR se řídí zákonem č. 273/2008 Sb. Je to jednotný bezpečnostní ozbrojený sbor. *„Jejím úkolem je chránit bezpečnost osob a majetku a veřejný pořádek, předcházet trestné činnosti, plnit úkoly podle trestního řádu*.“ Policie ČR na svých oficiálních webových stránkách připravila záložku prevence, na kterou umisťuje preventivní informace pro občany i programy pro školy. Poskytuje tak možnost nalézt odpověď na otázku podvodů přes inzerát, falešných investic, ale např. také kyberkriminality.

Policie ČR se v oblasti trestné činnosti již delší dobu potýká právě s kybernetickou kriminalitou a z této zkušenosti vyplynula i nutnost pomoci školám s prevencí na dané téma. Autorka Hodačová (2022) ve svém článku připomíná, že Policie ČR na webových stránkách prezentuje nebezpečí kyberkriminality, vysvětluje jev a varuje před tímto trestným činem páchaným také na dětech. Oživuje tak nutnost preventivních besed ve školách. K potřebě předcházet kyberkriminalitě se váže statistika i za rok 2021. Na webových stránkách Policie ČR je evidováno 9 518 skutků v kategorii kybernetické kriminality a ostatní kriminality v kyberprostoru, což je téměř 18% nárůst ve srovnání s loňským rokem. Pachatelé této trestné činnosti buď využívají informační a komunikační technologie jako předmět páchání trestné činnosti (podvodné e-shopy, hacking), nebo naopak zneužívají těchto technologií jako prostředku (např. zneužívání dětí na internetu, falešná identita, problém anonymity, zveřejňování osobních údajů či fotografií) (www.policie.cz, online, Jednotlivé druhy kyberkriminality). Pro pomoc školám je vypracován program „Tvoje cesta onlinem“ s vypracovanou metodikou.

Nezměnila se ani potřeba protidrogové prevence, k tomu směřuje další projekt „Tvoje cesta načisto“ z roku 2021. *P*rogram je připraven formou interaktivní přednášky, která je založena na reálném příběhu, a je zakotven v tématu návykové látky – jejich užívání a prodej s přesahem do sféry trestního práva. Proto je doplněn výkladem policisty (Hodačová 2019). Zajímavé jsou i projekty k dopravní výchově včetně pracovních listů a metodik.

3.5.2 Preventivní aktivity Hasičského záchranného sboru ČR

Hasičský záchranný sbor se řídí zákonem č. 320/2015 Sb. *„Je to jednotný bezpečnostní sbor, jehož základním úkolem je chránit životy a zdraví obyvatel, životní prostředí, zvířata a majetek před požáry a jinými mimořádnými událostmi a situacemi“* (zákon č. 320/2015 Sb., hlava I, § 1). Pomoc hasičů v době pandemie COVID-19 je

v médiích často zmiňována – rozváželi do škol antigenní testy distribuované MŠMT. Preventivně výchovná činnost ale směřuje k ochraně zdraví, předcházení požárům, dopravní výchově. Zákon č. 239/2000 Sb. definuje mimořádnou událost, v tomto smyslu se může jednat o živelní pohromu, havárii i ostatní události (teroristický čin aj.).

Je třeba ještě odlišit prevenci, při které zaměstnanci HZS ČR přicházejí do škol s různými programy, a samostatné téma „Ochrana člověka za mimořádných událostí". Oficiálně je tato tematika povinnou součástí rámcového vzdělávacího programu (dále jen RVP) pro základní i střední vzdělávání. Do obsahových celků „Člověk a jeho svět" nebo „Člověk ve společnosti" jsou zařazována témata ochrany člověka při ohrožení zdraví a života. Tato povinnost se řídí mmj. školským zákonem č. 561/2004 Sb. Od roku 2003 byla „Ochrana člověka za mimořádných událostí" povinně začleněna do učebních osnov všech typů základních a středních škol.

Zajímavá je historie výuky tohoto tématu. V letech 1973–1991 se ve školách vyučoval povinný předmět branná výchova. Po zrušení předmětu se určitý souhrn probírané látky zařadil do vybraných předmětů na základních i středních školách, a to na základě pokynu MŠMT k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných situací do vzdělávacích programů (č. j. 34 776/98-22 ze 4. května 1999). Pokyn byl aktualizován po povodních v roce 2002 pokynem MŠMT č. j. 12 050/03-22 a dodatkem k učebním dokumentům „Ochrana člověka za mimořádných událostí" (č. j. 13 586/03-22). V současné době se jedná o rozsah nejméně 6 vyučovacích hodin za rok. Metodickou příručku vydalo Ministerstvo vnitra ČR – generální ředitelství HZS ČR (pokyn č.j. 12 050/03-22, čl. 1-5). Spolupráce škol s HZS ČR je v této souvislosti nezbytná. Za účelem správného zpracování obsahu v RVP je pedagogům k dispozici řada dalších dokumentů: např. Modul J – Ochrana obyvatelstva a krizové řízení pro pedagogické pracovníky z roku 2019. Autoři sestavili přehled tematiky a zaznamenali obsah

a rozsah výuky ochrany obyvatelstva podle stupňů vzdělávání, od předškolního po střední školy. Cíle vzdělávání pro středoškolské studenty jsou uvedeny následovně: *„Seznámení se složkami IZS a posláním HZS ČR, charakteristika a klasifikace mimořádných událostí, získání základního právního povědomí v problematice požární ochrany, prohloubení znalostí potřebných pro prevenci požárů a pro adekvátní chování v případě požárů a ostatních mimořádných událostí, včetně dovedností poskytnout pomoc sobě i ostatním“* (Modul J 2019, s. 96-97). Metodiku pro potřeby této prevence na středních školách zpracoval i autor Mikulka a kol. již v roce 2014 (Hasík CZ – Vaše cesty k bezpečí).

Nabídka poskytování preventivních aktivit v rámci jednotlivých programů je též rozsáhlá, regionálně se však může lišit. Z oficiálních webových stránek HZS ČR vybíráme: organizace soutěží, dny otevřených dveří, exkurze na hasičských stanicích, tvorba vzdělávacích materiálů – brožury, letáky, odborné články. Preventivní osvěta je doplněna akreditovanými kurzy pro občany i učitele (Příprava škol a školských zařízení na mimořádné události). Snahou organizátorů je, aby management škol i učitelé byli připraveni zvládat případné mimořádné situace a aby tak byly co nejvíce chráněny životy lidí. Mezi nejznámější projekty HZS ČR patří: zmiňovaný projekt Hasík CZ, projekt Vaše cesty k bezpečí, projekt Bezpečné cestování, ale i projekty asociace Záchranný kruh.

3.5.3 Preventivní aktivity zdravotnické záchranné služby

Pro zdravotnickou záchrannou službu (dále ZZS) je zásadní zákon č. 374/2011 Sb.; ZZS je službou, *„v jejímž rámci je na základě tísňové výzvy, není-li dále stanoveno jinak, poskytována zejména přednemocniční neodkladná péče…“* (zákon č. 374/2011 Sb., § 1).

Při spolupráci s těmito složkami můžeme vycházet z nejdůležitějšího požadavku na MPP, a tím je ochrana zdraví a života. Při prevenci

předpokládáme osvojení odborných dovedností (např. poskytnutí první pomoci, simulovaná komunikace s dispečinkem nebo resuscitace), ale i sociálních dovedností (např. zvládání náročné životní situace). Záchranáři mohou také vstupovat do škol s tematikou „Ochrany zdraví a člověka při mimořádných událostech“ a tímto klíčovým tématem tak prakticky doplnit jeden z cílů výše zmiňovaného RVP. Využívány jsou interaktivní formy učení (projekt Zdraví dětem). Konstruktivně těmto programům napomáhá a nabízí je asociace Záchranný kruh, která je již zmiňovaná u HZS ČR. *„Společně vyvíjíme a realizujeme systém informování, vzdělávání a prevence v oblastech běžných rizik“* (Záchranný kruh 2021, online). Uveďme další možné příklady konkrétní spolupráce – v Karlových Varech bylo vybudováno Centrum zdraví a bezpečí pro celou rodinu, areál s improvizovanými nemocnicemi, policejními stanicemi a hasičskými stanicemi s odpovídající technikou (Svět záchranářů, online). Doplňkovost těchto služeb ze strany ZZS se může lišit, bývá velmi pružná podle potřeb škol. Důraz je vždy kladen na zdravý životní styl a tím se má dospět k zobecňujícím závěrům o ochraně před rizikovým chováním.

4 METODIKA

Metodologie se zabývá systematizací, posuzováním a navrhováním strategií a metod výzkumu. Má zásadní místo v oblasti vědeckého zkoumání a hraje roli při volbě vědeckých výzkumných metod (Hendl, 2005). V tomto smyslu jsme se nejprve pomocí hloubkové analýzy odborné tuzemské i zahraniční literatury seznámili se současným stavem zkoumané problematiky. Dále jsme definovali klíčové pojmy, a to bylo východiskem pro praktickou část. V dalším kroku jsme zvolili kvantitativní a kvalitativní metodu výzkumu, pomocí níž potřebujeme získat potřebná data, ta následně analyzovat s cílem popsat zkoumaný fenomén a zodpovědět otázky příčin či následků sledovaného problému. V následující části práce popíšeme systém sběru dat, výzkumný vzorek, výzkumný nástroj a stanovíme hypotézy, které budeme na základě výsledků verifikovat nebo falzifikovat.

4.1 Postup sběru dat

Sběr dat probíhal systematicky a domníváme se, že byl dostatečně pečlivý. Pro potřeby analýzy preventivní činnosti středních škol jsme se rozhodli nejprve aplikovat metodu nestandardizovaného anonymního dotazníku, který se uplatňuje při zkoumání větších skupin. Snažili jsme se zapracovat do dotazníku co nejvíce faktorů, jež jsou vztažené k preventivně výchovné činnosti. Jednotlivé otázky jsme uspořádali do určitých tematických bloků, které na sebe logicky navazovaly. Při sestavování otázek jsme se opírali o dostupnou literaturu, teorie, ale i své zkušenosti, což nám umožnilo zařadit fenomény, které jsou v kontextu s běžnou praxí. Výhoda metody spočívá v poměrně rychlém získání množství přesných dat. Dotazník byl elektronicky rozeslán na střední školy. Na začátku výzkumu jsme zařadili pilotní šetření s deseti respondenty, kteří nám pomocí

zpětné vazby potvrdili srozumitelnost a jasnost předkládaných otázek. Šetření není součástí samotného výzkumu. Přepis celého dotazníku je součástí příloh.

Šetření probíhalo od 1. 11. 2021 do 4. 2. 2022. Jak již bylo uvedeno, k dispozici byl elektronický odkaz na dotazník na internetovém portálu www.docs.google.com. Výzkum narazil na některé limity. Mezi hlavní patřila neochota žáků se výzkumu účastnit a někdy obava ze zachování anonymity dat.

Rovněž byla využita metoda kvalitativního sběru dat, a to ve školském prostředí s pedagogy a se členy IZS na jejich pracovištích. Podle Hendla (2005) *„chápou někteří metodologové kvalitativní výzkum jako pouhý doplněk tradičních kvantitativních výzkumných strategií, jiní zase jako protipól nebo vyhraněnou výzkumnou pozici ve vztahu k jednotné, na přírodovědných základech postavené vědě“* (Hendl 2005, s. 16). Nám výběr této metody umožnil více proniknout do postojů respondentů, pracovat přímo v terénu, v přirozeném pracovním prostředí a propojit jejich odpovědi s výsledky kvantitativní metody, do které se zapojila druhá strana výzkumu – studenti. Snažili jsme se porozumět systému organizace prevence ve školách, proto jsme si vybrali rozhovory s výchovnými poradci i metodiky prevence. Chtěli jsme získat informace o formách prevence v podmínkách škol. U rozhovorů se členy IZS jsme potřebovali získat vhled do jejich preventivních aktivit se zaměřením na oblast školství. Hledali jsme i symbolické souvislosti obsahu jejich práce s prevencí.

4.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Švaříček a Šeďová (2014) o volbě výzkumného vzorku uvádí: *„Cílem není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém. Není tedy konstruován náhodně, ale teoreticky-záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém“* (Švaříček, Šeďová 2014, s. 72). Z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že výběr respondentů probíhal s ohledem na řešenou problematiku. Zpracovali jsme nejprve data studentů středních škol z Jihočeského a Středočeského kraje. Respondentům muselo být minimálně 18

let. Požádali jsme metodiky prevence a výchovné poradce škol o distribuci dotazníku studentům. Předpokládali jsme, že pro naši cílovou skupinu respondentů je forma elektronického dotazníku naprosto běžná. Online forma může snížit tendence k odpovědím sociálně žádoucím způsobem, respondenti mohou vnímat anonymitu. Podařilo se shromáždit 150 odpovědí středoškolských studentů gymnázií a středních odborných škol.

Zařadili jsme dále strukturované rozhovory se dvěma metodiky prevence, dvěma výchovnými poradci na středních školách a třemi členy IZS – příslušníkem Policie ČR, zaměstnancem HZS ČR a zaměstnancem ZZS. Rozhovory proběhly v lednu a únoru 2022 a jejich přepis je součástí práce. Získaná data jsou následně analyzována a interpretována. Rovněž souhlas s poskytnutím rozhovoru je potvrzen na přiložených formulářích.

4.3 Výzkumný nástroj

Nejprve blíže charakterizujeme první výzkumný nástroj, kterým je anonymní nestandardizované dotazníkové šetření – online dotazník s dvaceti šesti otázkami, které jsou koncipovány s ohledem na cíle v zadání práce. V úvodní instruktáži jsme seznámili respondenty s důvodem distribuce dotazníku. V anamnestické části jsme stanovili 3 uzavřené otázky (pohlaví, věk, typ střední školy). V další části je 23 otázek – otevřené, uzavřené i s možností výběru více položek. Tyto otázky jsou rozděleny do několika bloků, které spolu obsahově souvisejí a postupně rozvíjejí sledované téma. Otázky č. 4 a č. 5 považujeme za vstupní – otvírají téma MPP a zdravého klimatu ve škole. K otázce č. 4 se váže hypotéza č. 1. Otázky č. 6 až č. 11 jsou zaměřeny na téma rizikového chování – jeho typů a příčin vzniku od faktorů ze strany rodiny přes faktory ze strany školy a vrstevníků až ke genetickým a osobnostním příčinám. K tomuto bloku otázek se vztahují cíle č. 3 a č. 4. V souladu s koncipováním těchto otázek jsme téma zpracovali v teoretické části a získali dostatečné množství podkladů. Logicky

jsme navázali otázkami č. 12. a č. 13, které tvořily zajímavý celek. S ohledem na téma práce jsem zjišťovali pomoc žákům a zajištění prevence ve škole (otázka s kým je možno řešit problémy ve škole) a mimo školu (zda-li by respondenti vyhledali odborníka nebo raději pomoc ve škole). S otázkou č. 13 je spojena i hypotéza č. 2. Otázky č. 14 až č. 19 byly spojeny s možnostmi složek IZS při zajišťování prevence ve školách a svázány s cílem pátým, který je součástí zadání této práce. Hypotéza č. 3 souvisí s otázkou č. 15 tohoto bloku. Zjišťujeme, zda je realizace prevence s jinými osobami považována za přínosnější. Otázka č. 20 hledala odpověď na formy prevence a byla vázána na cíl č. 6. Otázky č. 21 až č. 24 byly stanoveny s ohledem na cíle této práce přímo v zadání a týkaly se možné proměny prevence v době pandemie COVID-19. Z povahy distanční výuky související s pandemií COVID-19 a dlouhodobou sociální izolací mladých lidí mohla vyplývat i větší závislost této věkové kategorie na internetu a sociálních sítích. Tuto skutečnost jsme ověřovali i v hypotéze č. 4, která vyplynula z odpovědí na otázku č. 22 tohoto bloku. Závěrečné otázky č. 25 a č. 26 shrnovaly téma. Respondenti odpovídali, zda považují prevenci ve škole za důležitou.

Konkretizujeme ještě více druhy otázek a výběry odpovědí. Otázka č. 4 byla uzavřená a týkala se MPP ve školách. Zjišťovali jsme, zda studenti jsou seznámeni s existencí tohoto povinného dokumentu škol a jeho obsahem. Dále v uzavřené otázce č. 5 jsme se dotazovali na zdravé a bezpečné klima škol. V otázce č. 6 a č. 7 jsme přešli k tématu forem rizikového chování a ptali jsme se, které nabízené možnosti studenti znají z preventivních programů (ot. č. 6) nebo z vyučovacích hodin (ot. č. 7). U obou otázek mohli respondenti vybírat z vícero odpovědí. Otázky č. 8 až č. 11 se týkaly příčin vzniku rizikového chování, taktéž byla možnost vybrat z vícero odpovědí.

Otázka č. 12 měla zjistit, jaké jsou personální možnosti škol, s kým mohou žáci řešit případné problémy přímo ve škole. Osoby ve výzkumu mohly opět volit

z více položek. Otázka č. 13 rozvíjela předchozí myšlenku. Zjišťovali jsme, zda by žáci v případě obtíží s rizikovým chováním vyhledali raději pomoc odborníka než pedagoga. Otázka č. 13 neumožňovala zvolit více odpovědí.

V otázce č. 14 jsme přešli ke spolupráci s IZS. V této otázce měli dotazovaní určit typ rizikového chování, na které byly programy složek IZS zaměřeny; mohli volit více odpovědí. Vycházeli jsme zde z předpokladu, že 18letí až 20letí studenti se v průběhu studia setkali s více tématy. V odpovědi na otázky č. 15 a č. 16 jsme hledali důvody, proč by prevenci měly zajišťovat jiné osoby než pedagogové, např i policisté, záchranáři či hasiči. Respondenti mohli zvolit jednu položku. Otázky č. 17, č. 18 a č. 19 byly otevřené. Zde jsme chtěli dát respondentům prostor vyjádřit se, jaká témata by případně v programech IZS uvítali. Nejčastější odpovědi jsme představili v tabulkách. Formy prevence se vztahovaly k otázce č. 20, respondenti mohli vybrat více odpovědí. Následovaly otázky č. 21 a č. 22 mapující situaci v prevenci v době pandemie COVID-19. Otázkou č. 21 se ptáme, jak se proměnila prevence po omezení terénní preventivní činnosti; dotazovaní mohou vybrat z nabízených položek více odpovědí. Zda doba pandemie neprohloubila závislost mladých na internetu a sociálních sítích je tématem uzavřené otázky č. 22. Pokračovali jsme otázkou č. 23 (čas strávený na těchto sítích, výsledky za jednotlivé respondenty) a otázkou č. 24, zda respondenti považují za důležité, aby škola upozorňovala na zvýšení bezpečnosti na internetu v době pandemie (uzavřené otázky). Předposlední otázka č. 25 se týkala postupu vedení škol v případě, že zjistí výskyt rizikového chování; zde s možností vybrat v nabídce více položek. Závěrečná otázka č. 26 mapovala, jestli dotazovaní považují prevenci ve škole za důležitou. Opět mohli respondenti zvolit více odpovědí.

Zde opakujeme, že tvorba jednotlivých otázek vycházela ze zadání diplomové práce a v souladu s cíli práce a stanovenými hypotézami. Odpovědi byly podrobeny statistické analýze. Stručně shrneme: první 3 otázky byly

anamnestické, otázky č. 4, 5, 13, 15, 16, 22, 23, 24 umožňovaly zvolit jednu z nabízených možností odpovědí. Zde sledujeme spíše osobní názory a zkušenosti. Otázky č. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 20, 21, 25, 26 byly založeny na možnosti výběru více položek. Zde opakujeme, že jsme oslovili 18leté a starší respondenty, převážně studenty 3. a 4. ročníků středních škol, kteří se v průběhu středoškolského studia postupně setkávali s množstvím programů z oblasti rizikového chování a s velkým počtem prezentovaných typů rizikového chování, proto nelze pracovat jen s jednou možností výběru. Specifické, otevřené byly otázky č. 17, č. 18 a č. 19. Zjišťovali jsme konkrétní témata, která by respondenti při programech se složkami IZS uvítali. Nejčastější jednotlivé odpovědi jsme přepsali do tabulek.

Druhým uplatňovaným nástrojem byly řízené rozhovory. Navazovaly na předchozí výzkumný nástroj a osoby zapojené do výzkumu blíže specifikovaly konkrétní preventivní programy ve školách. V rozhovorech jsme užili 3 anamnestické otázky, které se týkaly místa výkonu povolání, délky praxe a pracovní pozice. Zkoumali jsme rozhovorem u výchovných poradců a preventistů počet řešených případů rizikového chování za rok, osvědčené programy a besedy, spolupráci se složkami IZS. U členů IZS jsme sledovali jejich spolupráci se školami v oblasti prevence.

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V této části práci předložíme v jednotlivých podkapitolách výsledky dotazníkového šetření a řízených rozhovorů, dále vyhodnotíme cíle a stanovené hypotézy. Za klíčové jsme považovali získat takové množství dat a informací, abychom co nejlépe porozuměli možnostem prevence ve školách. Bylo třeba zjistit, jaké konkrétní postoje zaujímají středoškolští studenti k otázkám prevence, na jaká témata rizikového chování se školy nejvíce zaměřují nebo kde spatřují mladí lidé příčiny rizikového chování. Výsledky jsou představeny v grafech na jednotlivých obrázcích, výsledky otevřených otázek jsou k dispozici v tabulkách. U obrázků jsme přehledně popsali, zda výsledky jsou odpověďmi jednotlivých respondentů v součtu 150 osob, nebo se jedná u položek s možností výběru vícero odpovědí o počet responzí. U řízených rozhovorů vstupují do výsledného hodnocení konkrétní zkušenosti s prevencí u zaměstnanců školství a členů IZS. Metodu řízených rozhovorů řadíme rovněž mezi klíčovou.

5.1 Vyhodnocení výsledků z dotazníků

Otázka 1: Jaké je Vaše pohlaví?

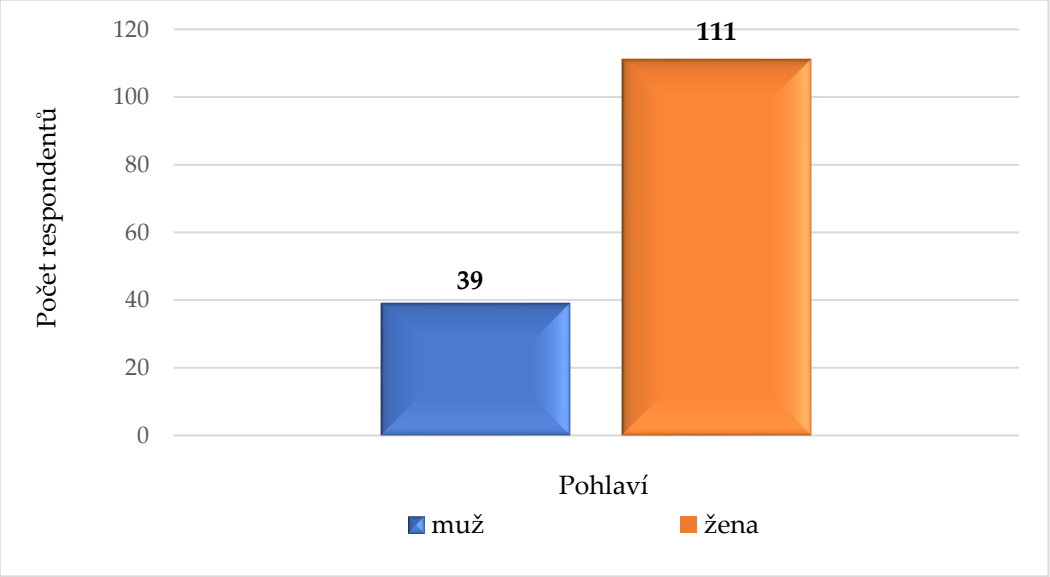

Obrázek 1 - Pohlaví respondentů – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 2: Uveďte prosím Váš věk.

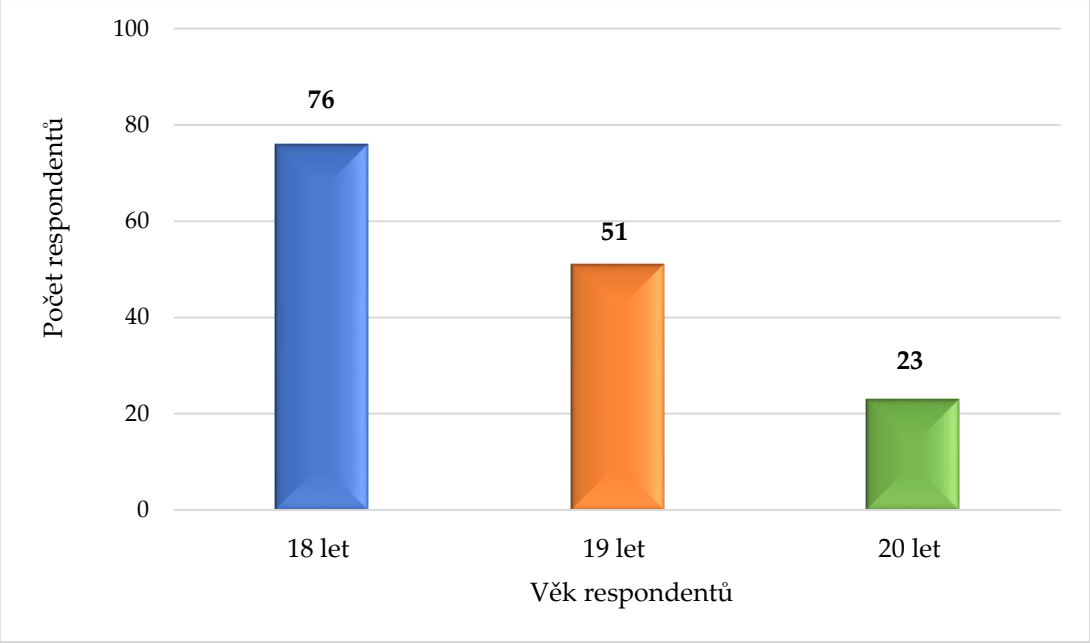

Obrázek 2 - Věk respondentů – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 3: Uveďte prosím typ střední školy, na které studujete.

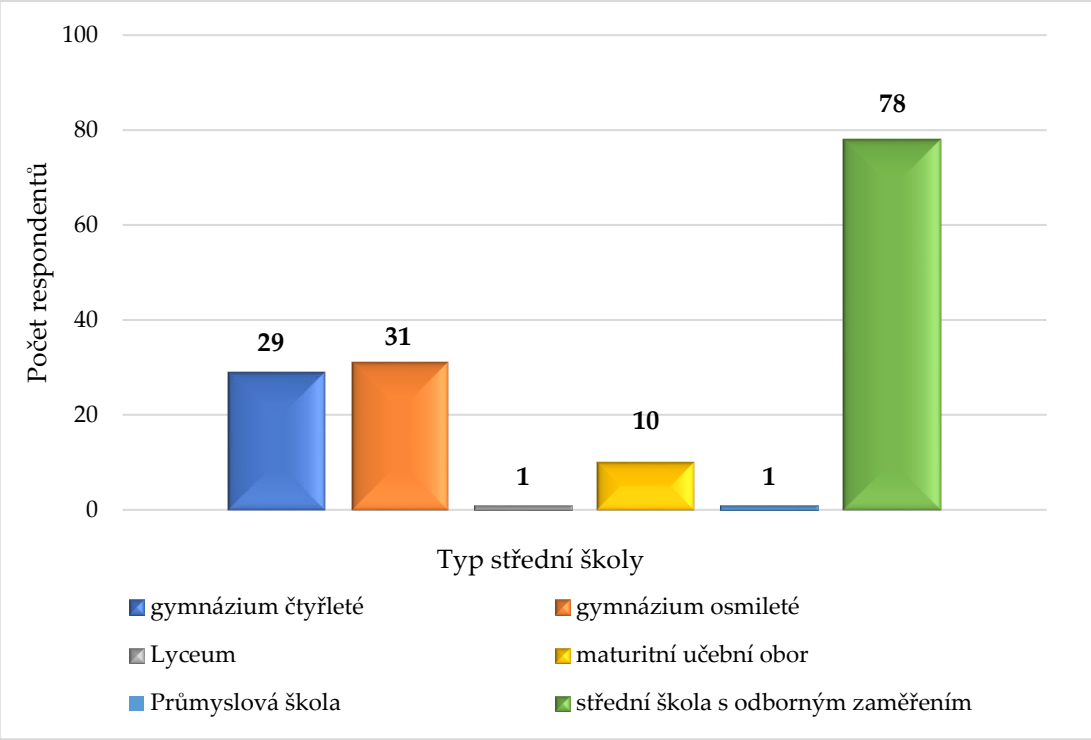

Obrázek 3 - Typ střední školy – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 4: Jste seznámen(a) s tím, že ve škole je zpracován minimální preventivní program, který mmj. obsahuje aktivity k prevenci rizikového chování?

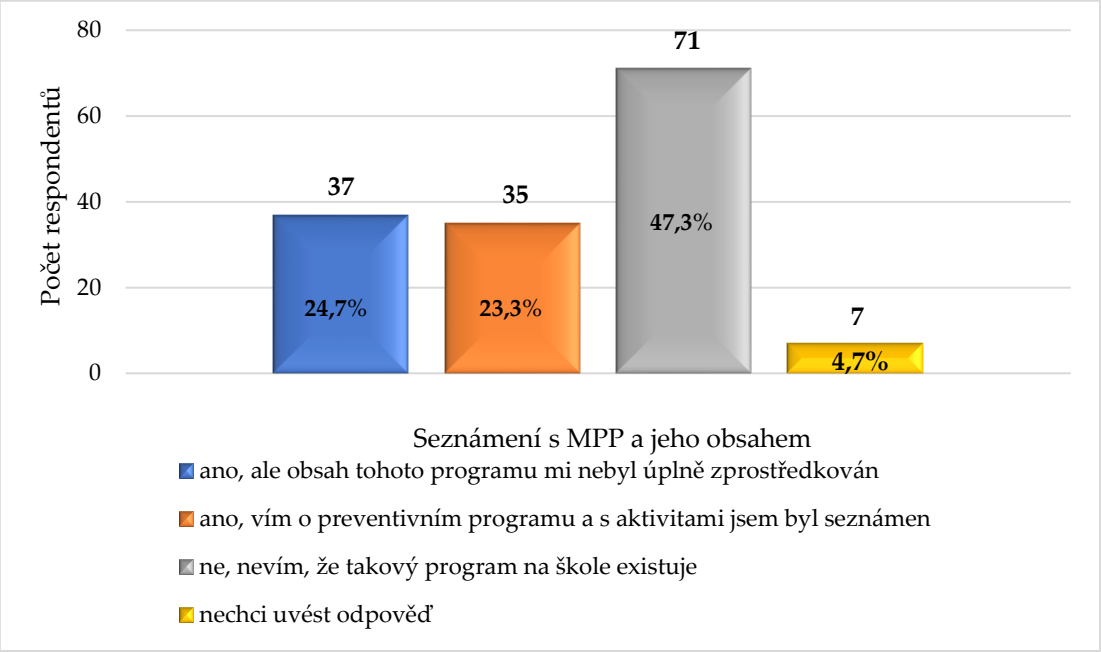

Obrázek 4 - Seznámení s dokumentem MPP a jeho obsahem – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 5: Domníváte se, že ve škole je zdravé a bezpečné klima k zajištění prevence rizikového chování?

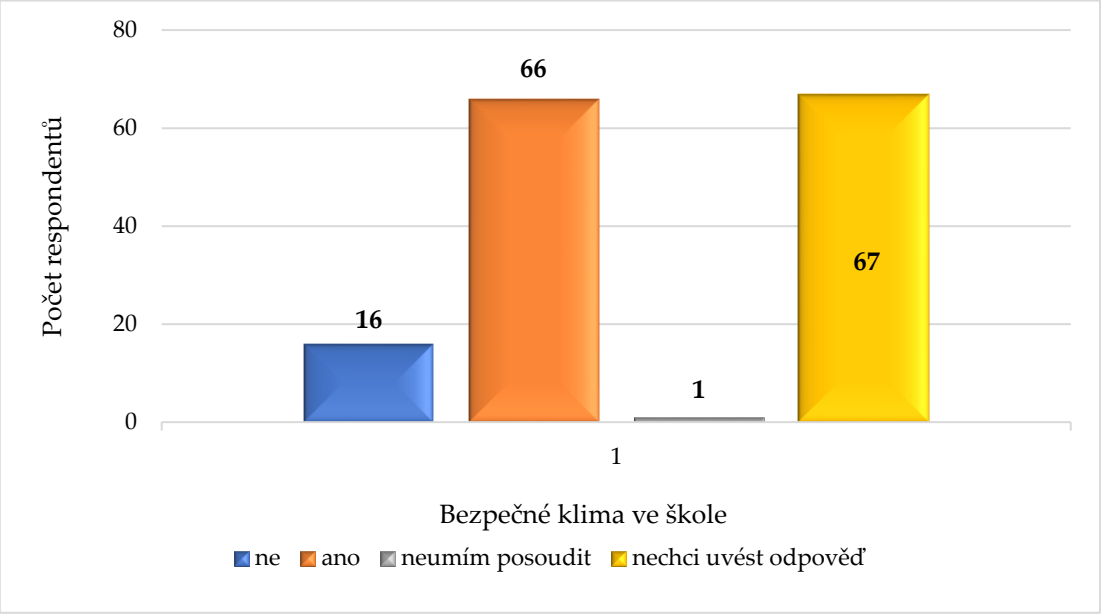

Obrázek 5 - Zdravé a bezpečné klima ve škole – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 6: Na jaké typy rizikového chování byly zaměřeny preventivní programy (přednášky, besedy, workshopy), které jste v průběhu Vašeho studia absolvoval (a)? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

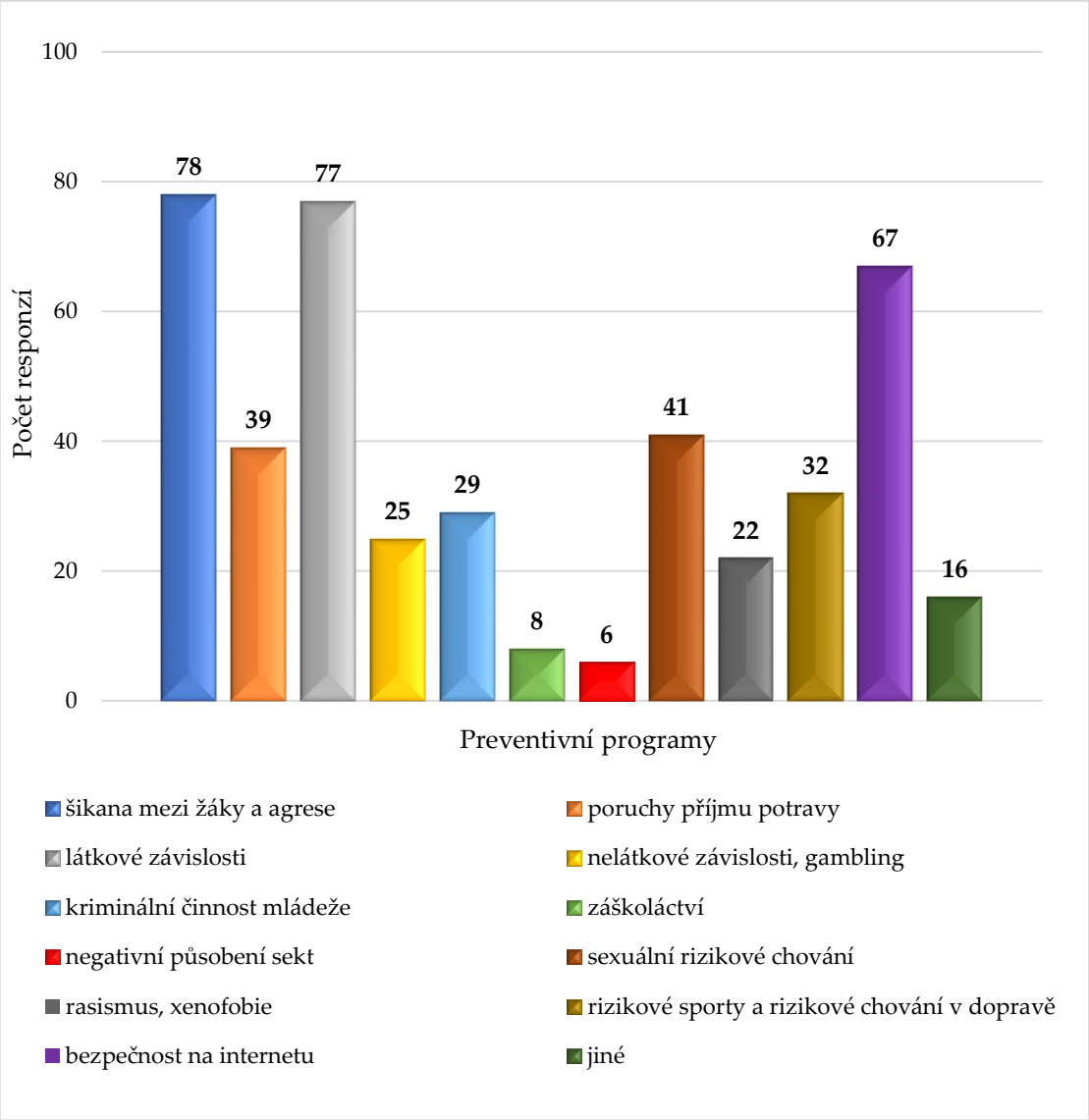

Obrázek 6 - Typy rizikového chování v preventivních programech v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 7: S jakými tématy prezentovanými v rámci biologie, chemie, občanského základu a jiných předmětů jste se ve škole setkal(a)? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

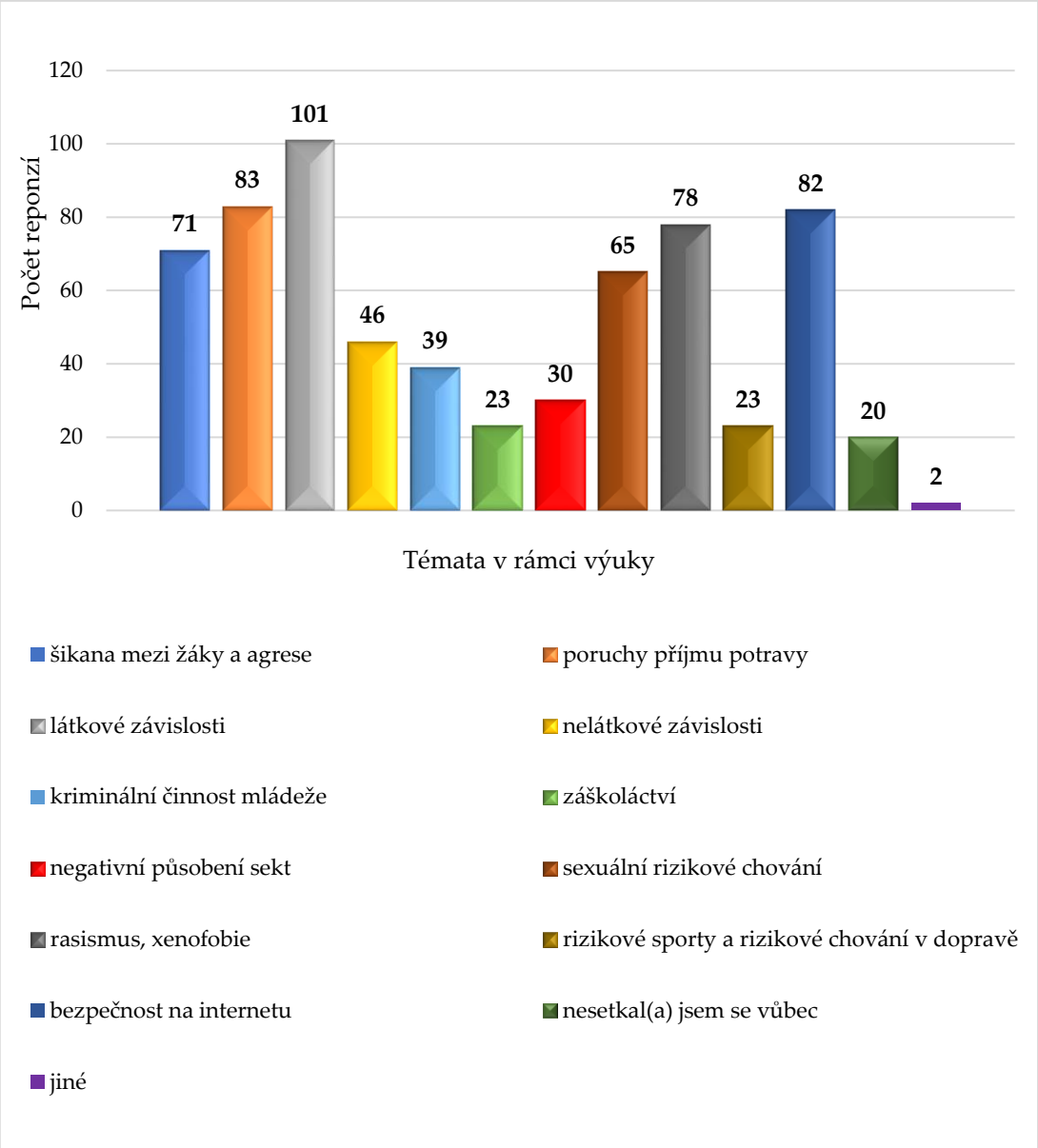

Obrázek 7 - Typy rizikového chování prezentované ve výuce některých předmětů v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 8: Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany rodiny? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

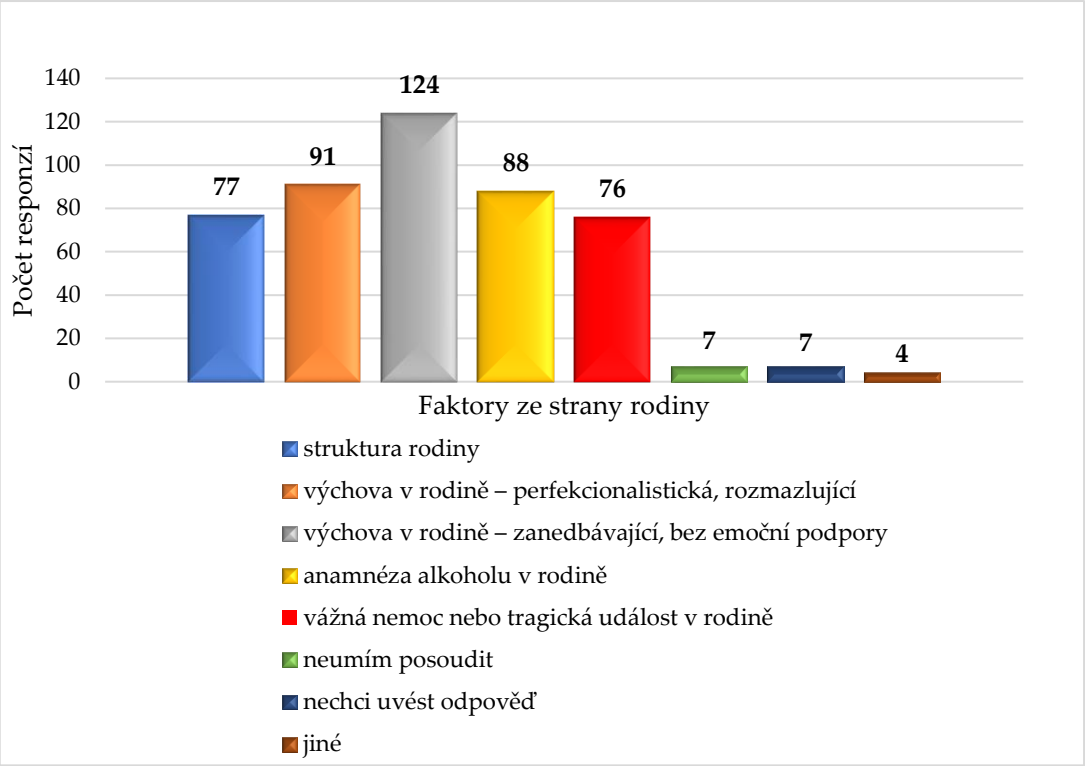

Obrázek 8 - Faktory rizikového chování ze strany rodiny v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 9: Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany školy? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

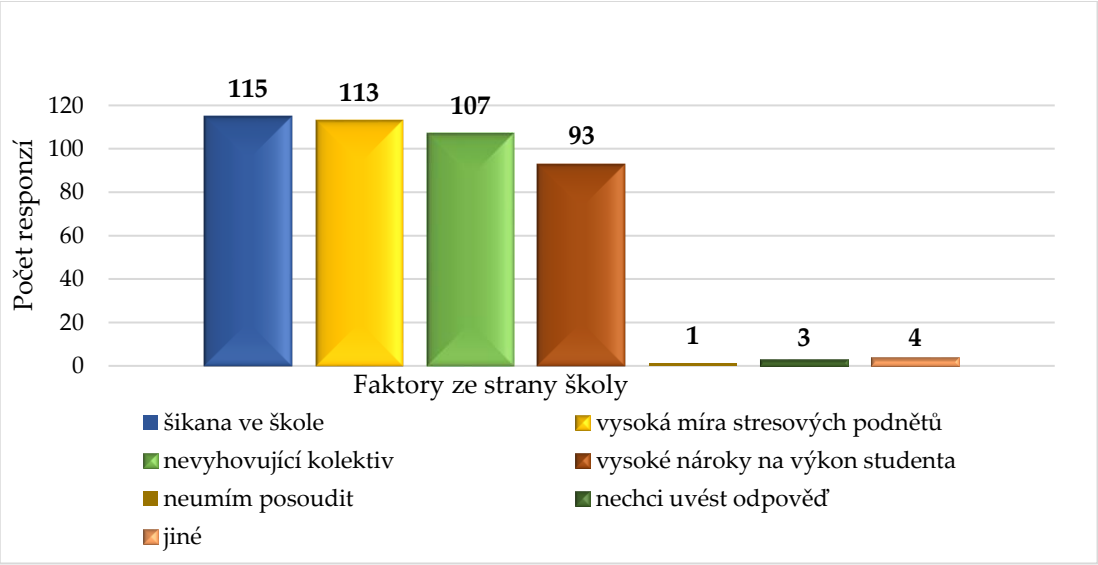

Obrázek 9 - Faktory rizikového chování ze strany školy v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 10: Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany vrstevníků a společnosti? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

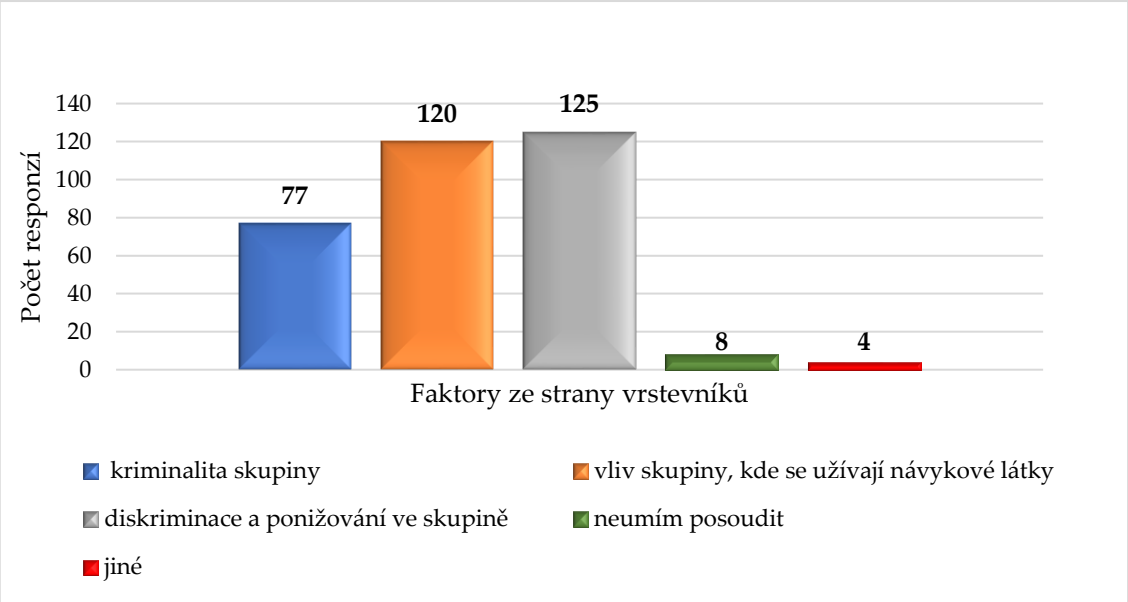

Obrázek 10 - Faktory rizikového chování ze strany vrstevníků a společnosti v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 11: Dokážete určit faktory pro vznik rizikového chování, která jsou spojena s genetickými a osobnostními faktory? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

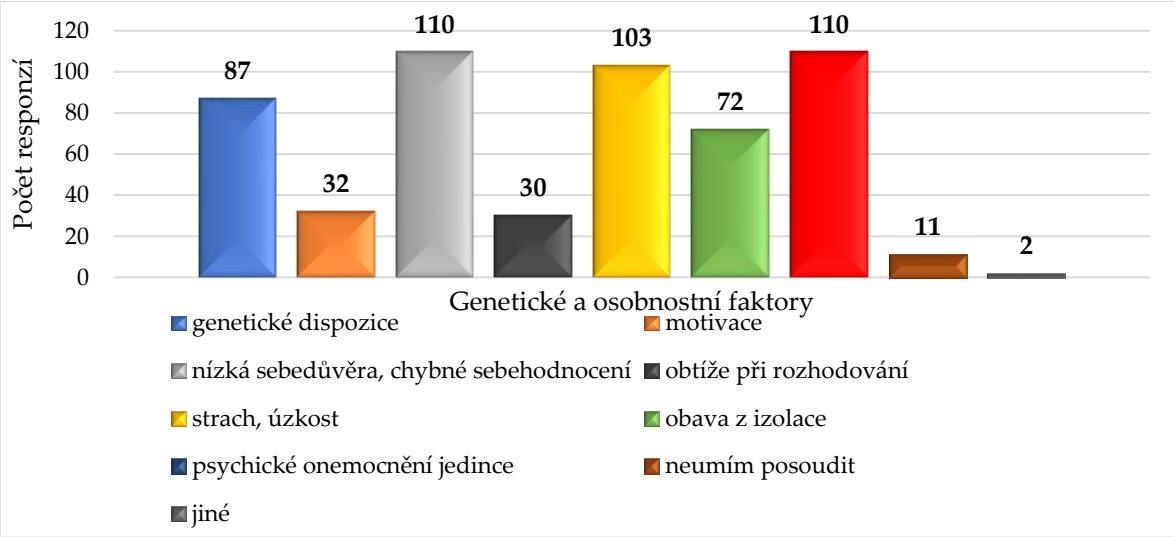

Obrázek 11 - Faktory rizikového chování spojené s genetickými předpoklady a osobností v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 12: Máte možnost řešit problematiku výskytu nějaké formy rizikového chování přímo ve škole? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

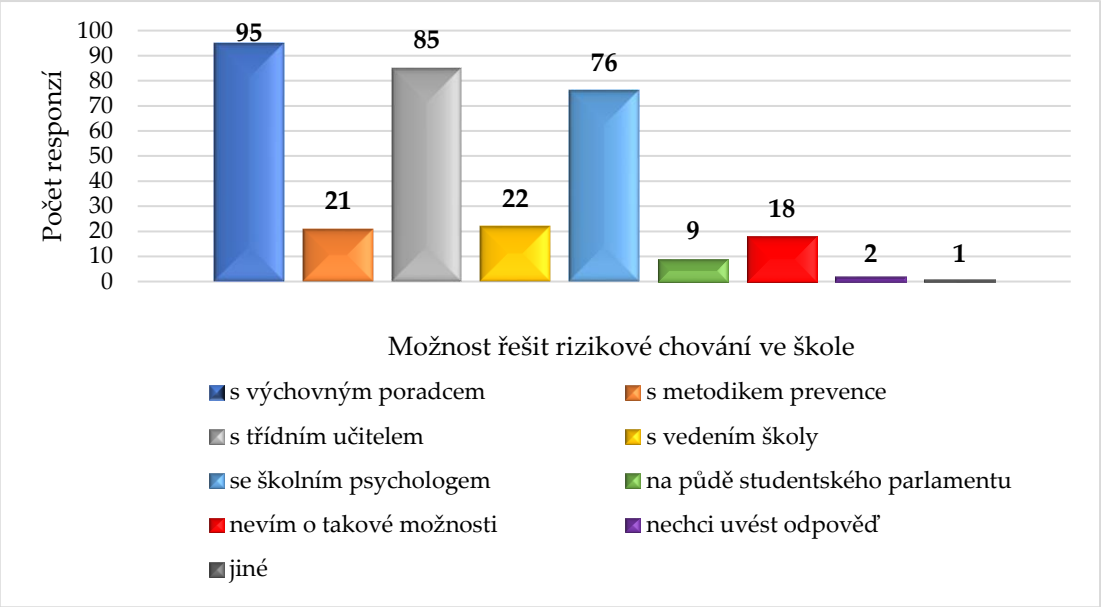

Obrázek 12 - Možnost řešení problematiky rizikového chování ve škole v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 13: Vyhledal(a) byste přesto raději pomoc odborníka (psychologa, peer aktivistu, krizového interventa, nestátní odborné zařízení) než pedagoga ve škole v případě, že byste měl obtíže, např. s užíváním návykových látek?

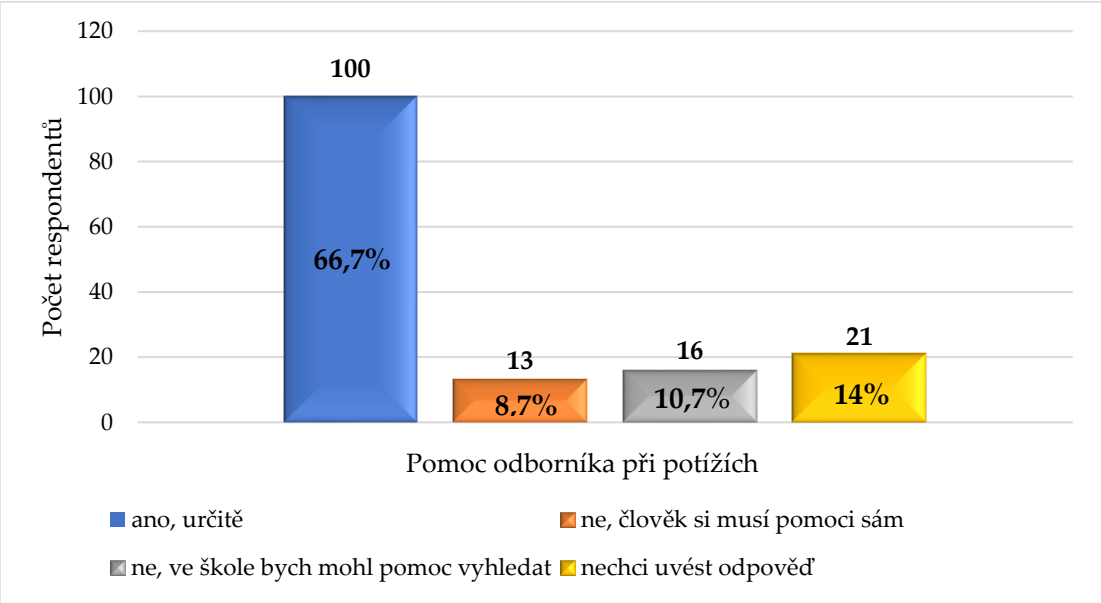

Obrázek 13 - Vyhledání odborníka mimo školu v případě obtíží – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 14: Přecházíme ke spolupráci se složkami IZS: pokud proběhla nějaká konkrétní forma programu s policisty, záchranáři či hasiči přímo ve škole, dovedete určit hlavní typ rizikového chování, na které se jejich aktivity zaměřily? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

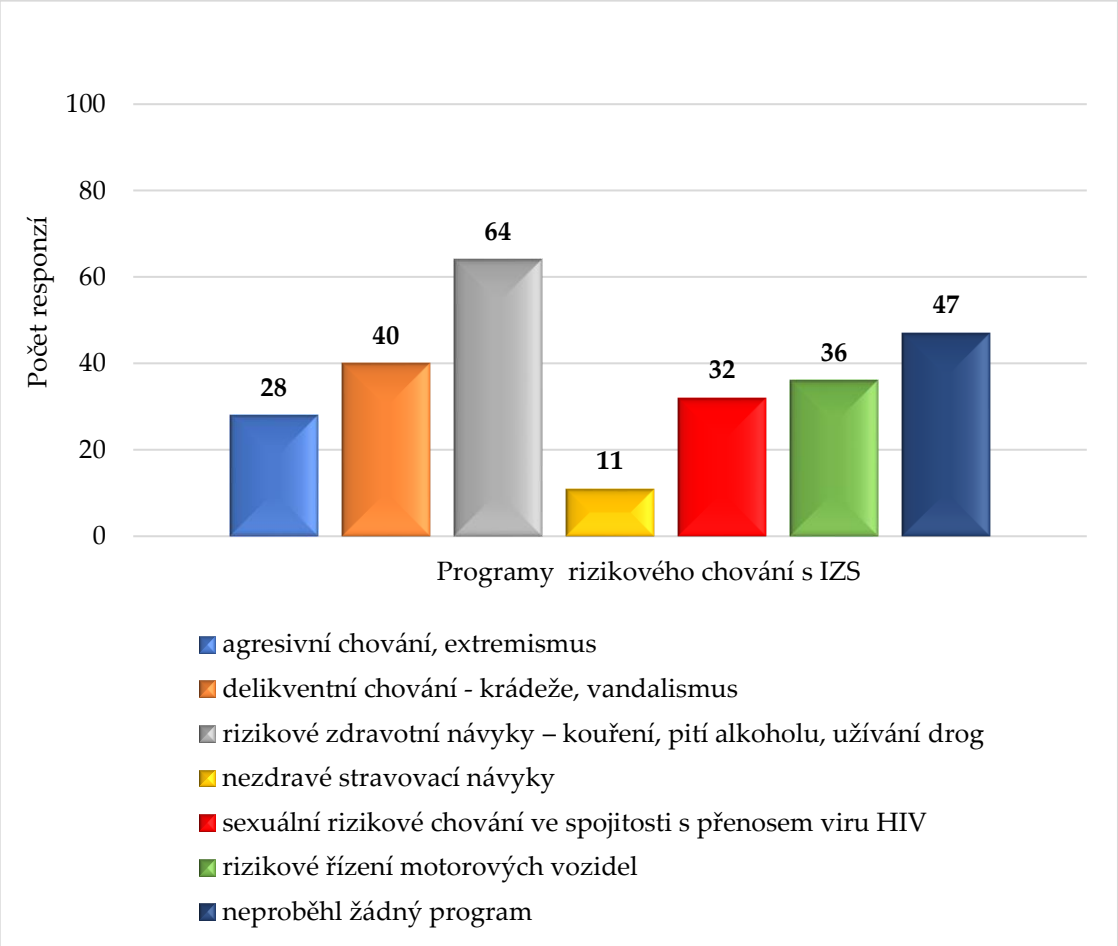

Obrázek 14 - Programy se členy IZS a sledované typy rizikového chování v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 15: Považujete realizaci prevence s jinými osobami než s pedagogy za mnohem přínosnější?

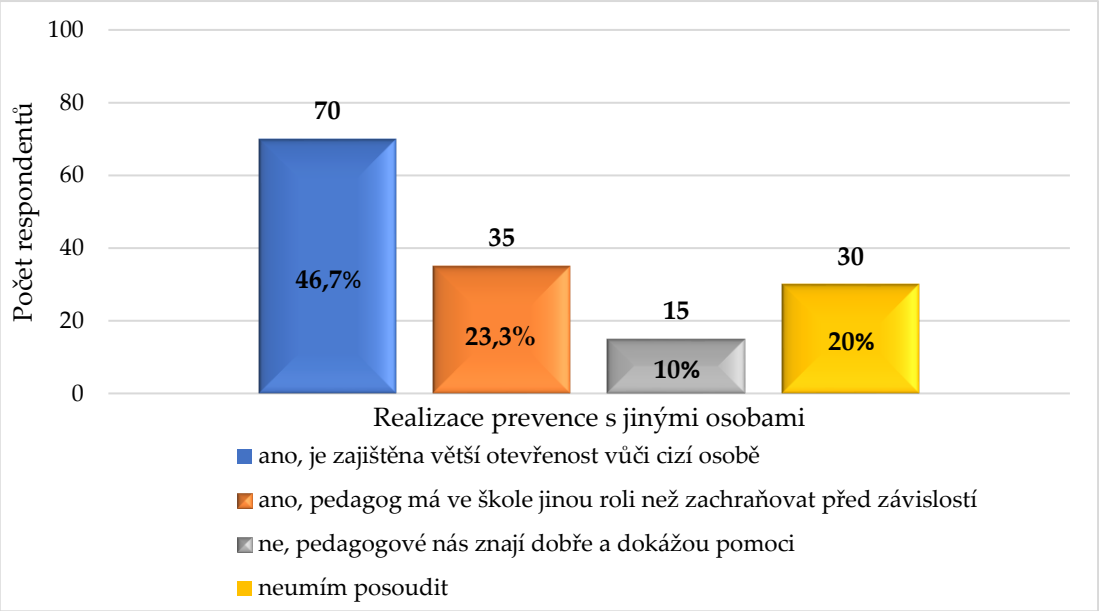

Obrázek 15 - Přínos prevence s jinými osobami než pedagogy – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 16: Uveďte prosím důvody, proč by prevenci měly zajišťovat i složky IZS (hasiči, policisté, záchranáři).

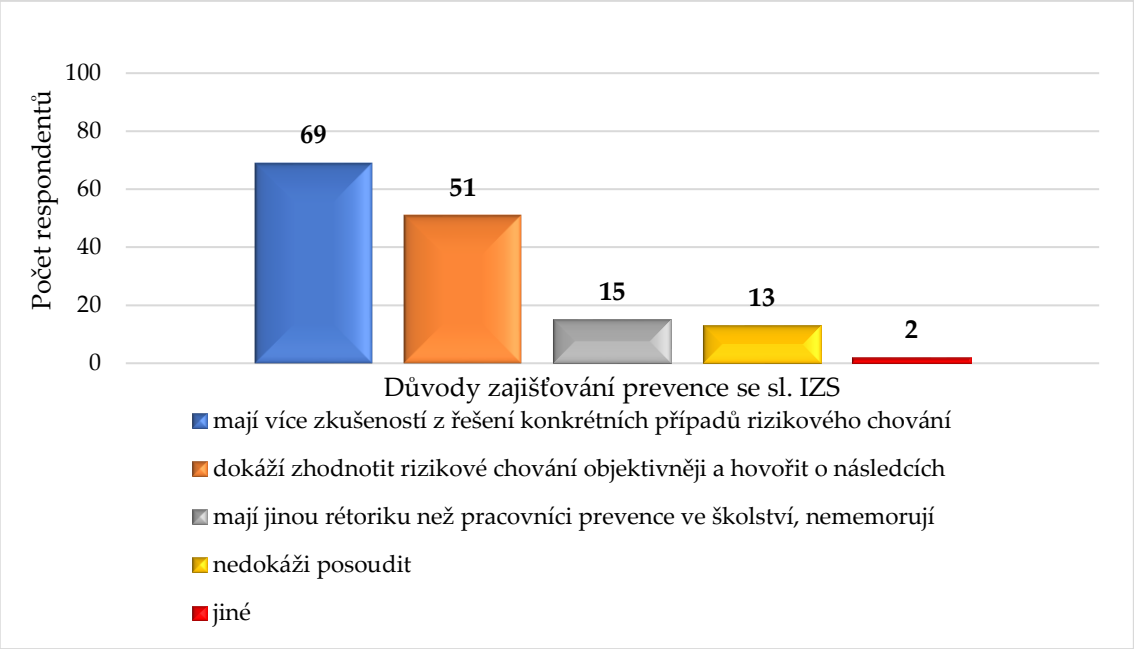

Obrázek 16 - Důvody, proč by měly prevenci zajišťovat složky IZS – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Následovaly otevřené otázky č. 17, č. 18 a č. 19. Odpovědi jsme shrnuli do bloků podle nejvíce zastoupených témat. Opakující se responze jsme převedli do tabulky. Ostatní specifické odpovědi jsme pouze přepsali.

Otázka 17. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy Policie ČR? Napište prosím konkrétně.

Opakující se odpovědi: kriminalita; drogové závislosti a jejich vliv na člověka; šikana a agrese; sdílení zkušeností z práce policisty; sexuální obtěžování a násilí; bezpečnost silničního provozu; autohavárie – řízení motorových vozidel v opilosti – statistiky; jak se ubránit při přepadení a ukázky sebeobrany; krádeže; extremismus, rasismus a diskriminace; gambling, nevím (opakovaná odpověď 2x)

Nejčastější odpovědi v tabulce

Tabulka 1 - Témata, která by respondenti uvítali s příslušníky Policie ČR (zdroj vlastní)

Vybrané téma	Počet opakujících se odpovědí
Kriminalita	27
Drogové závislosti a jejich vliv	21
Šikana a agrese	19
Sdílení zkušeností z práce policisty	17
Sexuální obtěžování a násilí	13
Bezpečnost silničního provozu	12
Autohavárie – řízení v opilosti, statistiky	10
Ukázky sebeobrany	10
Krádeže	5
Extrémismus, rasismus	3
Gambling	3

Ostatní odpovědi: vraždy; výcvik psů; střelba a bomba ve škole; jak poznat podvod na internetu; konkrétní případy problémů anonymně; vandalismus; jak

jednat s osobou, která je pod vlivem návykových látek; jak se spojit s nějakými orgány bez informace rodičům

Otázka 18. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy Hasičského záchranného sboru ČR? Napište prosím konkrétně.

Odpovědi respondentů na otázku č. 18

Opakující se odpovědi: co dělat při požáru, únik z hořící budovy; bezpečnost práce s ohněm; rizika práce hasiče; prevence požáru; první pomoc – role hasičů při dopravních nehodách; příběhy ze života hasičů; záchrana zaseknutých osob; riziko vyčerpání při práci hasičů; provoz stanice HZS a každodenní činnost; žhářství; bezpečnost ve městě a dopravní nehody

Ostatní odpovědi: jak neohrožovat ostatní svým jednáním; záchrana života při pokusu o sebevraždu; jak zacházet s pyrotechnikou; co dělat při katastrofě – zemětřesení; cvičné hašení; hasicí přístroje; nevím nebo nic (2x)

Nejčastější odpovědi v tabulce

Tabulka 2 - Témata, která by respondenti uvítali s příslušníky HZS ČR (zdroj vlastní)

Vybrané téma	Počet opakujících se odpovědí
Co dělat při požáru, únik z hořící budovy	35
Bezpečnost práce s ohněm	20
Rizika práce hasiče	19
Prevence požáru	15
První pomoc při autonehodách	14
Příběhy ze života hasičů	10
Záchrana zaseknutých osob	8
Riziko vyčerpání při práci hasičů	6
Provoz stanice HZS	6
Žhářství	5
Bezpečnost ve městě a dopravní nehody	4

Otázka 19. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy zdravotnické záchranné služby? Napište prosím konkrétně.

Odpovědi respondentů na otázku č. 19

Opakující se odpovědi: první pomoc – praktická cvičení, nejen teorie; životospráva; reálné příklady z praxe, zkušenosti záchranářů; závislosti všeho druhu; zásahy u dopravních nehod; zvládání krizových situací v terénu; nevím; poruchy příjmu potravy; četnost zásahů u klientů, kteří užívají návykové látky; přenos některých nebezpečných pohlavních nemocí

Ostatní odpovědi: vliv nezdravého jídla na celkový well-being člověka; prevence před sebevraždou a sebedestruktivními myšlenkami; co dělat při sebepoškozování blízkého; první pomoc při nechráněném sexu; HIV; krvácení; výlet sanitkou; co se ještě počítá jako první pomoc a co již ne

Nejčastější odpovědi v tabulce

Tabulka 3 - Témata, která by respondenti uvítali se zaměstnanci ZZS (zdroj vlastní)

Vybrané téma	Počet opakujících se odpovědí
První pomoc – praktická cvičení	37
Životospráva	20
Reálné příběhy z praxe, zkušenosti	20
Závislosti všeho druhu	15
Zásahy u dopravních nehod	13
Zvládání krizových situací v terénu	12
Nevím	8
Poruchy příjmu potravy	7
Četnost zásahů u klientů pod vlivem návykové látky	5
Přenos pohlavních chorob	5

Otázka 20: Pokusil(a) byste se posoudit formy prevence, které by Vám nejvíce vyhovovaly? Můžete vybrat vícero odpovědí.

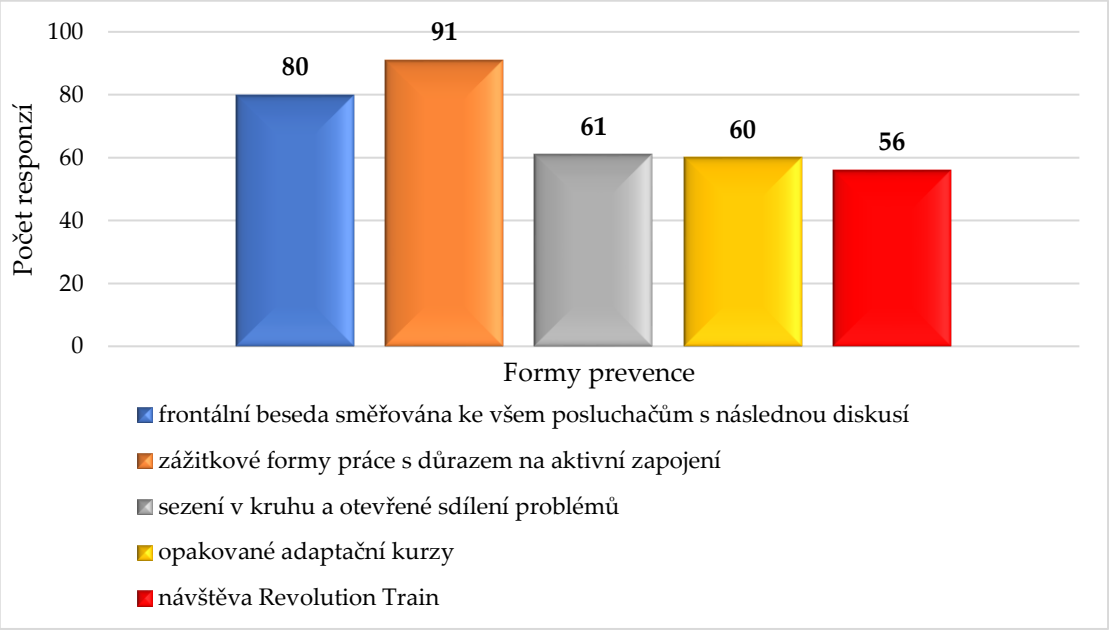

Obrázek 17- Formy prevence, které by vyhovovaly v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 21: V době pandemie a distanční výuky na jaře 2021 se ve školách výrazně omezila terénní preventivní činnost složek IZS i jiných zaměstnanců z odborných pracovišť a tuto ve Vaší škole nahradily (zde můžete vybrat vícero odpovědí).

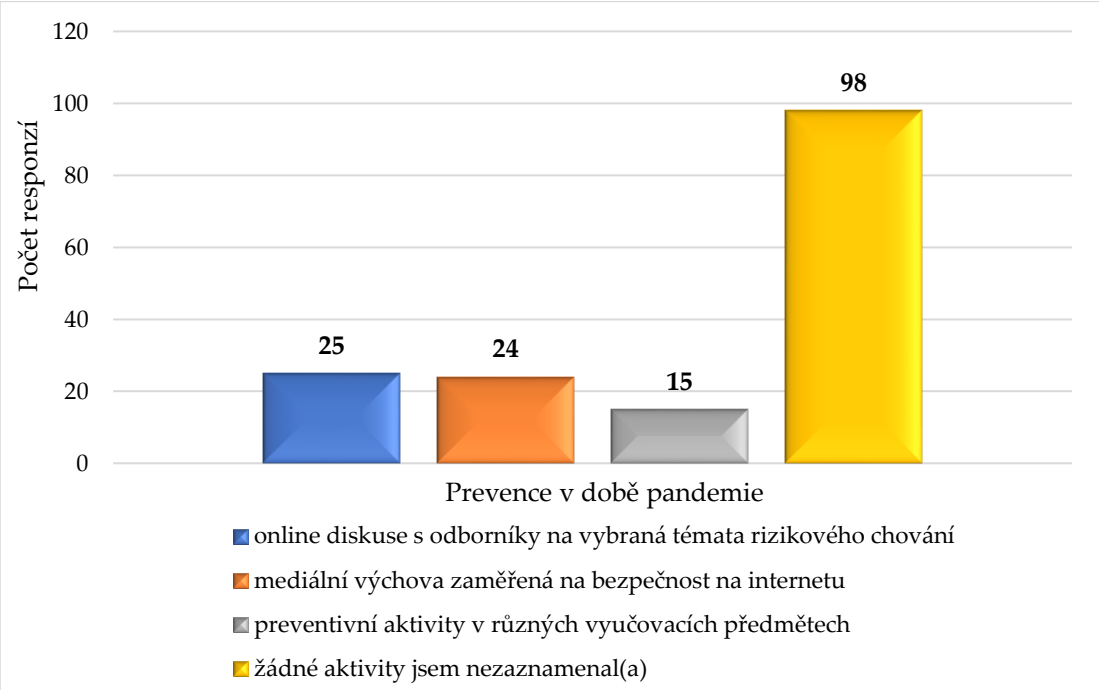

Obrázek 18 - Prevence v době pandemie v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 22: Způsobila podle Vás pandemie a dlouhodobá izolace od vrstevníků u mladých lidí větší závislost na internetu a sociálních sítích?

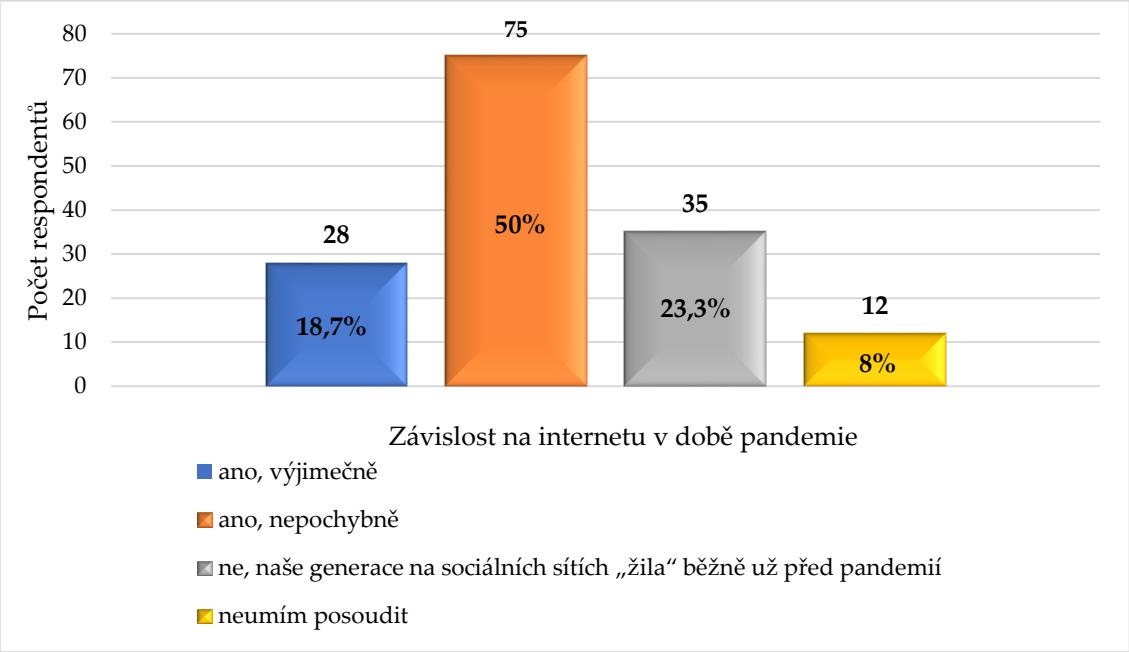

Obrázek 19 - Prohloubení závislosti na internetu v době pandemie – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 23: Dokážete určit, kolik času trávíte denně na sociálních sítích?

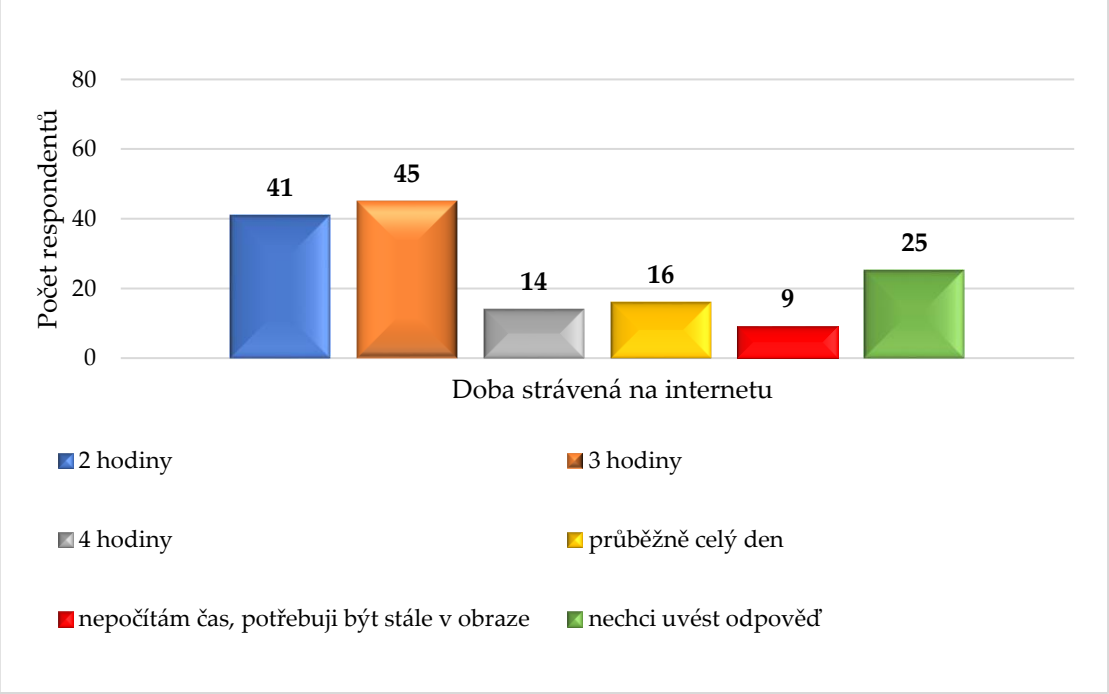

Obrázek 20 - Čas strávený na sociálních sítích – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 24: Považujete za důležité ze strany školy upozorňovat na možnosti zvýšení bezpečnosti na internetu v době pandemie COVID-19?

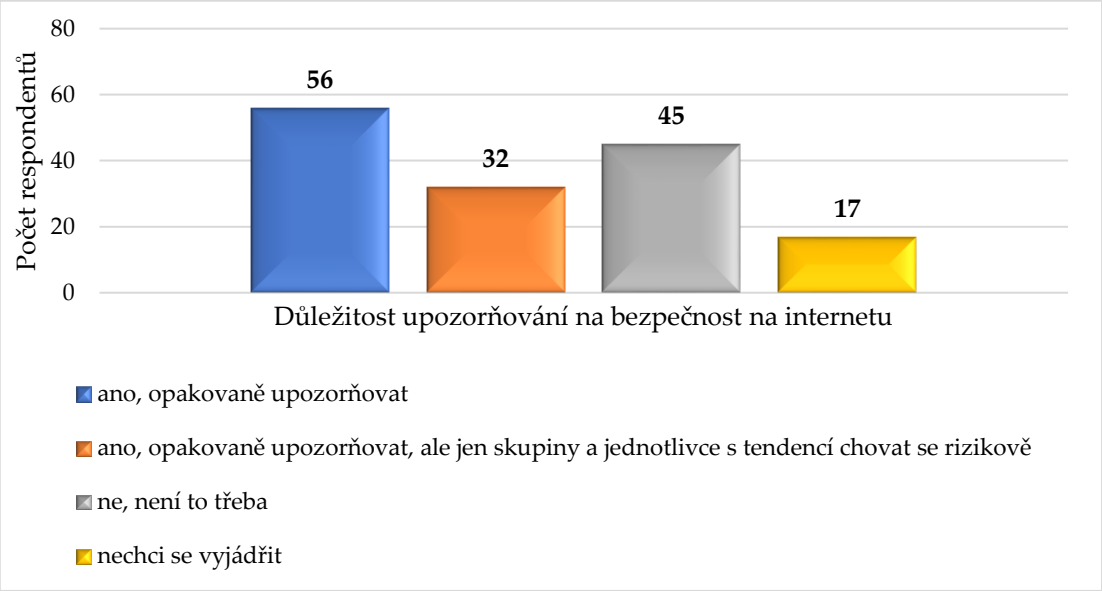

Obrázek 21 - Důležitost upozorňování školy na bezpečnost na internetu – jednotliví respondenti (zdroj vlastní)

Otázka 25: Pokud by škola zaznamenala rizikové chování ve škole, jaký způsob řešení by podle Vás zvolila? Můžete vybrat vícero odpovědí.

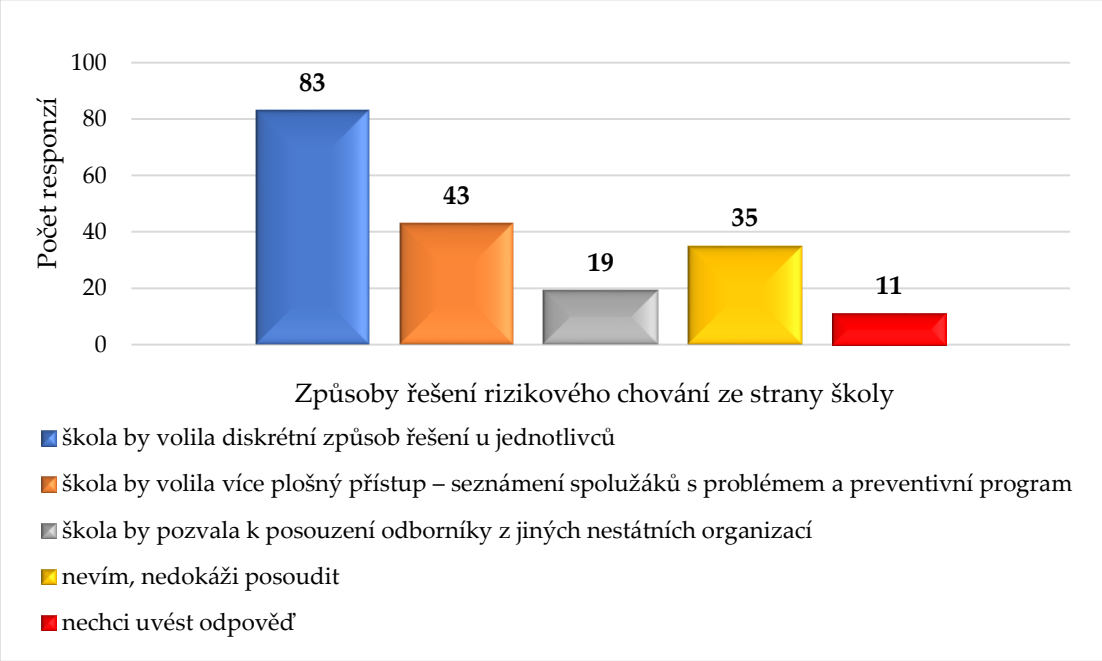

Obrázek 22 - Způsoby řešení rizikového chování ze strany školy v počtu responzí (zdroj vlastní)

Otázka 26: Závěrem prosím uveďte, zda považujete obecně primární prevenci rizikového chování ve škole za důležitou? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

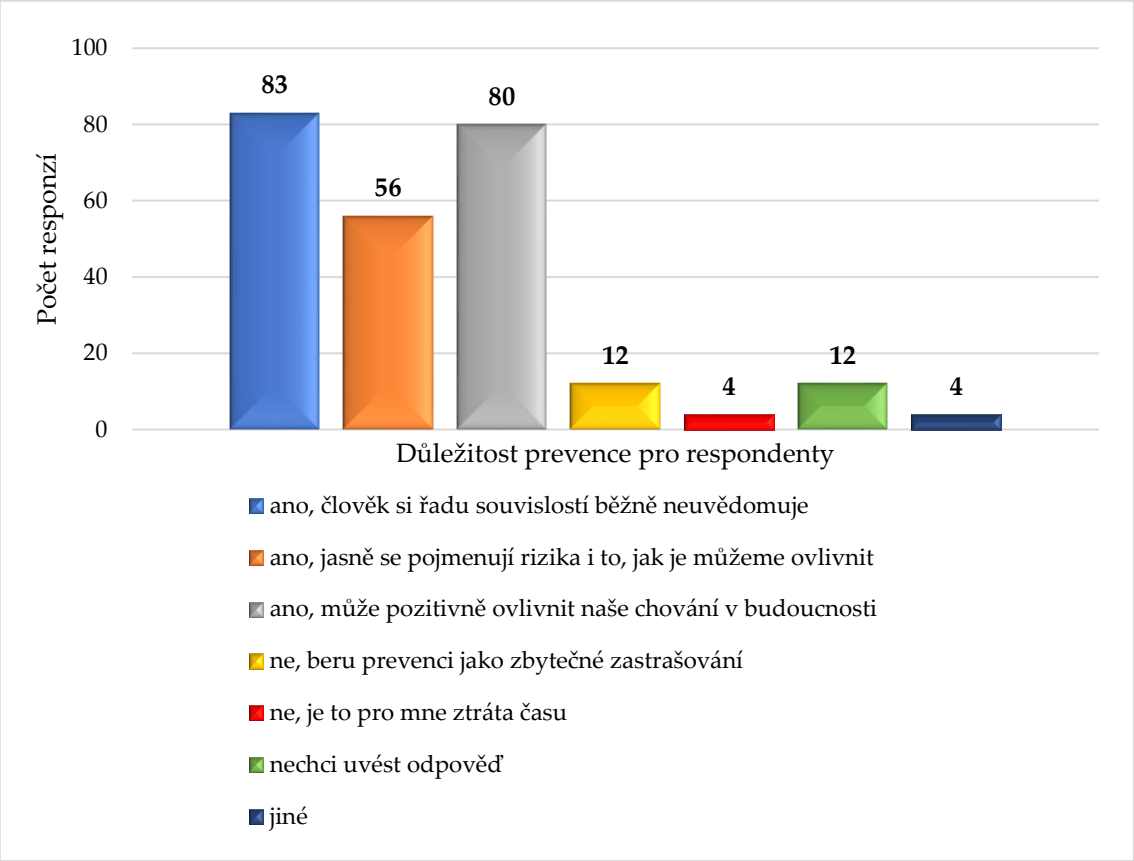

Obrázek 23 - Důležitost prevence pro respondenty v počtu responzí (zdroj vlastní)

5.2 Vyhodnocení výsledků řízených rozhovorů

Cílem řízených rozhovorů bylo zprostředkovat zpětnou vazbu přímo z praxe a posílit tak celou oblast kvantitativního výzkumu ve smyslu hledání možností prevence. Chtěli jsme prozkoumat podíl IZS na prevenci a zkušenosti preventistů a výchovných poradců s aktivitami v rámci MPP. Pro pracovníky ve školství byly určeny 3 anamnestické otázky (jméno, délka praxe, pracovní pozice), dalších 5 otázek se týkalo prevence. Členové IZS odpovídali rovněž na 3 anamnestické a 4 zjišťovací otázky. Otázky i responze jsou zaznamenány

v příloze. Rovněž je zde uvedeno souhlasné stanovisko jednotlivých respondentů se zveřejněním získaných informací.

Zaznamenali jsme odpovědi výchovné poradkyně Mgr. Gabriely Bezecné ze SZŠ a VOŠ zdravotnické v Českých Budějovicích, praxe 27 let. Ta uvedla, že četnost projevů rizikového chování na jejich škole se pohybuje v řádu jednotek, v loňském roce 5 studentů. Nepředstavila programy specifické prevence, ale školní akce, jako např. soutěže žáků, pořádání olympiád, exkurzí a charitativních akcí. Odpověď na další otázky přenechala metodičce prevence. Zdůraznila však pořádání společných výše uvedených akcí tříd a školy, které se osvědčily. Podle respondentky mají tyto akce zásadní preventivní charakter.

Druhou dotazovanou byla PhDr. Ivetta Pužejová, metodička prevence z téže školy jako předcházející respondentka, praxe 8 let. Potvrdila, že řeší případy rizikového chování v řádu jednotek za rok. Mezi osvědčené programy a aktivity v její škole patří přednášky a besedy, které upozorňují na nějaký konkrétní problém, dále specifické preventivní programy certifikované organizace Theia, u které oceňuje profesionální přístup lektorů vzhledem ke složení skupiny. „Blázníš? No a?“ (zkratka BNA, certifikovaná organizace FOKUS) je název další organizace, která připravuje preventivní interaktivní programy. Respondentka poukazuje na poutavost programů a sdělování příběhů s osobní zkušeností. Zároveň kladně hodnotí spolupráci se sdružením Anonymní alkoholici. Při besedách se otvírá podle metodičky pohled na problém z druhé strany a beseda tak nabývá na poutavosti. Co se týče spolupráce s IZS, bývá ojedinělá, a to formou besed s Policií ČR.

Rozhovory pokračovaly s pedagogy Gymnázia Prachatice, kde odpovědi poskytli výchovný poradce Mgr. Tomáš Soumar, praxe 20 let, a metodička prevence Mgr. Miroslava Telingerová, praxe 35 let. Seznámili nás s praxí na této škole a tím umožnili srovnání s prevencí na odborné škole. Výchovný poradce

uvedl, že rizikové chování řeší ve škole průměrně 2x až 3x za rok, metodička odpovídá takřka shodně, že problémy řeší výjimečně.

Výchovný poradce představil jako příklady osvědčených aktivit spolupráci s certifikovanými organizacemi, složkami IZS, preventivní programy školní psycholožky a adaptační kurzy pro první ročníky, na jejichž pořádání kladl důraz ve smyslu posilování komunity ve třídách a vtažení studentů do života školy. Vedoucí adaptačních kurzů připravuje programy zaměřené na kolektiv nové třídy, podporuje se také spontánní angažovanost studentů. Zpravidla se podle něho odkryje vůdčí jádro třídy, ale i žáci, kteří by mohli mít v kolektivu problémy. Dále poznamenal, že spokojenost s programy se odvíjí od kvality a připravenosti programu. Mezi osvědčené aktivity v jejich škole patří i zapojení pedagogů do prevence přímo ve vyučovacích hodinách – informatici učí o bezpečnosti na internetu, v rámci občanského základu jsou prezentována témata náboženské tolerance, rasismu a xenofobie, vyučující biologie se zapojují tématy zdravého životního stylu a diferenciaci rostlin.

Odpovídal také na otázku spolupráce se složkami IZS. Škola podporuje návštěvy HZS v Prachaticích, zástupci Policie ČR přicházejí na besedy a přednášky do školy. Využívají i nabídky zdravotnické záchranné služby ke kurzům 1. pomoci, nejen pro žáky, ale i pro učitele. Všichni učitelé na škole prošli kurzem 1. pomoci a někteří se zúčastnili několikadenního výcviku formou zážitkových aktivit. Tuto spolupráci považoval za nejúčinnější a nejpřínosnější způsob naplnění prevence, ale ne tak častou. Upozorňoval na důležitost praktických ukázek, prohlídku techniky u HZS, sdílení životních zkušeností. Studenti mají podle něho možnost uvědomit si odpovědnost za svoje zdraví. Zpětnou vazbu získává škola vyplněním evaluačního dotazníku po každé akci (dotazník je umístěn na webu školy) a rozhovorem v hodinách s učiteli. Speciální dotazník na hodnocení preventivních programů škola nemá.

V návaznosti na výchovného poradce odpovídala metodička prevence. Ta neuvedla konkrétní programy, které se opakují. Prevence se podle ní odvíjí od aktuální situace a potřeby. Velmi pochvalně se vyjádřila k programům na internetovém portálu Jeden svět na školách (dále jen JSNŠ), který v rámci nespecifické prevence škola vnímá jako důležitý zdroj. Portál nabízí téma lidských práv, mediálního vzdělání (zvlášť přínosné pro vyučující českého jazyka, studenty zaujal Kovyho mediální ring), kyberprostoru, životního prostředí a sociální tematiky. Jedná se o audiovizuální lekce včetně připravených pracovních listů. Metodička prevence pozoruje také osobní angažovanost studentů v organizaci aktivit a uvedla na příkladu uspořádání koncertu v prosinci loňského roku. Žáci připravili „Benefiční koncert pro Jakoubka" – hudební vystoupení i moderování. Vyučující občanského základu seznámila žáky s osobním příběhem dvouletého chlapce, který po těžkém úrazu krční míchy ochrnul, a žáci zareagovali uspořádáním koncertu, do kterého zapojili veřejnost a rodiče chlapce tím, že přes aplikaci Teams umožnili online vstup matky. Ostatní odpovědi se v zásadě shodovaly s tím, co vymezil výchovný poradce.

Odpovědi metodiků prevence a výchovných poradců nám umožnily uvědomit si rozmanitost prevence, je pozorována spolupráce s certifikovanými organizacemi v regionu, gymnázium trochu více uplatňuje nabídky IZS. Dozvěděli jsme se, že případy řešení rizikových projevů chování jsou spíše ojedinělé, v řádu jednotek za školní rok.

Druhá část řízených rozhovorů hledala informace o prevenci u členů IZS. Odpovědi poskytla por. Ing. Zuzana Strouhalová, MBA z HZS, s pozicí komisaře, krizové řízení a havarijní plánování, praxe 5 let. Nejprve uvedla, že témata nabízejí školám zpravidla sami, ale například workshop dopravní nehody a chování za volantem se zaměřením na parkování a průjezdnost požární techniky se neuskutečnil kvůli zákazu kontaktní prevence

v době COVID-19. Pokud akce proběhnou, zkušenosti z práce se studenty jsou více pozitivní, ale problém vidí v jednorázových akcích, v jednom časovém bloku. Domnívá se, že téma ochrany člověka za mimořádných událostí by mělo být zařazeno do výuky více, vzrostla by efektivita prevence. U středoškoláků lze témata konkretizovat dle oborů studia. Školy v jejím regionu mají zájem o spolupráci, jak doplňuje, zřejmě na základě dobré zkušenosti.

Druhou dotazovanou z IZS byla Bc. Martina Joklová, tisková mluvčí a preventistka Policie ČR, Jihočeský kraj, ÚO Prachatice, praxe 27 let. Také jejich pracoviště nabízí a pořádá preventivní besedy od mateřských po střední školy. Nabídka se týká oblasti dopravy, šikany, omamných a psychotropních látek, dopravní nehodovosti a trestní odpovědnosti. Podle ní není prevence nikdy dost. Některé besedy jsou na zakázku škol po zkušenosti s protiprávním, přestupkovým či trestním jednáním žáků. Největší dopad mají besedy na základních školách, žáci více komunikují, proto považuje za důležité začít s prevencí co nejdříve. U středoškoláků není tak silná zpětná vazba, ale respondentka věří, že besedy jsou i tak pro některé žáky přínosem.

Třetím respondentem by Petr Hradský, dis., zaměstnanec ZZS Vimperk s pozicí řidič a záchranář RZP, praxe 18 let. Do preventivních aktivit v oblasti rizikového chování ve školách se zapojují po předchozí domluvě se školami. Zpravidla 1x za rok jsou zaměstnanci ZZS požádáni řediteli základních škol vedením kurzů 1. pomoci pro žáky. Témata jsou typická: první pomoc při náhlém kolapsu, nácvik umělého dýchání na figurínách, první pomoc u řezných poranění. Pokud je dán prostor žákům, hodně se dotazují na zásahy u dopravních nehod, na četnost zásahů u nehod cyklistů. Efektivita práce je patrná přímo na místě workshopu, neboť ukázky práce záchranářů jsou pro žáky poutavé. To dokazuje jejich soustředěnost a snaha vše si na místě vyzkoušet. Co se týče středních škol, jezdí občas záchranáři na lyžařské kurzy vimperského gymnázia. V pozici zdravotníka mají zaměstnanci ZZS možnost pořádat na

kurzech přednášky a diskuse. Pozitivní zpětnou vazbu mají přímo na místě od žáků.

5.3 Vyhodnocení cílů

Nedílnou součástí práce a prvním cílem bylo vyhledat dostatečné množství teoretických informací o sledovaném fenoménu a představit základní klíčové pojmy. Vycházeli jsme ze studia a analýzy odborné literatury, skript, odborných příspěvků, webových stránek kliniky adiktologie, studia legislativy a rovněž jsme čerpali z portálů závěrečných prací, které sledují podobný aspekt problematiky. Po prostudování těchto zdrojů jsme postupně vymezili základní pojmosloví. Zjistili jsme, že původní označení pro rizikové chování (sociálně patologické jevy) bylo nevyhovující, neboť pojem obvykle kladl důraz na sociální normu a dopad chování pro společnost. Přestože v některých současných platných dokumentech se s pojmem sociálně patologické jevy ještě pracuje, v terminologii prevence se ustálilo sousloví „*rizikové chování*“. Podle Širůčkové (in Miovský a kol. 2015) jde o sociální konstrukt, který pomáhá určit hranice mezi normalitou a odchylkami od norem. Hranice mezi těmito pojmy je však velmi křehká, můžeme sledovat množství diskusí. Podle autora Dolejše (2010) je klíčové použití slova norma, protože ukazuje na optimální konání jedinců s ohledem na odpovědnost za jejich zdraví a odpovědnost vůči místu, kde žijí. Výsledkem teoretické části bylo i vymezení základních typů rizikového chování. Pracovali jsme s kategorizací autora Miovského (2015), Tomšíka (2017), metodickým doporučením k primární prevenci, které obsahuje 22 příloh rizikového chování.

V kontextu pojmosloví jsme se posunuli k dalším klíčovým pojmům – prevence a struktura MPP. Autoři se v zásadě shodují v tom, že u prevence rizikového chování jde o předcházení rizikům a o způsoby, jak snižovat dopady nežádoucího chování. Po prostudování a zapracování informací z dostupných

zdrojů jsme popsali klíčové pojmy oblasti prevence a rizikového chování. Tímto byl první cíl práce splněn.

Druhým cílem bylo zmapovat legislativní rámec prevence a roli IZS v této oblasti. Přehled legislativních opatření je představen na portálu MŠMT, legislativní oporu poskytuje již školský zákon č. 561/2004 Sb. a další nařízení, vyhlášky a metodika. S ohledem na proměnu forem rizikového chování přibývá aktualizací metodických doporučení. Je vypracována Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2019–2027. V nejdůležitějších rysech jsme prozkoumali možnosti spolupráce se složkami IZS. Tímto jsme obsáhli druhý cíl.

Třetím cílem bylo zjistit nejčastější typy rizikového chování, na které jsou zaměřené specifické programy i výuka v některých předmětech. V rámci dotazníku souvisela s cílem otázka č. 6. a č. 7 a vyhodnocení je zpracováno na obrázku č. 6 a č. 7 na str. č. 55, č. 56. Při tvorbě otázky č. 7 v dotazníku jsme vycházeli z MPP některých škol, které jsou dostupné na webových stránkách. Webové odkazy uvádíme v seznamu zdrojů. Vybrali jsme MPP Gymnázia Na Pražačce v Praze 3 – Žižkov, MPP Gymnázia Na Vítězné pláni Praha 4, MPP Gymnázia Třeboň, MPP Gymnázia Prachatice, MPP Střední zdravotnické školy a Vyšší odborné školy zdravotnické v Českých Budějovicích. Ve všech programech jsou uvedena témata zaměřená na prevenci a realizovaná přímo ve výuce řady předmětů. Jako příklad můžeme uvést téma bezpečnosti na internetu v hodinách informatiky, téma rostlin a jejich některých účinků či téma správné životosprávy v hodinách biologie, téma zdravého životního stylu v hodinách občanského základu, téma xenofobie, rasismu, agrese, šikany a vztahů ve skupině rovněž v hodinách občanského základu, gamblerství v hodinách tělesné výchovy, mediální výchova v rámci hodin základů společenských věd a informatiky, multikulturní výchova v rámci hodin základů společenských věd. Následně nám tuto informaci potvrdil i výchovný poradce z Gymnázia

Prachatice a konečně odpovědi respondentů ukazují, že studenti se s tématy ve výuce setkávají.

Studenti mohli u obou otázek č. 6 a č. 7 volit vícero odpovědí, výsledky jsou tedy vztaženy k počtu odpovědí. V praxi se podle respondentů nejvíce vyskytovaly u specifické prevence programy s těmito třemi zastoupenými kategoriemi rizikového chování: šikana mezi žáky a agrese (78 odpovědí), látkové závislosti (77 odpovědí) a bezpečnost na internetu (67 odpovědí). Další zjištěné údaje jsou tyto: sexuální rizikové chování 41 odpovědí, poruchy příjmu potravy 39 odpovědí, rizikové sport a rizikové chování v dopravě 32 odpovědí, kriminální činnost mládeže 30 odpovědí, nelátkové závislosti, gambling 25 odpovědí, rasismus, xenofobie 22 odpovědí, záškoláctví je uvedeno 8krát a negativní působení sekt pouze 6krát. U témat ve vyučovacích hodinách chemie, občanského základu nebo informatiky se objevily nejvíce látkové závislosti (101 odpovědí), na druhém místě poruchy příjmu potravy (83 odpovědí) a jako třetí kategorie bezpečnost na internetu (82 odpovědí). Následující výsledky jsou seřazeny sestupně: rasismus, xenofobie 78 odpovědí, šikana mezi žáky a agrese 71 odpovědí, dále sexuální rizikové chování 65krát, nelátkové závislosti 46krát, kriminální činnost mládeže 39krát, negativní působení sekt 30krát, záškoláctví a rizikové sporty a rizikové chování v dopravě se shodně objevilo ve 23 odpovědích. V položce nesetkal(a) jsem se vůbec s tématy je 20 responzí. Jedna odpověď je specifická (organická chemie) a v jedné responzi je uvedeno, že si dotazovaný nepamatuje na taková témata. Nejčastější typy rizikového chování jsme detekovali a splnili třetí cíl.

Čtvrtý cíl se vztahuje k nejvýraznějším faktorům ovlivňujících vznik rizikového chování. Odpovědi najdeme v dotazníkovém šetření v otázkách č. 8, č. 9, č. 10 a č. 11. Výsledky ukazují přehledně obrázky č. 8, č. 9, č. 10 a č. 11 na str. č. 57, č. 58. Ve všech případech mohli respondenti vybírat vícero odpovědí, výsledky jsou proto opět vztaženy k počtu odpovědí. Otázka č. 8 se týkala

faktorů ze strany rodiny. Respondenti zvolili výchovu v rodině zanedbávající, bez emoční podpory 124krát, dále výchovu v rodině perfekcionalistickou, rozmazlující 91krát, anamnézu alkoholu v rodině 88krát, strukturu rodiny – nevýhoda v rodině 77krát, vážnou nemoc nebo tragickou událost v rodině 76krát. Jako jiné je uvedena 1 responze agrese v rodině, přesně najdeme tuto odpověď – *„agrese v rodině, děti vidí, co dělají rodiče a dělají to také“*. V otázce č. 9 jsme pokračovali hledáním příčin rizikového chování ze strany školy. Největší počet odpovědí směřuje k šikaně ve škole (115krát). Dále jsme zaznamenali u vysoké míry stresových podnětů 113 odpovědí, u položky „nevyhovující kolektiv“ 107 odpovědí, u vysokých nároků na výkon studenta 93 odpovědí. V otevřené odpovědi položky „jiné“ uváděli respondenti šikanu ze strany učitelů a vedení, perfekcionalismus, učitelský sbor a diskriminaci. Pouze 3krát nechtěli uvést odpověď a je zaznamenána 1 odpověď, že dotazovaný neuměl posoudit.

Otázka č. 10 směřovala k příčinám rizikového chování ze strany vrstevníků a společnosti. Shromáždili jsme 125 odpovědí, u nichž je důvodem rizikového chování diskriminace a ponižování ve skupině, 120 responzí u vlivu skupiny, kde se užívají návykové látky, 77krát je uvedena odpověď kriminalita skupiny. Pozorovali jsme, že narozdíl od předchozích mají zbylé možnosti volby v dotazníku již nízkou hodnotu – 8 responzí „neumím posoudit faktory“ a jako jiné odpovědi s uvedením těchto příčin: šikana, kyberšikana, sexuální obtěžování a sexuální zneužití.

V otázce č. 11 jsme zjišťovali faktory spojené s genetickými a osobnostními prvky. Stejný počet odpovědí (110) jsme zaznamenali u možnosti psychického onemocnění jedince a položky nízké sebedůvěry a chybného sebehodnocení, strach a úzkost je uvedeno 103krát. V dalších 87 responzích je označena položka genetické dispozice (tělesná konstituce, rozumové předpoklady) a v 72 odpovědích položka „obava z izolace, pokud se neztotožním s pravidly skupiny“. Přibližně stejné výsledky jsou u faktoru motivace (32 odpovědí)

a u obtíží s rozhodováním (30 odpovědí). V předposlední odpovědi je jako jiné uveden alkohol a genetické dispozice. V 11 odpovědích se objevilo, že respondenti neumí faktory posoudit. Tímto byl čtvrtý cíl splněn.

Cíl pátý se vztahuje k možnostem spolupráce v návaznosti na činnost složek IZS a důvodům, proč by se složky IZS měly zapojit do prevence škol. Tento cíl jsme si vytýčili již v zadání práce, proto mu věnujeme náležitou pozornost. Zkoumali jsme nejprve, s jakými tématy se respondenti ve škole setkali v rámci programů se členy IZS a v otevřených otázkách č. 17, č. 18 a č. 19 s jakými tématy by se chtěli setkat. Respondenti u otázky č. 14 měli určit typ rizikového chování, se kterým se nejvíce setkali v programech IZS. Mohli volit více odpovědí a výsledky jsou uvedeny na obrázku č. 14 na str. č. 60 v počtu responzí. Ve výběru položek jsme použili témata, která jsou běžná ve školské prevenci, ale jsou obsahem nejbližší složkám IZS. Podle reakcí respondentů v zaznamenaných odpovědích lze usoudit, že se s tématy prezentovanými složkami IZS setkali. Jedná se nejvíce o téma rizikových zdravotních návyků – kouření, pití alkoholu a užívání drog (64 odpovědí), dále o téma delikventního chování – krádeže a vandalismu (40 odpovědí), o téma rizikového řízení motorových vozidel (36krát), o téma sexuálního rizikového chování ve spojitosti s přenosem viru HIV (32krát). Následuje program o agresivním chování a extremismu (28krát), o nezdravých stravovacích návycích (11krát). Z výsledků je patrné, že mnozí respondenti volili opakovaně jednu z konkrétních položek, ale 47 responzí je spojeno s položkou „neproběhl žádný program“.

U další otázky č. 16 jsme hledali důvody, proč by členové IZS měli vstupovat do školské prevence. Odpovědi jednotlivých respondentů jsou uvedeny na obrázku č. 16 na str. č. 61. Největší počet souhlasných odpovědí lze najít u položky „zkušenosti členů z řešení konkrétních případů rizikového chování“ (69 odpovědí). Dalších 51 respondentů vybralo, že členové složek IZS dokáží objektivněji zhodnotit rizikového chování a hovořit o následcích. To, že členové

IZS mají jinou rétoriku než pracovníci ve školství, nememorují, je označeno 15krát. 13 odpovědí je u položky, že případné zajišťování prevence ze strany IZS nedokážou respondenti posoudit. V odpovědi jiné uvádí jeden respondent, že by potřeboval více zkušeností s programy složek IZS, druhý respondent si myslí, že mu postačuje prevence v rámci výuky.

Přejdeme k odpovědím na otevřené otázky č. 17, č. 18, č. 19, u kterých jsme zpracovali tabulky s nejčastěji uvedenými tématy. Tabulky s výsledky najdeme na str. č. 62, str. č. 63, str. č. 64. Návrh témat obsahově odpovídá náplni práce jednotlivých složek. Zde shrneme nejčastěji navrhovaná: pro Policii ČR téma kriminality (27krát), drogové závislosti (21krát), šikany a agrese (19krát) a sdílení zkušeností z práce policistů (17krát); pro HZS ČR téma chování při požáru, únik z budovy (35krát), bezpečnost práce s ohněm (20krát), rizika práce hasiče (19krát), prevence požáru (15krát), příběhy ze života hasičů (10krát); pro poskytovatele ZZS první pomoc – praxe, ne teorie (37krát), životospráva (20krát), reálné příběhy z praxe (20krát), závislost (15krát). Respondenti u všech tří složek uváděli, že chtějí sdílet zkušenosti z práce policistů, hasičů a záchranářů a případně anonymně představit zajímavé řešené případy.

Dále jsme mapovali formy prevence, které by studentům vyhovovaly. K tomuto šestému cíli se vázala otázka č. 20, respondenti mohli volit více odpovědí. Výsledky jsou uvedeny na obrázku č. 17 na str. č. 65 v počtu responzí. Oblast forem prevence je dynamicky se rozvíjející oblastí. Správný výběr vede k dosažení efektivity programu. Nejvíce zvolených responzí je u zážitkové formy práce s důrazem na aktivní zapojení (počet 91). Podobně úspěšná metoda z hlediska počtu odpovědí (80) je frontální beseda směřována ke všem posluchačům s následnou diskusí. Opakované adaptační kurzy jsou hodnoceny jako vyhovující program v 60 odpovědích, sezení v kruhu a otevřené sdílení problémů v 61 responzích. Následuje 56krát označená položka „návštěva Revolution Train“. Šestý cíl byl splněn.

Jedním z úkolů diplomové práce bylo nastínit možnou proměnu preventivních aktivit ve školách v době pandemie COVID-19 a distanční výuky na jaře 2021. K tomuto úkolu se váže sedmý cíl práce a otázka č. 21. Dále jsme připojili doplňující otázku, zda má škola v době pandemie upozorňovat na zvýšení bezpečnosti na internetu (ot. č. 24). U otázky č. 21 mohli respondenti zvolit více možností odpovědí. Výsledky jsou uvedeny na obrázku č. 18 na str. č.65 v počtu responzí. Respondenti vybrali 98krát odpověď, že nezaznamenali v této době žádnou aktivitu. Položka online diskuse s odborníky na vybraná témata rizikového chování se objevila ve 25 odpovědích, mediální výchova zaměřená na bezpečnost na internetu u 24 odpovědí a preventivní aktivity v různých vyučovacích předmětech 15krát.

V této souvislosti nás zajímal názor respondentů, zda v době pandemie má škola upozorňovat na zvýšení bezpečnosti na internetu (ot. č. 24) a výsledky jsou uvedeny na obrázku č. 21 str. č. 67 za jednotlivé respondenty. Zjistili jsme následující: 56 respondentů volí odpověď ano, opakovaně upozorňovat, 32 ano, opakovaně upozorňovat, ale jen skupiny a jednotlivce s tendencí chovat se rizikově. Odpověď zápornou, že není třeba upozorňovat na toto nebezpečí, uvedlo 45 dotazovaných a 17 dotazovaných se nechtělo vyjádřit. Tímto vyhodnocením byl splněn i sedmý cíl.

Osmým cílem bylo u řízených rozhovorů prozkoumat osvědčené aktivity, které vedou k realizaci cílů MPP a vyhodnotit zapojení složek IZS do prevence. Respondenti ze středních škol, výchovní poradci a metodici prevence uváděli osvědčené způsoby nespecifické prevence, jako např. soutěže, olympiády, exkurze, charitativní akce, benefiční koncert, programy JSNŠ. Široká paleta odpovědí se objevila u osvědčených specifických preventivních programů respondenta č. 2. a č. 3: programy certifikovaných organizací působících v okolí školy, rovněž spolupráce se skupinou Anonymní alkoholici. Hodnotili kladně návaznost akcí na osobní zkušenost a pohled na problematiku „z druhé strany“.

Respondent č. 3 představil jako vyzkoušený prostředek prevence adaptační kurzy pro 1. ročníky, preventivní programy školní psycholožky a výuku některých témat v předmětech (v hodině informatiky bezpečnost na internetu, v hodinách biologie rostliny a jejich účinky, zdravý životní styl, v hodinách občanského základu tolerance, xenofobie, rasismus.

Ke splnění osmého cíle bylo nutno vyhodnotit u řízených rozhovorů zapojení složek IZS do prevence. Všichni respondenti z IZS uvedli, že se školami v rámci prevence spolupracují. Respondentka č. 5 by uvítala větší časový blok na prevenci, respondentka č. 6 by začala s prevencí co nejdříve, respondent č. 7 označil prevenci ze strany zaměstnanců ZZS ve školách za oblíbenou mezi žáky. Příslušníci Policie ČR, HZS ČR i zaměstnanci ZZS mají školám co nabídnout, upřednostňují témata podle své pracovní obsahové náplně. Také tento cíl byl splněn.

5.4 Vyhodnocení hypotéz

HYPOTÉZA 1 *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů odpoví, že vědí o existenci MPP a jeho obsahu.*

S hypotézou 1 souvisela otázka č. 4. Jednotliví respondenti volili pouze jednu možnost odpovědi. U respondentů jsme zjišťovali, jestli jsou seznámeni s MPP a také současně s jeho obsahem. Z celkového počtu respondentů odpovědělo 37 (24,7 %), že vědí, ale obsah dokumentu jim nebyl úplně zprostředkován. Dalších **35 (23,3 %) respondentů odpovědělo rovněž kladně, vědí o dokumentu a s obsahem byli seznámeni.** Největší počet responzí se objevil v odpovědi ne, nevím, že takový program ve škole existuje. Jednalo se o 71 dotazovaných (47,3 %). Dalších 7 respondentů (4,7 %) nechtělo uvést odpověď.

Na základě vyhodnocení výsledků lze konstatovat, že hypotéza 1 byla falzifikována.

HYPOTÉZA 2 *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů by v případě obtíží s rizikovým chováním vyhledalo raději odborníka než pomoc ve škole.*

S touto hypotézou souvisela otázka č. 13 a respondenti volili pouze jednou ze čtyř nabízených položek. Výsledky jsou uvedeny za jednotlivé respondenty. Zjišťovali jsme, kde by respondenti vyhledali pomoc v případě obtíží s rizikovým chováním. Rozhodovali se mezi odborníkem na prevenci a pedagogem ve škole. Volbu **„určitě ano" pro odborníka zvolilo 100 (66,7 %) respondentů**. 13 respondentů (8,7 %) zvolilo možnost „ne, člověk si musí pomoci sám". Dalších 16 respondentů (10, 7 %) uvedlo, že by nevyhledalo odborníka, ale pomoc ve škole. Posledních 21(14 %) osob ve výzkumu nechtělo uvést odpověď.

Na základě vyhodnocení výsledků lze konstatovat, že hypotéza 2 byla verifikována.

HYPOTÉZA 3 *Předpokládáme, že více jak 50 % respondentů považuje realizaci prevence s jinými osobami než pedagogy za mnohem přínosnější.*

Ve výzkumném dotazníku souvisela s hypotézou otázka č. 15. Předpokládali jsme, že respondenti považují prevenci s jinými osobami než pedagogy za přínosnější. Ve výsledcích pracujeme s výsledky jednotlivých respondentů. Z celkového počtu (150) respondentů odpovědělo **70 (46,7 %) z nich, že „ano, je zajištěna větší otevřenost vůči cizí osobě".** Dalších **35 (23,3 %) respondentů odpovědělo rovněž kladně** s odůvodněním, že pedagog má ve škole jinou roli než zachraňovat před závislostí. Celkově tedy 105 (70 %) ze 150 respondentů odpovědělo kladně. Naopak zápornou odpověď zvolilo 15 (10 %) respondentů. Zbylých 30 dotazovaných (20 %) neumí posoudit, zda je realizace prevence s jinými osobami než pedagogy přínosnější.

Na základě vyhodnocení výsledků lze konstatovat, že hypotéza 3 byla verifikována.

HYPOTÉZA 4 *Předpokládáme, že podle více jak 50 % respondentů způsobila pandemie a dlouhodobá izolace od vrstevníků větší závislost na internetu a sociálních sítích.*

S hypotézou souvisela otázka č. 22, osoby ve výzkumu mohly volit pouze jednu z možností. Předpokládali jsme, že v době pandemie se prohloubila závislost mladých na internetu a sociálních sítích. Výzkum přinesl následující výsledky: **„ano, nepochybně" odpovídá 75 (50 %) respondentů, „ano, výjimečně" 28 (18,7 %) respondentů**, „ne, naše generace na sociálních sítích žila běžně už před pandemií" 35 (23,3 %) respondentů, neumí posoudit 12 (8 %) respondentů.

Na základě vyhodnocení výsledků lze konstatovat, že hypotéza 4 byla verifikována.

6 DISKUSE

Východiskem pro diskusi jsou výsledky anonymního nestandardizovaného dotazníkového šetření a řízených rozhovorů, které budou následně interpretovány s ohledem na cíle práce. Rovněž budeme získaná data komparovat s výsledky jiných autorů a výzkumů. V této práci jsme se zaměřili na možnosti preventivně výchovné činnosti rizikového chování.

Při výzkumu jsme zvolili v anonymní dotazníkové části soubor středoškolských studentů. Celkem se zapojilo 150 žáků středních škol, z toho 111 dívek a 39 chlapců ve věku od 18 do 20 let. Nejvíce jich bylo ze středních škol odborného zaměření (78 dotazovaných), 31 z osmiletého gymnázia, 29 ze čtyřletého, 10 respondentů uvedlo maturitní učební obor, 1 uvedl v možnosti jiné průmyslovou školu a 1 lyceum.

Zajímavostí v úvodu výzkumu byly výsledky čtvrté otázky dotazníku, která cílila na získání informace, zda respondenti vůbec vědí o existenci MPP ve škole, který mmj. obsahuje aktivity k prevenci rizikového chování. Nabízely se čtyři odpovědi, nebyla možnost zvolit více možností a výsledky jsou shrnuty na s. č. na obrázku č. 4 na s. č. 54. K otázce se vztahovala i hypotéza č. 1, ve které byl stanoven předpoklad, že více jak 50 % respondentů odpoví, že vědí o MPP ve škole a že byli seznámeni s jeho obsahem. Hypotézu jsme falzifikovali. Překvapivá byla záporná odpověď u 71 dotazovaných, kteří zvolili položku „nevím, že takový program ve škole existuje“. Pouhých 35 respondentů znalo dokument a bylo seznámeno s jeho obsahem. Autor Petruželka a kol. (2018) se sice nedotazoval na existenci daného dokumentu, ale na účast studentů na preventivních aktivitách. Uvedl ve výzkumu s názvem „Hodnocení prevence z pohledu studentů Ústeckého kraje“ následující: „*Účast na preventivních aktivitách v minulém školním roce uvedlo pouze 48 % studentů, 28 % studentů se podle vlastních slov takové aktivity nezúčastnilo a 24 % si na ni nevzpomíná. To poukazuje na*

to, že přibližně polovina studentů nejspíše má problémy s tím, jak prevenci rozlišovat a chápat" (Petruželka 2018, s. 67). Shrneme-li, tak 71 našich respondentů ze 150 neví o existenci MPP ve škole, podle autora Petruželky (2018) polovina jeho respondentů má problémy s chápáním a rozlišením prevence. Oba výzkumy – náš i Petruželkův – narážejí na skutečnost, že respondenti, studenti středních škol, nemají jasnou představu o tom, co lze považovat za prevenci, jak ji vnímat, co obsahuje dokument MPP.

Autorka Nováková (2011) rovněž ve svém výzkumu položila studentům jednoduchou otázku, zda má jejich škola vytvořen MPP, a 129 (80, 63 %) nevědělo o existenci takového dokumentu. Jednu z otázek směřovala pouze k pojmu MPP. Zde 121 dotazovaných (75,63 %) žáků daný pojem zná, 39 (24, 38 %) takový pojem MPP nezná. Lze říci, že takový stav odráží podobnou školní skutečnost v dalších školách, nejen v těch námi sledovaných. Studenti znají pojem MPP, ale nevědí o existenci dokumentu v jejich školách.

Autorka Mlčáková (2013) směřovala svůj výzkum k podobné tematice „Alkohol – konzumace a výskyt závislosti na středních školách v Bruntále". Narazila na skutečnost, že z 205 respondentů středních škol nevědělo 134 (65,4 %) z nich, že ve škole probíhaly programy zaměřené na alkohol a drogy. Podle autorky je to zarážející, neboť výchovní poradci potvrdili realizaci programů. Na existenci dokumentu MPP ve škole se nedotazovala.

Mají-li být programy MPP podle Skácelové (2008) vnímány a podpořeny aktivitou studentů, tak bychom měli začít přemýšlet o tom, jak docílit toho, aby studenti byli spolupracující stranou. V této souvislosti vyvstává otázka, jak MPP i konkrétní programy studentům představit. Jedna z cest je vytvořit otevřené školní prostředí, kde se cítí lidé oceněni, kde je dovoleno žákům diskutovat a kde je atmosféra podpory (Sananim 2005). Formulace se zdá obecným konstruktem, souhrnem informací a doporučených postupů. Součástí zadání naší práce není primárně sledovat dopady školní atmosféry na vznik rizikového chování, ale

můžeme se v souvislosti se zmínkou o atmosféře školy pouze opřít odpovědi na pátou otázku dotazníku, která přinesla zajímavé výsledky. Ptáme se, zda je ve škole zdravé a bezpečné klima k zajištění prevence rizikového chování. V prostředí středních škol našich respondentů odpovídá pouhých 16 (10, 7 %) ze 150 osob ve výzkumu „ne“, 66 (44 %) dotazovaných „ano“, 1 (0,7 %) neumí posoudit a 67 (44,7 %) respondentů se vzdalo odpovědi. Při strategii tvorby a rozdělení otázek v dotazníku jsme navazovali pátou otázkou na otázku č. 4, abychom získali určitý vhled do prostředí škol. Mezi otázkami jsme vnímali vazbu a dále dedukovali. Nejprve jsme zjišťovali existenci MPP ve škole a následně jsme chtěli potvrdit především to, že kvalitní program, příp. jeho dodržování vytvoří oporu a základní podmínku připravenosti na zvládání krizových situací ve škole, a to povede k určitému zajištění bezpečného a zdravého klimatu v prostředí školy. Detailní zpracování těchto výsledků nebylo bezprostředně hlavním cílem naší práce, ale vede k zamyšlení nad dalším rozpracováním. Zdá se nám počet 67 (44,7 %) respondentů bez odpovědi při anonymním šetření jako poměrně vysoká hodnota.

Samostatným tématem sledovaným v rámci každého MPP je zdravý životní styl. V programech škol se setkáváme s touto obecnou kategorií a formulací, kterou vnímáme jako obecný metodický návod, podle něhož je nutno zpracovat plán prevence. Pod kategorií zdravý životní styl si lze představit přednášky o návycích správné životosprávy a psychohygieně, podporu sportu nebo ochotnického divadla, pořádání koncertů, ale stejně tak systematičnost při výuce a snaha naučit žáky odhadnout vlastní síly. Souhrnně lze říci, že zdravý životní styl je složen z řady linií, které jsou vzájemně propojeny a které by měly vést ke správnému vývoji osobnosti žáka.

Obecná odpověď na otázku zdravého životního stylu ale zní, že neexistuje universální návod. Autor Vojáček (2021) vysvětluje, že se jedná o dynamický děj, který akceptuje to nejpodstatnější. U každého člověka se nejpodstatnější právě

liší, a proto není jednotný návod, jak autor popisuje: *„Jez maso, nejez maso, jez zeleninu, nejez zeleninu, pij hodně vody, hýbej se, spi tolik a tolik hodin“* (Vojáček 2021, s. 96). Autorka Slimáková (2011) zveřejňuje ve svém článku na stránkách Národního pedagogického institutu výsledky kvalitativního i kvantitativního výzkumu, na jehož základě zvažuje zavedení výuky zdravé výživy na školách a projektu školy bez sladkostí. Důvodem je podle ní především fakt, že se zvyšuje počet dětí s nadváhou, astmatem a poruchami chování. Orientovat se v těchto rizikových faktorech, které mohou v budoucnosti způsobovat zdravotní obtíže, je také součástí primární prevence. Nabízí se ale otázka, zda by žákům prospělo a prevenci ulevilo zavedení dalšího vyučovacího předmětu, zvažujeme-li propojení zdravé výživy a dalších požadavků kladených na MPP, jako získání dovedností v oblasti sociálních vztahů a příprava programů k prevenci rizikového chování. Standardy zdravé výživy jsou nicméně součástí školních vzdělávacích programů v rámci bloku Výchova ke zdraví.

Prevence je spojena s hledáním způsobů k předcházení rizikového chování. Zvolili jsme proto nejprve cíl č. 3 a hledali nejčastější typy takového chování, na které se zaměřují specifické programy i výuka v některých předmětech. Pro zajímavost autor Dolejš (2014) shrnul některé rizikové formy chování v různých oblastech světa a přináší tyto výsledky: v jihovýchodní Nigérii je hlavním spouštěčem rizikového chování na střední škole okultismus (68,7 %) a nejčastější forma záškoláctví (12,3 %) (Nwanko a kol. in Dolejš 2014), zatímco v Austrálii je nejrozšířenější forma fyzické násilí (32 %), užívání alkoholu (25 %) a krádeže (16 %) (Hayes in Dolejš 2014).

Rizikové chování se člení podle řady hledisek. V teoretickém exkurzu v podkapitole „Vybrané formy rizikového chování ve školské prevenci“ jsme některé typy detekovali. Školy si podle aktuální situace vybírají jednotlivé formy pro přípravu přednášek či besed. V dotazníkovém šetření na otázku č. 6 (na jaké typy rizikového chování byly zaměřeny specifické programy MPP) se vyskytlo

78 responzí u položky šikana mezi žáky a agrese. Jedná se v této otázce o největší počet. O jednu odpověď méně měly látkové závislosti (77krát) a okruh bezpečnost na internetu je označen 67krát.

V odpovědích na otázku č. 7 (jaká témata rizikového chování byla prezentována v rámci výuky) došlo k posunu pořadí typů rizikového chování. Zde se navýšil počet odpovědí u látkových závislostí (101 odpovědí), poruch příjmu potravy (83 odpovědí) a bezpečnosti na internetu (82 odpovědí). Také přibylo odpovědí u rasismu a xenofobie (78 ve výuce; ve srovnání 22 odpovědí u specifické prevence). Šikana je uvedena 71krát, sexuální rizikové chování 65krát (u specifické prevence 41 odpovědí). U nelátkových závislostí je rovněž posun. Zde je zaškrtnuto 46krát, že se respondenti setkali s tématem ve výuce, ale vrátíme-li se k výsledkům výše, téma nelátkových závislostí je uvedeno jen 25krát jako specifický program MPP. Výsledky u typu programu „negativní působení sekt" ukazují rovněž přesun do oblasti výuky, protože se respondenti setkali s tématem 30krát (pro srovnání pouze 6krát v rámci programů MPP).

Porovnali jsme tímto témata cílených programů specifické prevence s tématy v rámci vyučovacích hodin, se kterými se respondenti setkali. Shrneme-li: nejčastěji se jedná o téma šikany, látkových závislostí a bezpečností na internetu ve specifické prevenci, ve vyučovacích předmětech o látkové závislosti, poruchy příjmu potravy, bezpečnost na internetu, rasismus a xenofobii, šikanu a agresi.

Představili jsme poměrně pestrý repertoár typů rizikového chování a uvedli, že na mnohé z nich se zaměřují aktivity škol ve svých programech. Školy vybírají a zpracovávají v programech témata, která obecně v prevenci zaujímají výsadní postavení nebo která potřebují podle svých cílových skupin aktualizovat a žákům předložit. Zřejmě oba faktory mohou mít na výběr vliv.

Důležité údaje o zaměření programů a prevenci rizikového chování ve školách v ČR je možné získat z registru Systému evidence preventivních aktivit (dále jen SEPA). Jedná se o nástroj k vytvoření přehledu o primární prevenci škol, přesněji

online výkaznictví preventivních aktivit, pilotně spuštěné ve školním roce 2014/2015. Z celkového počtu 5 374 škol evidovaných v SEPA se v roce 2018 přihlásilo 2 335 základních a středních škol (pouhých 2 028 výkaz uzavřelo). SEPA poskytuje souhrnná data a přehled strategií škol. Podle této evidence bylo nejvíce programů zaměřeno na prevenci šikany a agrese (45 % programů) a je vykázán celkový počet rizikových případů chování – 98 871 jevů. Pětinu z toho tvoří špatné vztahy mezi žáky, tj. 20 342 případů převážně na základních školách, druhým nejčastějším jevem je užívání tabáku u 16 598 žáků středních škol, dále u závažnějších přestupků proti školnímu řádu je uvedeno 10 818 případů (Vacek 2019).

Údaje SEPA za školní rok 2019/2020 z prosince 2021 znamenají sestupný vývoj ve využití systému online výkaznictví. Z celkového počtu 5 382 škol založilo účet 2 121 škol (40 %) a uzavřelo pouhých 1 914 (Vacek 2021).

Autorka Nováková (2011) posuzovala, na jaké typy rizikového chování jsou zaměřeny aktivity, kterých se respondenti zúčastnili v rámci MPP. Mohli zaškrtnout více odpovědí. Aktivity (kurzy, školení, přednášky) na téma agrese uvedlo 90 osob ve výzkumu (56,25 %). Nejčastěji v jejím výzkumu zaškrtli HIV(AIDS) a další infekční onemocnění (141 responzí; 88,13 %) a na dalším místě užívání návykových látek (107 odpovědí; 66,88 %). Její výzkum se vztahuje na studenty zdravotnických škol, a proto je zřejmé, že se v MPP může více objevovat tematika infekčních nemocí.

Vrátíme se k výsledkům rizikového chování našeho výzkumu, začneme šikanou a agresí. Zkoumáním tohoto jevu ve školském prostředí se zabýval autor Csémy (2014), vedoucí výzkumného projektu zaměřeného na agresivitu. Z jeho výzkumů u žáků 7.–9. tříd vyplynulo, že pětina žáků byla obětí šikany a pětina původcem šikany. Výzkumný soubor Csémyho tvořilo 3 165 žáků, jejichž průměrný věk byl 13,9 let a 52,3 % tvořili chlapci. Sběr dat probíhal od listopadu 2010 do června 2011.Ukázalo se, že u chlapců i děvčat byla nejrozšířenější forma

verbální agrese. Ta zahrnovala hrubé chování, nadávání druhým (69, 5 % chlapců, 57, 2 % dívek). Fyzickou agresi vůči spolužákům uvedlo 60,2 % chlapců a 22,2 % děvčat, pro zajímavost hrubé a urážlivé chování vůči některému z učitelů uvedlo 44, 2 % chlapců a 33, 6 % děvčat, dokonce napadení učitele se objevilo u 7,9 % chlapců a 4,0 % děvčat. Zvláštní pozornost dnes podle autora zasluhuje právě agrese vůči učitelům (Csémy 2014). Současně se věnoval výzkumu kyberšikany a uvádí, že strach z kyberšikany vyplývá z omezené možnosti bránit se jí, naopak možnosti kyberšikany jsou takřka neomezené (Csémy 2015).

Autor Lovač (in Výrost, Slaměník 2001) v kapitole „Násilí ve školách" poukazuje i na zahraniční výzkumy, podle kterých je ve školách odpovídajícím našim základní školám přibližně 10 až 15 % dětí terčem tyranizování a 7 až 9 % žáků v dotaznících uvedlo, že opakovaně ubližovali, resp. ubližují jiným dětem. Výsledky na středních školách neuvádí. Je zřejmé, že téma agrese je z hlediska prevence oprávněně sledovaným fenoménem.

Autor Kolář (2016) popisuje ve své publikaci stádia šikanování. Znalost tohoto modelu je podstatná při samotném řešení šikany a následném výběru vhodného programu. V určité fázi šikany je již nutná intervence třetích stran. Shrneme: „*První stadium se v podstatě odehrává v jakékoli skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor se dělají „legrácky". Pak to jde ale dál, skupina si najde nějakého „otloukánka". Třetí stadium je již klíčové, kdy se vydělí jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celá skupina se stává krutou. V pátém stadiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem*" (Kolář 2016, s. 11). Stručně lze pojmenovat takto: 1. Zrod ostrakismu; 2. fyzická agrese a přitvrzování manipulace; 3. vytvoření jádra; 4. většina přijímá normy; 5. totalita neboli dokonalá šikana (Kolář, 2016).

Další autor Harsa (2012) uvádí tři pohledy na šikanu. Nejprve vidí šikanu jako patologické chování, kdy její projevy jsou nápadnější, aktéři spolužáky zotročují a týrají. Druhý model představuje šikanu jako závislost, kdy se agresor snaží skrýt vlastní nedostatky, strach. Pro takového agresora se stane ovládání oběti uspokojením, potřebuje někoho k posílení svého sebevědomí. Konečně v třetím modelu šikany ukazuje na poruchu vztahů ve skupině.

Pozorujeme, že za dobu řešení agrese a násilí ve školách vznikla řada studií a myšlenkových směrů, které hledají příčiny v proměně doby. Co vnímáme pro školskou praxi jako základ, je rozpoznat stádia šikany a udělat správný krok směrem k řešení a její eliminaci v zárodku. Školy mají připravený tzv. krizový plán, též výše v legislativě uvedený jako „Program proti šikaně“, kde je shrnuto, jak v takovém případě postupovat. Při nutnosti intervence v krizové situaci je nutné, aby ten, kdo je pověřen řešením, měl již zkušenosti s fungováním skupinové dynamiky a vedením rozhovoru (metodické doporučení č. j. 21291/2010-28, příloha 6 – školní šikana).

Přínosem pro pomoc řešení šikany může být zavedení dotačního programu Bezpečné klima v českých školách v roce 2017 a podpora nadačního fondu Nenech to být, na kterém mohou žáci požádat bezpečně o pomoc v případě ohrožení šikanou. Žák popíše svoji situaci, kterou neumí ve škole vyřešit, a na základě tohoto oznámení je vybraným osobám školy zasíláno upozornění o problému v jejich škole (Nenech to být, online). Podmínkou je registrace školy v projektu.

Kulturní, dobový, politický a ekonomický kontext doby pozměňuje i podoby agrese. Jakou roli hrají v dnešní době masová média ve vnímání agrese představuje ve své diplomové práci autor Sybr (2016). Analyzoval vybrané články v internetových denících na téma agresivita a agresivita žáka proti učiteli a sledoval, zda autoři článků „vnucují“ nějaký názor, např. atmosférou emocí, zda situaci jen popisují, nebo nastolují téma zvýšené agrese mládeže jako obecný

fenomén. Např. již titulek „Děti jsou čím dál agresivnější, policisty překvapují brutalitou činů“ představuje téma s nábojem emocí. Autor dospěl k tomuto shrnutí: „*Můžeme vypozorovat, že velká část vybraných textů informuje o jednotlivých případech neutrálně a nesnaží se čtenáře přesvědčit o ničem dalším. Zároveň však můžeme najít 4 články, ve kterých autoři vyvozují, že agresivita žáků se zvyšuje, a to bez potřebných dat. Je třeba však poznamenat, že k těmto závěrům nejvíce dochází na základě výpovědi odborníků, kteří v textech neuvádějí zdroje, a tak můžeme tvrzení považovat za domněnku*“ (Sybr 2016, s. 48).

Problém látkových závislostí se stal druhým nejčastěji typem rizikového chování u programů prevence a nejpočetněji uvedenou odpovědí v otázce č. 7 (celkem 101krát). Pro úplnost připomínáme, že metodické doporučení (2010) v příloze návykové látky rozděluje látkové závislosti takto: alkohol (v ČR společensky tolerovaná návyková látka), tabák, konopné látky (marihuana, hašiš), těkavé látky, stimulační látky (nejznámější pervitin), opioidy, halucinogeny, zneužívání léků a nové syntetické drogy. Pro potřeby této práce představíme některé informace o užívání alkoholu, tabáku a konopí, abychom si vytvořili představu o závažnosti užívání těchto tří látek a o míře jejich výskytu se zřetelem na časté téma programů prevence.

Z výzkumného souboru 4 120 studentů gymnázií v České republice ve věkové kategorii 11–19 let metodou VRCHA z roku 2017 (Tomšik a kol. 2017) bylo také zjištěno, že vyšší skóre užívání psychoaktivních látek, tj. tabáku, alkoholu a marihuany, se objevuje u 14letých až 16letých děvčat. Tento fenomén je spojován se snahou vyzkoušet něco nového, získat nové zážitky.

Autoři Bureš a Ralbovská (2020) představili výsledky svého anonymního průzkumného šetření o vlivu prevence na snižování zneužití návykových látek. Věnovali se i zkušenostem respondentů s návykovou látkou a v přehledu uvádějí, že alkohol tvoří nejpodstatnější část vyzkoušených návykových látek – vyzkoušelo ho 723 dotazovaných, cigarety 497 (68,74 %), u marihuany najdeme

319 (44,12 %) responzí. Výzkumu se celkově účastnilo 823 respondentů, proto uvedená čísla nabývají na vážnosti a nelze je přehlížet. V příloze č. 4 – alkohol, metodického doporučení k prevenci – (2010) jsou využity závěry studií HBSC 2014 (mezinárodní studie WHO). Výsledky studií HBSC jsou důležitým zdrojem informací o zdraví, sociálním prostředí a zdravotním chování mladých lidí. Na základě výzkumu má v České republice první zkušenosti s alkoholem již populace mezi 11.–13. rokem, k nárůstu konzumace dochází mezi 13.–15. rokem. Studie pouze naznačily kauzální souvislost mezi užíváním alkoholu a dalších látek, jako např. tabáku a marihuany. V tomto výzkumu je mezi nekuřáky menší výskyt rizikového pití a kouření marihuany. Ve stejném dokumentu najdeme i závěry celoevropských zmiňovaných studií ESPAD z roku 2015 zaměřené na 16leté žáky. Podle výsledku této studie ochutnalo v životě alkohol 95,8 % studentů, přičemž v posledních třiceti dnech se objevila konzumace alkoholu u 68,5 % z nich. Výsledky tohoto bádání ESPAD v roce 2019 ale prokázaly u české mládeže pokles užívání alkoholu, tabáku, nelegálních drog. Naopak nárůst je prokázán u komunikace mladých na sociálních sítích, časově rizikové nadužívání těchto služeb a internetu, mírně vyšší procento u dívek 76,4 % oproti 72,0 % u chlapců (Chomynová 2020). Rovněž tato práce sledovala v rámci dotazníkové otázky č. 23 čas strávený na sociálních sítích a internetu. Nejvíce respondentů uvedla 3 hodiny denně (45 ze 150 dotazovaných, 30 %).

Zajímavým zkoumaným jevem je i souvislost mezi užíváním alkoholu u adolescentů a konzumací alkoholu v rodinách. Odborník zabývající se touto otázkou a problémem závislostí je Nešpor. V rozhovoru s autorkou Šulcovou (2015) vysvětluje, že by se měli rodiče do prevence zapojit. Klíčové podle autora je, aby v rodině nebyl alkohol stále dostupný a aby se rodiče před dětmi neopíjeli. Poukazuje na fakt, že jsme národ k pití alkoholu tolerantnější. Studie ESPAD v roce 2011 také zjišťovala preferenci určitého druhu alkoholu. U českých respondentů převládalo pivo (56,4 % studentů), potom destiláty (30,1 %) a víno

(22,6 %) (Chomynová 2014). Studie téhož roku rovněž potvrdily rané zkušenosti respondentů s alkoholem – před 12. rokem ochutnala třetina z nich pivo.

Také autorka Mlčáková (2013) položila ve svém dotazníkovém šetření 205 respondentům otázku, s kým dítě poprvé vyzkoušelo alkohol. Z jejího výzkumu vyplývá, že 62 respondentů s rodiči, 36 se sourozencem a 76 s kamarády. Navíc převládala v dotazníku na otázku, jak se na konzumaci dívají rodiče, odpověď, že „je jim to jedno" (78 responzí). U autora Bureše (2020) zaujímá domov (332 responzí) jako místo prvního setkání s návykovou látkou až druhou pozici po diskotéce (422 osob). Rodinu jako výchozí setkání s alkoholem uvádí ve svém kvalitativním výzkumu i autorka Kováříková (2018).

Přejdeme k další návykové látce, tzv. legální droze, kterou je tabák. Autor Tomšik (2017) přináší informace studie ESPAD realizované v roce 2011, jednalo se o skupinu 15 až 16letých v ČR. Podle studie je celoživotní prevalence užívání tabáku u nás na úrovni 32 %, nelegálních drog (hlavně marihuany) 43 %, roční prevalence užívání alkoholu 93 %.

Podle Raisové (2020) je nejčastější formou užívání tabáku kouření cigaret, z návykových látek nejvíce rozšířená závislost u nás. *„Podíl kuřáků je v ČR stále vysoký. Studie Státního zdravotního ústavu (SZÚ) však dokládají dlouhodobě postupný, mírně klesající vývojový trend kuřáků v naší dospívající a dospělé populaci u obou pohlaví. Aktuálně u nás kouří kolem 30 % populace ve věku 15 let a starších, tj. asi 2 200 000 lidí" (*Raisová, M. a kol. APLP 2/2020, s. 90). Novou modalitu u tabáku tvoří užívání elektronických cigaret a zahřívaného tabáku. Pro zajímavost v roce 2018 se jednalo o 4,6 % osob, v roce 2017 o 5, 2 % osob. U české mládeže ve věku 13–15 let je také zaznamenáno užívání bezdýmného tabáku (šňupací tabák, orální). Z výsledků studie M. Raisové dále vyplynulo, že příčinou zahájení kouření (obdobně u jiných drog) je často impulsivita, u kuřáků je obecně vyšší než u nekuřáků (Raisová a kol. APLP 2/2020).

Metodické doporučení v příloze Tabák (2010) pracuje rovněž s pojmy bezdýmný tabák (šňupací, žvýkací, porcovaný). Zajímavou částí metodiky jsou poznatky WHO, které řadí ČR k zemím s nejvyšší mírou kouření tabáku v Evropě. *„Pravidelně u nás konzumuje tabák 25,2 % dospělé populace, z toho nejvíce cigarety“ (*metodické doporučení 2010, příloha Tabák, s. 3*).*

Co se týká četnosti kouření, tak autor Bureš (2020) zjistil, že 38 % jeho respondentů nekouřilo nikdy, 28 % někdy kouřit zkoušelo, 16 % jsou příležitostnými a 18 % pravidelnými kuřáky. Dále ve svém výzkumu falzifikoval hypotézu, že nejvíce užívanou návykovou látkou respondentů je kouření cigaret. Vyhodnotil u studentů gymnázií převahu alkoholu jako druhu užívané návykové látky, vyšší výskyt kouření cigaret ale u studentů středních odborných učilišť.

V souvislosti s látkovými závislostmi je třeba ještě upozornit na problematiku užívání nelegálních látek. Uvedli jsme, že u nás se především jedná o konopné látky, marihuanu. Mravčík (2018) k tomu uvádí: *„Odhad počtu problémových uživatelů konopných drog vycházející z průzkumu mezi praktickými lékaři pro dospělé a praktickými lékaři pro děti a dorost dosáhl v r. 2016 přibližně 98–119 tis. osob, z nich 22–27 tis. bylo odhadnuto praktickými lékaři pro děti a dorost, tj. pravděpodobně do věku 18 let. …Intenzivní uživatelé konopných látek tvoří v zásadě dvě skupiny: mladiství, kteří užívají ve skupině vrstevníků a kteří mají výchovné problémy, tj. problémy se školou, případně problémy se zákonem, dále mladí dospělí do 30 let, jejichž užívání se dostává do konfliktu s běžnými povinnostmi, zhoršuje fyzickou a psychickou kondici“* (Mravčík 2018, s. 108).

Autor Nožina (2016) se věnuje mmj. vývoji drogové scény po roce 1989 a vyjadřuje se i k užívání konopných drog: *„Počet osob závislých na drogách v ČR po roce 1989 postupně narůstá. Roku 2014 je již v ČR téměř 48 tisíc problémových uživatelů drog, z toho je přes 36 tisíc osob závislých na metamfetaminu a přibližně 11 tisíc osob zneužívá opiáty (heroin a substituční preparáty na bázi buprenorfinu –*

Subutex, Rivotril, Ravata aj.). Mladí lidí v ČR patří k nejčastějším uživatelům marihuany na světě" (Nožina 2016, s. 26). Ohledně distribuce drog reagovala legislativa novelou trestního a přestupkového zákona, podle níž je trestně postižitelné i přechovávání drog pro vlastní potřebu. Tím se změnila taktika pouličního prodeje (Nožina 2016).

Autorka Skorobogatova (2016) se věnovala ve své diplomové práci zajímavému výzkumu souboru 96 žáků z křesťanských škol hl. města Prahy ve věku 13–16 let a sbírala data týkající se zkušeností s návykovými látkami u dětí se spirituálními návyky. Výsledky srovnávala se závěry studia ESPAD z roku 2011. Objasňuje nejprve základní religionistické pojmy a souvztažnost křesťanského náboženství a vývoje adolescenta. Podle autorky má křesťanství psychoterapeutický vliv na osobnost člověka, dává sílu překonávat překážky a stres. Respondenti v jejím výzkumu neměli žádnou zkušenost s těmito látkami: THC, extáze, opiáty, amfetaminy, stimulanty, anabolické steroidy a prostředky dopingu. Všichni žáci uvedli zkušenost s alkoholem a aktuálně v užívání alkoholu v posledních 30 dnech zjistila autorka vyšší prevalenci u žen (58, 7 % oproti 38 % mužů). Halucinogenní látky zkusili jen chlapci, kteří také více uvedli užívání tabáku (26 % oproti 13 % dívek).

S rozvojem internetu a pohybu na sociálních sítích se proměnilo se i téma šikany. Zaměříme se následně na téma bezpečnosti na internetu a kyberšikany. Výsledky policejních statistik vykazují u této položky stoupající tendenci, jak jsme popsali v teoretické části. Uvedeme v číslech: Policie ČR eviduje na svých oficiálních stránkách 1 502 případů v roce 2011, 8 417 případů trestných činů v oblasti kyberkriminality za rok 2019, 9 518 za rok 2021 (Policie ČR online, kyberkriminalita).

Autorka Černá (2013) se podrobněji zabývá aspekty tohoto jevu. Podle ní je ale samotná definice kyberšikany obtížná, protože jde o rychle se rozvíjející oblast agrese. Jako příklad uvedeme cybergrooming. Autorka Richterová (2020) ve své

zprávě poskytuje informace o cybergroomingu a uvádí známý případ naplnění skutkové podstaty trestného činu u pachatele z roku 2008, který během dvou let zneužil okolo dvaceti nezletilých chlapců. Pachatel tohoto trestného činu se snaží získat co největší počet informací, které budou sloužit k vydírání oběti, a používá k tomu manipulativní techniky, přičemž připravuje oběť k osobnímu setkání.

Autor Harsa (2012) se zabývá rovněž otázkou šikany a kyberšikany, jak jsme již uvedli výše. Cybergrooming vymezuje takto: *„Zmanipulování oběti (chat, SMS, MMS, ICQ, skype, facebook) k osobní schůzce, jejímž výsledkem má být sexuální zneužití, obtěžování, fyzické násilí, mučení či nucení k terorismu. Agresor se často vydává za někoho jiného. Childgrooming je podobné chování se zaměřením na děti"* (Harsa 2012, s. 17). Je třeba doplnit o informaci, že celkově k tematice kyberkriminality se vztahuje dokument „V síti" (vznikl za podpory MŠMT a upozorňuje na sexuální predátory na sociálních sítích). Webové stránky „Buď safe online" poskytují prostor pro metodické vedení učitelů, nabízejí pomoc i žákům orientovat se v kyberprostoru, dále můžeme uvést projekt E-bezpečí. Přesto v tuto chvíli nezná náš trestní zákoník pojem kyberšikana. Richterová (2020) k tomu uvádí: *„V projevech kyberšikany a v jejích formách, jako je např. sexting nebo kybergrooming, nalezneme plnou škálu skutků, které naplňují skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu. Takové skutky, lépe řečeno projevy, v trestním zákoníku obsaženy jsou"* (Richterová 2020, s. 6).

Autoři Price a Dalgleish (2010) uvádějí: *„Stejně jako tradiční šikana zahrnuje i kyberšikana opakované chování a nepoměr sil mezi agresorem a obětí"* (Price, Dalgleish 2010, s. 51). Ve svém výzkumném vzorku 548 osob (obětí kyberšikany) zaznamenali 42 % mladých lidí ve věku 15–18 let. Kyberšikana souvisí podle nich s tradiční šikanou, naznačují potřebu intervencí, které se budou zaměřovat na zlepšení vzájemných vztahů obecně.

Zkoumány byly i další další typy rizikového chování. V dotazníkovém šetření najdeme 41 odpovědí u sexuálního rizikového chování a 39 odpovědí u poruch

příjmu potravy. Autorka Prachařová (2017) se zmiňuje o riziku poruchy příjmu potravy v předškolním věku. Je naznačen narůstající trend choroby, přesto podle Koutka a Kocourkové (2001) jsou obecně nejvíce ohroženi adolescenti. Tomu odpovídá i klasifikace MKN. Autorka Pavlas Martanová (in Čermáková 2017) vnímá tuto rizikovou oblast jako více problém medicínský, proto by více než prevenci ve škole doporučovala specializované pracoviště. Přínos společností, které pomáhají lidem s poruchami příjmu potravy, je v nabídce psychologického poradenství, nutriční terapie a psychoterapie, jejíž součástí je trénink zvládání náročných situací. Zmiňujeme tuto skutečnost proto, že řešení poruch příjmu potravy přesahuje podle odborné veřejnosti možnosti výchovných poradců, metodiků a pedagogů obecně.

Autorka Rolová (2017) prováděla výzkum 51 žen hospitalizovaných pro abúzus alkoholu v Psychiatrické nemocnici v Bohnicích a ověřovala souvislost mezi rizikovým užíváním alkoholu a poruchami příjmu potravy. Dospěla k závěru, že poruchy příjmu potravy jsou významně vyšší u žen léčených pro alkoholismus než v obecné populaci. Z jejích respondentek mělo někdy potíže s příjmem potravy 25,5 % žen. Autorka tímto příkladem uvádí kombinaci dvou typů rizikového chování.

Kombinace forem rizikového chování budí ale pozornost odborné veřejnosti. Výše jsme uvedli výsledky studií HBSC, které naznačují možnou kombinaci užívání alkoholu a s tím spojený vyšší výskyt užívání tabáku a marihuany. V rozporu s touto výpovědí je tvrzení, že konkrétně právě u drog neplatí teorie, podle které začne student užívat nějaký typ drogy a přejde k dalším, rizikovějším formám. Takové pojetí se podle některých autorů nezakládá na pravdě. „*Jedná se o vědecky nekorektní argument, protože se v něm převrací příčina a následek. V dnešní době kouří konopí mnohem více lidí, a ještě více lidí kouří tabák, a tak platí, že pokud by tato teorie byla pravdivá, byl by výskyt tvrdých drog mnohem vyšší, než je*“ (Sananim 2005, s. 14).

Z uvedených dat, praktických postřehů a statistických ukazatelů je zřejmé, že prevence zaměřená na šikanu, agresi, návykové látky, kyberšikanu, poruchy příjmu potravy a další má ve školním prostředí své opodstatnění. Tyto skutečnosti se odrážejí v úsilí škol v oblasti prevenci. Legislativa, jak na jiném místě této práce uvádíme, se zaměřuje nejen na prevenci, ale i na snížení dostupnosti látek, a tím školám rovněž pomáhá.

Nalézt a pojmenovat všechny příčiny rizikového chování je obtížné. Cílem čtvrtým je proto zjistit alespoň nejvýraznější faktory ovlivňujících vznik takového chování. Psychologové i adiktologovi si kladou otázku, co vede mladé lidi k tomu, že začínají předčasně sexuálně žít, užívat návykovou látku nebo se stanou agresory. Uvažuje se o činitelích genetických i příčinách vnějších (rodina, škola, vrstevníci), zpravidla o kombinaci mnoha činitelů. V rámci dotazníkového výzkumu, kdy pracujeme s odpověďmi adolescentů, jsme předpokládali, že nejvíce patrný bude vliv vrstevníků, kteří užívají návykové látky. Vyhodnotili jsme odpovědi na 4 položené otázky související s tímto tématem (ot. č. 8, č. 9, č. 10, č. 11). U všech byla možnost zvolit více položek, výsledky jsou v počtu responzí. Poměrně vysoké počty odpovědí přesahující i hodnotu 100 u více položek poukazují na skutečnost, že respondenti v těchto otázkách volili nejméně dvě z nabízených možností, uvažovali i více okolností, které stojí za rizikovým chováním. Ve srovnání s předchozími otázkami považovali zřejmě souhrn nabídek u jednotlivých položek za uskutečnitelný a možný. U otázky č. 8 zjišťující faktory ze strany rodiny jsme zaznamenali druhý největší počet odpovědí (124) z celého dotazníku u položky „výchova v rodině – zanedbávající, bez emoční podpory“. Nejvíce, tedy 125 odpovědí, je označeno u položky „diskriminace a ponižování ve skupině“ u otázky č. 10 (vliv faktorů ze strany vrstevníků). Dalším sledovaným údajem byly důvody na straně školy a nejvíce odpovědí je zaznamenáno u položky „šikana ve škole“ (115 responzí). Častá je také odpověď, že na vzniku rizikového chování se může podílet vysoká míra

stresových faktorů ve škole (uvedeno 113, ot. č. 9). Z genetických faktorů podílejících se na vzniku rizikového chování uvádíme nízkou sebedůvěru a chybné sebehodnocení (110krát), psychické onemocnění jedince (110krát), strach a úzkost (103krát), ale zanedbatelné není ani počet responzí 72 u položky „obava z izolace, pokud se neztotožním s pravidly skupiny".

Následně posoudíme nejvíce zvolené kategorie a porovnáme s jinými výzkumy. Naši respondenti spatřují ve výchově v rodině zanedbávající, bez emoční podpory jednu z nejčastěji uváděných příčin rizikového chování ze strany rodiny (124krát). Autor Křivohlavý (in Baštecká 2005) pracuje s pojmem sociální opora rodiny, Hartl a Hartlová (2015) hovoří o vztahové podpoře. S emoční podporou souvisí dostupná rodičovská podpora během dětství a dospívání, jsou s ní spojeny otázky citu ze strany rodičů, důvěry v rodině (Baštecká 2005).

Příkladem může být práce autorky Šalamounové (2007), která zkoumala příčiny rizikového chování dětí a mládeže na Českokrumlovsku a stanovila si hypotézu, že nejčastější příčinou je rozpad rodiny. Tuto hypotézu následně verifikovala. Jednalo se ale o specifickou sledovanou skupinu 100 dětí v péči kurátorů při Městském úřadě v Českém Krumlově.

Jak píše Říčan (2006), dnešní rodiče někdy nevědí, jak správně dítě vést a podporovat. Hovoří o proměně generační konfrontace adolescenta a rodiče: *„Rodiče si nejsou jisti, jaké zásady by měli vůči mladým zastávat. Pociťují své stáří (střední věk) spíše jako nedostatek mládí než nějakou úlohu, roli. Nechtějí být autoritou, naopak se mladým podbízejí, snaží se jim vlichotit. Chování a celý způsob života rodičovské generace se dnes více než dříve podobá životu dětí"* (Říčan 2006, s. 216).

Respondenti v našem výzkumu vnímají také výchovu perfekcionalistickou či rozmazlující za příčinu vzniku rizikového chování. Upozorňují na tento fakt v 91 responzích. Perfekcionalistickou výchovu zmiňuje psycholožka Koucká (2022), hovoří-li o přeorganizovaných dětech, o společnosti perfekcionalistické,

zaměřené na výkon. Výsledkem jsou děti přetížené kroužky, závody, vystoupeními, které neměly žádný volný čas pro sebe. Na nepatřičnou péči, obtěžující, nepřiměřenou vzhledem k věku a potřebám osoby, která může ohrozit svobodu volby, upozorňují psychologové rovněž. Uvedeme příklad: *„Příliš vydatná pomoc navozuje závislost a snižuje sebeúctu lidí, kterým je pomáháno“* (Baštecká 2005, s. 89).

Z pohledu rodičů uvádí některé důvody různých výchovných forem v rodině autorka Špaňhelová (2016). Vysvětluje ale rovněž, že také dítě velmi dobře vnímá výchovné tendence rodičů a ví, jak na rodiče působit, aby dosáhlo svého. Shrnuje obecnější argumenty zakotvených vzorců rodičovského jednání: *„Rodič mnohdy vzpomíná na to, jak jej vychovávali jeho rodiče, mnohdy se dušuje, že takto on nikdy nebude vychovávat... Na rodiče působí i tlak společnosti. Pokud jsou pracující, může se stát, že v pozdějším věku na něj nemají tolik času, jak by dítě potřebovalo. Mnohdy dítě chrání nebo mu ulehčují situace – nedávají mu domácí práce (někdy rodič za domácí práce platí), nepovídají si s ním, nesdílí s ním čas, život, zážitky, vztahy“* (Špaňhelová 2016, s. 2).

Otázku vhodného výchovného stylu rodičů si položila ve své diplomové práci autorka Schönbeková (2016). Uvádíme následující styly, které vytvářejí s naším tématem oboustranně prostupný zdroj informací a promítly se do odpovědí našich respondentů. Autorka ve své práci uvádí příklad dílčího šetření výchovných stylů jako jeden z úkolů výroční zprávy MŠMT v letech 2000–2002 s účastí 2 178 respondentů ve věku 11–18 let. Pracuje se schématem, které je rozděleno na dvě dimenze: dimenze emočního vztahu (vztah rodičů k dítěti) a dimenze výchovného řízení. Pro příklad uvádíme klasický model autokratické či patriarchální výchovy, ve které je značný záporný vztah k dítěti a silné výchovné řízení. U dotazovaných ve zmíněném výzkumu převládla tzv. pesimiální forma se záporně emočním stavem a rozporným řízením rodičů a hned druhým nejčastěji zastoupeným stylem byla laskavá výchova bez

požadavků (kladný emoční vztah a slabé řízení). A porovnáme-li pro zajímavost s odpověďmi našich respondentů, „výchova zanedbávají bez emoční podpory“ získala největší počet responzí – 124, „výchova rozmazlující“ 91 responzí. Autor Csémy (2014) se věnuje kontextu rodiny a agresivního chování a zjišťuje, že agresivní dospívající tráví se svými rodiči méně času a vyrůstají v prostředí s volnějšími pravidly a nižší mírou kontroly, především jsou vůči nim uplatňovány tělesné tresty.

Přejdeme k části vrstevnický vliv jako faktor vzniku rizikového chování. Největší počet responzí (125) v celém dotazníkovém šetření má položka ponižování a diskriminace ve skupině. Autorka Kováříková (2018) se zabývá drogovou problematikou u dospívajících a vychází z kvalitativního výzkumu, rozhovorů s žáky ZŠ Vodičkova v Praze a ZŠ Odolena Voda. Ve výzkumné části uvádí hned několik příčin rizikového chování u svých respondentů – nuda, stres, zvědavost, ale nechybí také snaha být mezi vrstevníky zajímavý, strach z vyloučení z kolektivu. Autor Csémy (2014) ve svém výzkumu uvádí, že v oblasti agrese se z vrstevnické oblasti uplatňuje nejvíce vliv party. Právě socializace v rámci party a potřeba prosadit se v ní vede k agresivnímu chování. Na druhé straně může mít agresivita spojitost s nižší úrovní sociálních kompetencí. Z dalších prediktorů uvádí i stresující charakter školy, přílišná očekávání ze strany učitelů, což je potvrzeno i naším výzkumem (113 responzí stres ve škole, 115 responzí šikana).

Nízká důvěra a psychické onemocnění se řadí mezi faktory osobnostní, které mohou stát za vznikem rizikového chování. Tematice se věnuje autor Kudrle (in Kalina 2003), který zkoumá dopad traumatizace na vzniku závislostí. Trauma může vyústit v posttraumatickou stresovou poruchu a symptomy mohou zahrnovat chronickou afektivní disregulaci, destruktivní jednání vůči sobě samému a různé deformace v pojetí sebe, např. nízkou sebedůvěru i psychické

onemocnění – porucha osobnosti. Někdy traumatizovaní právě vyhledávají jako pomoc k překonání problémů psychoaktivní látky.

Při výzkumu drogových závislostí se často posuzují genetické dispozice. Naši respondenti pokládají genetiku za příčinu v nezanedbatelných 87 responzích. Autorka Fišerová (in Kalina 2003) uvádí příklady: incidence alkoholiků je vyšší u syna alkoholiků, což se prokázalo výzkumem dvojčat, z nichž každé žilo v různém prostředí. Predispozici je možno pozorovat u synů gamblerů.

Cílem pátým našeho výzkumu bylo zjistit možnosti spolupráce škol v návaznosti na složky IZS. K tématu jsme přešli v otázce č. 14. Vybrali jsme z typů rizikového chování položky, které by nejvíce odpovídaly zaměření těchto složek. V odpovědích převládly počtem rizikové zdravotní návyky – kouření, pití alkoholu, užívání drog (64krát), delikventní chování (40krát), rizikové řízení motorových vozidel (36krát). Dále musíme brát v úvahu 47 odpovědí v položce „neproběhl žádný program“. Zapojení složek IZS do prevence škol je i přesto patrné a jejich programy pokrývají některé vybrané typy rizikového chování.

Součinnost jednotlivých složek IZS a škol při prevenci vyhodnotíme nejprve u Policie ČR. Pro školy může být spolupráce s Policií ČR výhodná i proto, že programy jsou dotovány Ministerstvem vnitra ČR, a tudíž prevence je realizovaná zdarma. Naléhavost spolupráce v oblasti kyberkriminality a drogových závislostí jsme již představili v teorii („Tvoje cesta onlinem“a „Tvoje cesta načisto“).

Dalším zkoumáním jsme odkryli zajímavý projekt pod názvem „Malá policejní akademie“, který přímo navazuje na strategii prevence MŠMT. Policie ČR se tímto snaží zapojit do programů škol na regionální úrovni. Projekt vychází ze současných problémů rizikového chování a má vést k osvojování pozitivního sociálního chování. Autorka Ptáčková (2006) k tomu uvádí: „*Velmi důležité je zaměřit se na včasný začátek prevence, ideálně již v předškolním věku, přičemž formy působení přizpůsobit věku a individuálním zvláštnostem dětí a mládeže, podpořit zdravý*

životní styl a nabídnout pozitivní životní alternativy" (Ptáčková 2006, s. 144). „Malá policejní akademie" v Českých Budějovicích vytvořila pro projekt soupis témat, která měla po skončení programů aktivizovat odlišné postoje žáků k šikaně, agresivitě, záškoláctví, alkoholu, gamblerství, náboženské sekty, nikotinu. V projektu se angažovali také rodiče, bez nichž by prevence byla neúčinná. Problém ale organizátoři spatřují v tom, že přednášek, soutěží či vernisáží se zpravidla účastní rodiče neproblémových žáků (Ptáčková 2006).

Uvedeme další příklady, které přináší aktuální informace o důvodech Policie ČR realizovat prevenci v oblasti rizikových zdravotních návyků. Autorka Hodačová (2021) z Oddělení prevence policejního prezídia ČR ve svém článku uveřejňuje data z roku 2019 (kontrolou provozoven zjištěny v roce 2019 stovky dětí do 18 let pod vlivem alkoholu, 70 dětí z 522 nedosáhlo ani 15 let). Policie ČR proto vedle zmiňované kontroly provozoven a kontroly prodeje alkoholických výrobků nezletilým doporučuje pokračovat v besedách se zaměřením na zvyšování právního povědomí v oblasti závislostí u všech typů škol.

V souvislosti s aktuální situací na Ukrajině na jaře 2022 zaznamenává také Policie ČR větší množství vishingových útoků, kdy jsou pachatelé cizojazyčně mluvící osoby. Zpravidla pachatel upozorní oběť na napadení bankovních účtů a na nutnost rychle převést peníze. Je důležité zapojit i školy do kyberkampaně na ochranu před těmito podvodníky (Penc 2022).

Těmito konkrétními uvedenými příklady o preventivních aktivitách Policie ČR sledujeme kontext odpovědí našich respondentů v otevřené otázce č. 17. Ti nejvíce požadovali téma kriminality (27krát), drogové závislosti (21krát), šikany a agrese (19krát) a sdílení zkušeností policistů (17krát).

Pokračujeme zapojením zaměstnanců HZS ČR a budeme nyní více pracovat s odpověďmi respondentů než v teoretické části, kde jsme možnosti spolupráce nastínili. Dotazovaní v našem výzkumu by nejvíce uvítali téma chování při požáru, únik z hořící budovy (35krát), bezpečnost práce s ohněm (20krát) a rizika

práce hasiče (19krát). Prostředkem pro prevenci je projekt „Hasiči pro školy“. Týká se podpory vzdělávání v oblasti „Ochrany člověka za mimořádných událostí“ (www.hasičiproškoly.cz). Podle obecných informací o projektu je toto téma pro pedagogy těžko uchopitelné a není ani jasné, v jakých předmětech by se mělo vyučovat, jak jsme již výše zmínili. Taktéž požární ochrana, za kterou je tato složka IZS odpovědna, je téma náročné, se kterým nemají učitelé zkušenosti. Studentům a žákům je proto nabízen program HASÍK CZ – preventivně výchovná činnost v oblasti požární ochrany a ochrany obyvatelstva, uvedený v teoretické podkapitole.

Cíle zapojení zaměstnanců ZZS do prevence se ukazují rovněž jako praktické, pokud budeme zvažovat předávání základních znalostí první pomoci a nácvik život zachraňujících výkonů. Tato požadovaná tematika se objevila v odpovědích respondentů na otevřenou otázku č. 19 celkem 37krát. Předpokládáme ale větší rozpětí spolupráce od zvládání zátěžových situací po zkušenosti zdravotníků při provádění záchranných prací a záchraně života až k podpoře zdravého životního stylu. Také tato témata se objevila v odpovědích respondentů – 20krát by uvítali téma životosprávy a 20krát sdílení zkušeností, reálné příběhy zaměstnanců ZZS.

Obecně prospěšná společnost Arak proklamuje na svých stránkách výstižnou ideu: „*Návrat ke kořenům medicíny – prevenci*“(Arak, o.p.s. online). Společnost pořádá záchranářské školní dny a praktické ukázky první pomoci pod názvem „Posluchovský záchranář“. Nelze pochybovat, že kvalita prevence poskytovatelů ZZS může zachraňovat životy a zvyšovat povědomí o hodnotě života a zdraví, a to je silným důvodem pro zapojení záchranářů do programů škol.

Dalším příkladem konkrétního projektu výuky první pomoci ve školách s nabídkou zážitkové výuky, prezentacemi i metodickými příručkami je První pomoc pro školy, spolek MIMONI, tzv. první pomoc prožitkem (Spolek Mimoni,

online). Spolek má kompletně zpracovanou problematiku první pomoci pro potřeby škol v online verzi. Prevence je realizovatelná v zázemí školního prostředí.

Zjišťujeme, že programy složek IZS jsou připravené, navíc rozmanité. Možnosti pro školy jsou ze strany tohoto systému otevřené, ale náš výzkum neposkytuje komplexnější obraz toho, jak jsou využívané. To může být úkolem dalšího možného průzkumu. Tímto se vracíme k otázce č. 14 našeho dotazníkového šetření. Najdeme 47 responzí u kategorie „žádný program neproběhl".

Hledali jsme i důvody, proč zapojit členy složek IZS do procesu prevence. V odpovědi na otázku č. 16 s jednou možností výběru odpovědělo 69 respondentů, že členové IZS mají více zkušeností z řešení konkrétních případů rizikového chování. Položku „dokáží objektivněji zhodnotit rizikové chování a hovořit o následcích" zvolilo 51 dotazovaných a zajímavostí jsou i odpovědi u položky, že členové IZS mají jinou rétoriku než pracovníci prevence ve školství, nememorují (zaškrtnuto je 15krát). Jako jiné uvádějí respondenti, že se jedná bezpochyby o příjemnou změnu a že jsou záchranáři, hasiči a policisté silnými osobnostmi. 13 respondentů nedokáže posoudit. Je možno se opřít o faktor zkušenosti členů IZS s řešením konkrétních případů rizikového chování, jednak s řešením následků takového jednání.

Studie týkající se zapojení pedagogů do řešení rizikového chování ve školách, konkrétně agrese, přináší jako odborné téma k zamyšlení autor Kolář (2011) a Říčan a Janošová (2010). Ti si kladou otázku, zda se pedagogové mohou stát spoluúčastníkem šikany. Odpovídají, že ano, a to tím, že kritizují oběť (např. může si za to sám), nebo oběti jsou učiteli z nějakého důvodu nesympatické. To jsou jasné signály, že nemůže učitel do řešení vstoupit. Kolář (2011) ve své publikaci zase zmiňuje určité předsudky učitelů a někdy i jejich zlehčující přístup k šikaně.

Jako argument, proč přenechat prevenci ve škole jiným osobám, lze použít vytíženost pedagogů, hrozící syndrom vyhoření a také některé osobnostní charakteristiky. To potvrzují i závěry Státního zdravotnického ústavu. Autorka Lipšová (2016) uvádí, že pedagogové jsou často pod časovým tlakem, způsobeným pracovním tempem, charakterem práce s lidmi. Tyto skutečnosti mají dopad na zdraví, hrozí právě syndrom vyhoření. Na pedagogy jsou kladeny nároky směrem k veřejnosti, ale i pracovní výkon se zrychluje, musí reagovat rychle na změny. Podobné psychologické výzkumy stresorů učitelů proběhly již v roce 2002 a dá se říci, že se stejnými výsledky přicházejí i autoři Kohoutek, Řehulka (2011). Výzkum prováděl rovněž Státní zdravotní ústav. Potvrzuje se vysoká psychická pracovní zátěž téměř u 80 % učitelů, nadměrný stres u 60 %, ale také nedostatky v životosprávě u 90 % (účastnilo se 87 učitelů z pražských škol).

V šestém cíli jsme si stanovili zmapovat formy prevence, které by studentům vyhovovaly. Výsledky jsou v počtu responzí. Naši respondenti by nejvíce uvítali zážitkové formy práce s důrazem na aktivní zapojení (71 odpovědí), ale není bez zajímavosti, že frontální besedy směřované k posluchačům zaujímají druhé pořadí (61 responzí). Nejčastější formou práce podle evidence SEPA byla přednáška a interaktivní skupinová diskuse (60 %) (Vacek 2021), kterou by uvítali i respondenti našeho výzkumu. Pro zajímavost autor Mravčík (2021) uvádí jako efektivní metodu prevence při nadužívání sedativ a hypnotik krátké intervence praktických a dalších lékařů.

Součástí prevence jsou také programy realizované externími organizace (neziskovými, obecně prospěšnými aj.), které mají certifikaci. Pro zajímavost na stránkách NUV nalezneme informaci, že certifikace byly pozastaveny z důvodů nutnosti administrativních změn od května 2019 (NUV online), nicméně certifikované programy probíhají po předchozí dohodě s poskytovateli.

Autorka Mlčáková (2013) zkoumala, s jakými formami prevence se respondenti v preventivních programech setkali. Z 205 dotazovaných uvedlo 71 (34,63 %) přednášky a besedy, 65 (31,70 %) prezentace, 13 (6,34 %) hry.

Jedna z možných forem k zajištění prevence je Revolution Train. Jedná se o projekt, který představuje interaktivní a zážitkové vzdělávání. Konkrétně o vlakovou soupravu, která pravidelně vyjíždí podle zájmů škol do některých regionů.Ve vozech je kinosál s projekcí, dialog s výkladem i výstavní prostor (www.revolutiontrain.cz). V lednu 2020 se však objevilo stanovisko Odborné společnosti pro prevenci rizikového chování (dále jen OSPRCH), ve kterém autoři vyjadřují znepokojení nad tímto projektem. V dokumentu se píše: *„Ve srovnání např. s programy posilujícími seberegulační dovednosti a kompetence, je projekt Revolution train málo účinný. Nelze vyloučit ani škodlivé účinky, zejména u zranitelných dětí. Z hlediska ekonomického představuje nevhodnou investici veřejných prostředků do zdraví a vývoje českých dětí“* (OSPRCH 2020, kolektiv autorů, s. 2). Kromě této instituce se k vyjádření připojila např. i Česká asociace adiktologů či AT sekce Psychiatrické společnosti.

Jako příklad efektivní aktivity ve školní prevenci zneužívání návykových látek můžeme uvést programy tzv. životních dovedností autorů Bühler, Schröder a Silbereisen (2008), kteří popsali studii s účastí adolescentů intervenční i kontrolní skupiny. Intervenční program nazvaný PYD obsahoval vzdělávací aktivity, při kterých se užívalo efektivních rozhodovacích dovedností v souvislosti s užíváním návykových látek. Adolescenti byli sledováni ještě rok po intervenci a vykazovali nižší nárůst v užívání alkoholu, marihuany a jiných drog. Apelovalo se tím na jejich sociální dovednosti.

Všeobecná zásada je taková, že efektivní preventivní program má být intenzivní, průběžně prováděný a má kombinovat objektivní věcné informace a individuální osobní přístup. Odborné výzkumy prokázaly, že nejefektivnější jsou intenzivní dlouhodobější programy zaměřené na rozvoj sociálních

dovedností, osobní rozvoj a objektivní informace o drogách. Autoři Bureš, Ralbovská (2020) představují ve své studii zajímavou formu přednášek pro studenty středních škol ve spolupráci s vedoucím mezinárodní křesťanské organizace v Poštovicích – p. Zavadskim. Je možno i upozornit na certifikovaný program primární prevence „Úcta k životu“ zajišťovaný Křesťanskou organizací mladých.

Praktickou otázkou je také, zda výraznou oporu v prevenci by mohla představovat i další forma, a sice etická výchova. Její charakteristiku jako doplňujícího vzdělávacího oboru najdeme na stránkách MŠMT. Cílem má být systematické osvojování sociálních dovedností a podpora prosociálního chování. Využívá metody běžné v zážitkové pedagogice (diskuse, inscenační techniky, řešení problémové situace). Autorka Mičulková (2016) sice řeší otázku etické výchovy jako nezbytnou podmínku prevence, ale zaměřuje se na předškolní výchovu. Nicméně považuje ji v prevenci za nezbytnou při vytváření hodnotových postojů. Téma etické výchovy ve škole, dříve často opomíjené, řeší také autorka Drbalová (2015), která sleduje klima ve třídách, kde se etická výuka vyučuje a kde nikoli. Dospěla ale k závěru, že neexistují významné rozdíly mezi klimatem ve třídách, kde se etická výuka vyučuje a kde nikoli. Důvody jsou podle autorky v nízké hodinové dotaci i ve formách práce.

Na Slovensku se realizuje etická výchova povinně již několik let. Ptáme se, zda byl proveden výzkum, který by ukázal její vliv v prevenci, případně došlo-li ke srovnání se zkušenostmi na Slovensku. Předpokládáme, že etická výchova není jednorázovým úkonem, ale probíhá vzhledem k věku žáků v několika fázích a při pravidelných časových dotacích. Její cíle se vyvíjejí v závislosti na specifice škol, ale jde především o odmítavý postoj k násilí, o toleranci k odlišnostem, a proto je důvodné analyzovat a vnímat tuto výchovu jako součást prevence a určit rozsah témat k prezenci v rámci preventivních aktivit.

Nastínit možnou proměnu preventivních činností ve školách v souvislosti s pandemií COVID-19 a zjistit, zda má škola upozorňovat na zvýšení bezpečnosti na internetu v době pandemie bylo sedmým cílem. Pro získání informací a splnění cíle jsme v dotazníku nastavili otázku č. 21 s možností výběru více položek. Připomeneme stručně odpovědi: online diskuse s odborníky na vybraná témata rizikového chování 25 odpovědí, mediální výchova zaměřená na bezpečnost na internetu 24 odpovědí, prevence ve vyučovacích předmětech 15 responzí a žádné aktivity v oblasti prevence v době pandemie je uvedeno 98krát.

Výběr jednotlivých položek jsme nastavili záměrně tak, aby bylo patrné, že se prevence více stala součástí předmětů (např. mediální výchova jako součást výuky českého jazyka). Online diskuse s odborníky je méně zastoupena než mediální výchova a prevence začleněná do výuky. Překvapivý údaj (98 responzí) u položky „žádné aktivity jsem „nezaznamenal(a)“ vede však k zamyšlení. Např. společnost OSPRCH se přitom v oblasti prevence v době pandemie poměrně angažovala. Zdůraznila důležitost prevence po znovuotevření škol a na svých webových stránkách v menu nabízela „Příklady dobré praxe“ (OSPRCH, 2020). Na druhé straně je možno oponovat tím, že žáci strávili ve virtuálním prostředí mnohem více času než obvykle, a proto i prevence online by byla další dobou strávenou u počítače.

Reagujeme tímto na článek autorky Koucké (2022), která se zamýšlí nad ovlivněním vývoje osobnosti dětí a adolescentů v době sociální izolace způsobené COVID-19, kdy děti neměly možnost trávit spolu čas, vídat se s kamarády a utíkaly z reality do světa on-line. Náročnost této doby popisuje následovně: *„Řada dětí navíc nicotu vyřešila tak, že se de facto odstěhovala do virtuálního prostředí, nejvíce do on-line her, a místo toho, aby rozvíjela svou reálnou osobnost a reálné vztahy, rozvíjí své virtuální já a virtuální vztahy, tráví před obrazovkou celé dny: dopoledne škola, pak distanční kroužky a tréninky, sociální sítě. Z hlediska dětí*

je však otázka, zda není lepší reálná alternativa bez odborného vedení" (Koucká 2022, s. 2).

V srpnu 2021 současně ministerstvo spustilo tzv. Národní plán doučování pro žáky ZŠ a SŠ. Plán má snížit dopady pandemie COVID-19 a nahradit nedostatky distanční výuky. V plánu se počítá i se sociálními dopady pandemie na psychiku dětí, když se uvádí následující: *„Finanční prostředky mohou školy využít na doučování žáků, ale stejně tak na adaptační a socializační aktivity pro širší kolektivy dětí"* (MŠMT, Národní plán doučování, s. 5*)*. Ptáme se, zda je možné dohledat, jak jsou a byly prostředky využívané právě pro socializační aktivity?

V roce 2022 MŠMT ustanovilo skupinu odborníků, která se má zabývat obtížemi žáků s vážnými psychickými problémy po distanční výuce. Jak upozorňují adiktologové i dětští psychiatři, chybí síť odborníků na léčbu psychických onemocnění – dětských psychiatrů a psychologů, je nedostatek lůžek na psychiatrických odděleních, nárůst prvokontaktů hlásí také adiktologické ambulance (Kordík 2022).

Otázka 24 tvořila jednotný celek s předchozími otázkami o situaci prevence v době pandemie. Výše jsme komentovali odpovědi o formách prevence. Otázka č. 22 byla podrobena hypotéze, kterou jsme verifikovali. Podle respondentů způsobila doba pandemie větší závislost mladých na internetu a sociálních sítích. Podívejme se ještě na 2 související okruhy, a sice čas strávený na internetu a význam škol v řešení bezpečnosti na internetu. Nejprve jsme zjišťovali otázkou č. 23 čas strávený na internetu. Mezi mladými respondenty převažuje 3hodinová doba strávená denně na internetu a sociálních sítích (45 dotazovaných), dalších 41 z nich uvádí 2 hodiny denně, 14 z nich 4 hodiny denně a významný je podíl 25 respondentů, kteří stráví na internetu průběžně celý den. Do jisté míry lze konstatovat, že mladí respondenti si tímto způsobem života online vytvořili prozatímní způsob existence. Zda je cesta k návratu do běžného života ještě dlouhá, nebo zda se jedná již o vytvořený standard v podmínkách virtuální

kultury, by mohlo být předmětem dalšího výzkumu. Součástí naší práce bylo pouze nastínit možnou proměnu ve způsobech prováděné prevence škol a s tím jsme se přesunuli do online prostředí, kde vedle možné prevence probíhal i rozvoj kognitivních, jazykových, matematických dovedností a sociální komunikace ve formě distanční výuky.

Pokusili jsme se proto dále zjistit, zda v době online provizoria českých žáků měla škola upozorňovat na nutnost zvýšené opatrnosti a bezpečnosti na internetu. Výsledky jsou za jednotlivé respondenty. Z celkového počtu odpovídá 56 (37,3 %) „ano, opakovaně upozorňovat", 32 (21,3 %) uvádí „ano, upozorňovat jen jednotlivce a skupiny s tendencí chovat se rizikově". Dalších 45 (30 %) tvrdí, že není třeba upozorňovat. Posledních 17 (11,3 %) se nechce vyjádřit.

Počítačová bezpečnost začíná ve škole samotným nastavením pravidel užívání internetu, nejen upozorňováním a prevencí. Tématu se věnuje autorka Helánová (2022) a publikovala svůj článek o IT bezpečnosti. Podle ní je nutné, aby přímo na půdě školy vedení školy spolu se správci sítě nastavili pravidla užívání internetu a kvalitní zabezpečení školní sítě bez možnosti používat některé webové stránky (zpravodajství, sociální sítě, počítačové hry, alkohol, hazard, porno, pirátské weby). Autorka dále uvádí: „*České školy řeší svou počítačovou bezpečnost často individuálně. Většina z nich má dnes již připravenou výuku či preventivní program. Rozdíly v úrovni zabezpečení jsou však po technické stránce velké, téměř od nuly až po maximum dnešních technologických možností. Přestože jsou na trhu kvalitní webové filtry, některé dokonce specializované pro školní prostředí, snaží se většina škol nadále řešit bezpečnost vlastními silami*" (Helánová 2022, s.1).

V době pandemie, kdy se žáci účastnili výuky z prostředí domova, se přesunuly aktivity škol do online prostředí. Hlavním činitelem zabezpečení sítě a kontroly dětí se stali rodiče, i když autorka Helánová (2022) uvádí zkušenost, že rodič spoléhá na učitele a obráceně. Preventivní kampaně s cílem kyberprevence ve školách byly po celou dobu pandemie podporované

Ministerstvem vnitra ČR. Měly upozorňovat na problémy v online prostředí, protože mezi nejčastější případy kyberkriminality patří vedle podvodů i mravnostní kriminalita. Ředitel odboru prevence kriminality Barbořík dokonce hovoří o sexuálním zneužívání dětí online jako o globálním problému. Dané téma se má stát také prioritou českého předsednictví v Radě EU ve druhém pololetí roku 2022 (Barbořík in Dlubalová 2022).

Policie ČR se v době distanční výuky zapojila do preventivních aktivit (Tvoje cesta onlinem) a nabídla v rámci projektu Bezpečnost v online prostředí program KYberKINO pro rodiče, který připadal na 19. února 2021, Mezinárodní den bezpečnosti na internetu. Reaguje tak na velký počet hlášených případů zneužití dětí, zveřejňování nepatřičné dětské nahoty, možného šíření pornografie a dalšího nezákonného obsahu na internetu (Hodačová 2022).

Osmým cílem bylo prozkoumat osvědčené aktivity u řízených rozhovorů a vyhodnotit zapojení složek IZS do programů škol. Začneme s první částí cíle, aktivitami, které se osvědčují v prevenci škol. Jak uvádí metodička prevence ze střední zdravotnické školy i výchovný poradce gymnázia, spolupracují školy s organizacemi, které vytvářejí programy zaměřené na rizikového chování. Nejprve z rozhovoru metodičky prevence vyplývá, že považuje postupy práce certifikovaných organizací za efektivní. Jako důvody uvádí: komplexnost, poutavost, pohled na problematiku z druhé strany, návaznost na osobní zkušenosti. Výchovný poradce z prachatického gymnázia sděluje, že se také u nich ve škole opakují workshopy a přednášky s neziskovými organizacemi a že se spokojenost odvíjí od kvality připraveného programu.

Námi oslovení pracovníci ve školství uváděli v jednom případě setkání studentů se společností Anonymní alkoholici, kteří sdílejí se studenty svoje obtíže a pocity. Autorka Frouzová (in Kalina 2003) popisuje hnutí Anonymní alkoholici a vysvětluje psychoterapeutický postup při léčbě ve skupinách závislých. Hnutí hraje podle autorky významnou roli v bio-psycho-socio-

spirituálním modelu závislostí. Poskytuje k tomu následující vysvětlení: *„Hnutí hovoří o intenzivních pocitech odcizení a ztrátě smyslu života lidí, následkem čehož upadají závislí do zmatku ve svých osobních cílech. Popisuje úpadek jejich hodnotového systému hlavně v oblasti morálky“* (Frouzová in Kalina 2003, s. 126). Jedná se o tzv. spirituální přístup v rámci psychoterapeutických škol, kdy závislí připuštěním vlastní bezmoci hledají spolupráci s vyšší mocí. Také vzájemná sounáležitost v bolestném prožívání abstinence je může posilovat.

Školy očekávají od certifikovaných organizací připravenost programů prezentovaných zajímavou formou. Aktuální seznam takových organizací a programů primární prevence lze najít na stránkách Národního ústavu pro vzdělávání (NUV online).

Osoby v našem výzkumu neměly v nabídce forem prevence peer work, pouze u otázky č. 13 jsme ale nabízeli možnosti řešení obtíží s odborníky, mmj. i s peer aktivisty. Slovo „peer“ je osoba, např. vrstevník, student, uživatel drog. Pro cílovou skupinu není těžké se s ním ztotožnit. S tímto pojmem je potom v primární prevenci spojen „peer program“, program pro vrstevníky (Skácelová in Kalina, 2003).

Zajímavostí v závěru dotazníku bylo vyjádření respondentů v otázce č. 26, kde odpovídali obecně na otázku důležitosti prevence ve školách. Převažují odpovědi kladné. Respondenti měli možnost volit vícekrát. V 83 responzích odpovídali, že považují prevenci za důležitou, protože si člověk běžně neuvědomuje třeba zdravotní přesah závislostí. 80krát vybrali, že prevence může pozitivně ovlivnit jejich chování v budoucnosti. Zanedbatelná, co do počtu odpovědí, není ani položka „ano, jasně se pojmenují rizika“ (uvedeno 56krát). Pouze 12krát se objevila odpověď, že prevence je zbytečné zastrašování. Když se vrátíme k otázce č. 4, zda znají MPP, převažovaly záporné odpovědi. 71 respondentů odpovědělo, že nevědí o existenci takového programu ve škole. Nabízí se celá řada otázek, jejichž odpovědi tato práce již nepřinese, ale nabídne

ke zpracování. V metodice jsme uvedli, že výzkumný vzorek odkryje problém. Je třeba se ptát, jaké je zapojení studentů do MPP a jak jsou zapracovány jejich případné podněty.

Zapojení složek IZS je podle výsledků řízených rozhovorů žádoucí. Navíc není pro školy zanedbatelné, že složky IZS poskytují programy zdarma. Je otázka, jak školy vtáhnout do této spolupráce s notnou dávkou pravidelnosti. Vycházíme z výsledků strukturovaných rozhovorů. Dali jsme přednost otevřeným otázkám, které poskytují větší prostor. Zachytili jsme podstatnou informaci – všichni 3 respondenti hovořili o potížích s malou intenzitou programů minimální prevence ve školách. Na jedné straně tohoto neuspokojivého stavu stojí tedy nedostatek programů primární prevence zajišťovaných složkami IZS. Důvodem je malá poptávka škol. Na druhé straně je třeba odlišit výuku „Ochrany člověka za mimořádných událostí" – tématem se zabýváme v teoretické části.

Shrneme diskusi příspěvkem autora Miovského (2022), kterého jsme v úvodu často zmiňovali jako autora publikací k prevenci. V březnu 2022 poskytl zajímavý rozhovor o závislostech. Jak autor sděluje, doba covidová a po ní v souvislosti s válkou na Ukrajině zhoršená sociální situace a obrovský stres vedou lidi k depresím, které „zamedikují" alkoholem či jinou návykovou látkou. Konzumace alkoholu ohrožuje podle něho více než desetinu populace, klinika adiktologie má dokonce dětský detox, ale tabuizovaným tématem společnosti jsou seniorské závislosti – kombinace léků a alkoholu. K prevenci ve školách zajímavě zakončuje: *„Potřebujeme dostat do škol účinné nástroje, které fungují. My je máme. Ne všechny školy však o ně mají zájem a rády utíkají k laciným populistickým zkratkám v podobě nefunkčních a neefektivních programů"* (Drozenová 2022, rozhovor Miovský online).

7 ZÁVĚR

V předložené diplomové práci jsme se zaměřili na možnosti preventivně výchovné činnosti rizikového chování. Pokusili jsme se tyto možnosti najít a zhodnotit. Sledovali jsme i podmínky středních škol a další okolnosti prevence, např. konstrukt MPP, legislativu, činnost složek IZS v systému prevence. Zmapovali jsme nejčastější formy rizikového chování a faktory, které k němu vedou. Z hlediska ambicí naší práce nelze dohlédnout do celého systému a všech detailů prevence ve škole.

Výzkum se opíral se o zkušenosti studentů, všímal si typů rizikového chování, které jsou ve školách s největší pravděpodobností řešeny, a hledal konkrétní důvody, proč by do prevence měly vstupovat složky IZS. Respondenti – středoškolští studenti – považují za přínosnější realizaci prevence s jinými osobami než s pedagogy. Pojmenovali typy rizikového chování, na které se programy v jejich školám zaměřují, a nastínili možné příčiny vzniku takového chování. Z forem prevence by nejvíce uvítali zážitkové formy práce i frontální besedy s následnými diskusemi. Srovnáme-li s odbornými studiemi v teoretické části, také autoři Výrost, Slaměník (2001) uvádějí, že selhávají stereotypy podávání informací a poučování. To potvrzuje i metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51.

Poukázali jsme na možnou proměnu prevence v době pandemie COVID-19, kdy bylo nutné omezit kontaktní aktivity a přesunout se do online prostředí. V době, kdy se omezila terénní činnost složek IZS a jiných zaměstnanců z odborných pracovišť, 98 ze 150 respondentů nezaznamenalo žádnou aktivitu v oblasti prevence. Dlouhodobá izolace prohloubila podle názoru osob v našem výzkumu závislost na sociálních sítích a internetu.

Důležitou součástí práce byl kvalitativní výzkum, při kterém jsme pracovali s odpověďmi pedagogů a příslušníků Policie ČR, HZS ČR a zaměstnanců ZZS.

Pedagogové (výchovní poradci a metodici prevence) využívají k prevenci ve svých školách externí pracovníky certifikovaných organizací působících v regionu i pomoc ze strany IZS. Četnost posledně zmiňované spolupráce je vyšší u gymnázia, u odborné školy spíše ojedinělá. Obě školy zdůrazňují a oceňují akce studentů formou pořádání koncertů, sportovních utkání a charitativních akcí.

Jedním z klíčových cílů práce bylo právě ukázat možnosti spolupráce škol a složek IZS v prevenci. Představené výsledky poukazují na skutečnost, že je v kompetenci školy, jakými aktivitami naplní svoje MPP. Je dán obecný standard, školy využívají nabídek externistů a certifikovaných organizací. Dotace spolupráce námi sledovaných škol se složkami IZS je však relativně malá, vyšší u gymnázia. Výchovný poradce vyzdvihl výhody této spolupráce. Jde však spíše o nárazové akce v řádu několika hodin, významně vstupují do hry poptávky škol v případě aktuálního výskytu nežádoucího chování u jejich žáků. Naopak složky IZS by vítaly širší spolupráci a začaly by s prevencí co nejdříve, již v předškolním věku. Rovněž spektrum nabízených témat v oblasti ochrany zdraví a předcházení rizikovému a nežádoucímu chování je ze strany IZS rozsáhlé.

Složky IZS mají zkušenosti z praxe, mohou nastínit lépe následky rizikového chování. Vyžaduje to ale zájem samotných škol. Respondenti z řad středoškolských studentů v dotazníkovém šetření v odpovědi na otázku č. 18 ve 104 odpovědích uvedli, že právě zkušenosti z řešení konkrétních případů jsou důvodem, proč by prevenci měly zajišťovat složky IZS. Tímto zpracováním jsme obsáhli zadání této práce.

Návrhy k dalšímu rozpracování tématu

Fenomén možnosti preventivně výchovné činnosti ve školách je ovšem velmi rozsáhlý, navíc dynamicky se rozvíjející a zaznamenávající změny. Také tento výzkum otevřel okruhy k dalšímu zpracování. Projdeme-li výsledky obsahově poměrně pestrého dotazníku a uvažujeme-li nad některými překvapivými odpověďmi, tak první oblast a první téma, které navrhujeme zpracovat, je

výzkum o realizaci prevence na školách s jinými osobami než pedagogy. Ale pro srovnání uvádí autorka Štorková (2013), že externí pracovníci mají oproti učitelům značnou nevýhodu, protože nemají možnost žáky v krátké době poznat a k efektivitě prevenci patří vytvoření vztahu a důvěry mezi žákem a pracovníkem v prevenci. Ptejme se tedy na efektivitu prevence s jinými osobami. Připomínáme zde i výsledky studií autora Koláře (2011) a Říčana, Janošové (2010) o řešení šikany ve školách. Oba upozorňují naopak na možné limity pedagogických pracovníků. Navrhujeme zpracovat téma vymezení kompetence pedagogů v zapojení do prevence a jejího řešení. K tomu nás vedou odpovědi na otázku č. 12, kde respondenti uvádějí, že problémy ve škole by nejvíce řešili s výchovným poradcem a třídním učitelem, nikoli s metodiky. To ovšem může odkazovat spíše na osobnost, která si získá u studentů důvěru a potom nezáleží na jeho pozici ve škole.

Rovněž z výsledků řízených rozhovorů členů složek IZS je patrné, že nedostávají potřebný časový prostor v prevenci ve všech školách. V diskusi je zmíněno množství online programů IZS. Navrhujeme rozpracovat konkrétní spolupráci škol a IZS v prevenci, porovnat časové dotace pro jednotlivé věkové skupiny v rámci dvou regionů. Navíc tato prevence je finančně dotována ministerstvy, naopak certifikovaným organizacím školy platí.

Jako krok v prevenci spatřujeme v akcích, které pořádají samotní studenti. Bylo by dobré porovnat střední odborné školy a gymnázia, případně střední odborná učiliště a střední odborné školy a zjistit angažovanost studentů v různých aktivitách, protože i tato oblast patří do nespecifické prevence. Z logiky věci vyplývá, že činnost může ovlivňovat atmosféru školy a vést ke snižování projevů rizikového chování. Mluvíme však na obecné rovině. Podle nás je třeba zhodnotit i efektivitu pravidelné etické výchovy jako prostředku prevence. Na místě je prozkoumat, na kolik školy využily finanční prostředky Národního plánu doučování pro ZŠ i SŠ k socializačním aktivitám. V době po

distanční výuce a izolaci mladých se poukazuje na nezbytnost oživit některé sociální dovednosti.

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČŠI – Česká školní inspekce

ESPAD – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

HZS ČR – Hasičský záchranný sbor České republiky

HBSC – studie Health Behavior in School-aged Children, mezinárodní studie

WHO, u nás známá jako studie Mládež a zdraví

IZS – Integrovaný záchranný systém

MKN – Mezinárodní klasifikace nemocí

MPP – Minimální preventivní program

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NÁRODNÍ STRATEGIE 2019–2027 – Národní strategie 2019–2027 pro primární prevenci rizikového chování dětí a mládeže

NUV – Národní ústav pro vzdělávání

OSPRCH – Odborná společnost pro prevenci rizikového chování

PČR – Policie ČR

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

RVP – Rámcový vzdělávací program

SEPA – Systém evidence preventivních aktivit

SŠ – střední škola

SZŠ a VOŠ – střední zdravotnická škola a vyšší odborná škola

ŠVP – Školní vzdělávací program

THC – tetrahydrokanabinol, psychoaktivní látka obsažená v marihuaně

ZZS – Zdravotnická záchranná služba

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BAŠTECKÁ, Bohumila, MACH, Jan a kol. *Klinická psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0617-0.
2. BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Terénní krizová práce, psychosociální intervenční týmy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0708-X.
3. COLLINOVÁ, Catherine a kol. *Kniha psychologie*. Praha: Euromedia, 2014. ISBN 978-80-242-4316-0.
4. ČERNÁ, Alena a kol. *Kyberšikana, průvodce novým fenoménem*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0.
5. DOLEJŠ, Martin, SKOPAL, Ondřej, SUCHÁ, Jaroslava a kol. *Protektivní a rizikové rysy u adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4281-8.
6. DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2010. ISBN 978-80-244-2642-6.
7. FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.
8. GREENFIELDOVÁ, Susan. *Změna myšlení. Jak se mění naše mozky pod vlivem digitálních technologií*. Přeložil Radek Vantuch. Brno: BizBooks, 2016. ISBN 978-80-265-0450-4.
9. HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
10. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
11. CHOMYNOVÁ, Pavla a kol. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republiky v roce 2011.* Praha: Úřad vlády České republiky, 2014. ISBN 978-80-7440-101-5.

12. KABÍČEK, Pavel a kol. *Manuál krátké intervence v oblasti návykových látek v praxi praktického lékaře pro děti a dorost*. 3., upravené vyd. Praha: Ahou Public Reations. s.r.o., 2020. ISBN 978-80-907897-0-8.
13. KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7376-871-5.
14. KOLÁŘ, Michal. *Odborník na řešení školní šikany a kyberšikany první úrovně*. Studijní text pro frekventanty základního výcvikového kurzu. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, metodika MŠMT, 2016. ISBN 978-80-86956-93-0.
15. KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.
16. LÁTALOVÁ, Klára. *Agresivita v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4454-4.
17. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
18. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Jak a proč nás děti trápí*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-587-4.
19. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 2., doplněné vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN80-7178-771-X.
20. MIKULKA, Bohdan a kol. *Hasík CZ – Vaše cesty k bezpečí*. Metodická příručka pro instruktory preventivně výchovné činnosti na středních školách. Brno, 2014. ISBN není uvedeno.
21. MILLEROVÁ, Geri. *Adiktologické poradenství*. 1. vyd. Praha: Galén, 2011. ISBN 978-80-7262-765-3.
22. MIOVSKÝ, Michal a kol. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy.* Praha: TOGGA, 2012. ISBN 978-80-87258-74-3.

23. MIOVSKÝ, Michal a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství.* 1. vyd. Centrum adiktologie, Psychiatrická klinika 1. LF UK v Praze a VFN v Praze. Praha: TOGGA, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7.

24. MIOVSKÝ, Michal a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství.* 2. přepracované a doplněné vydání. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie 1. LK UK v Praze a VFN v Praze. Praha: NLN, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

25. MIOVSKÝ, Michal. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-393-8.

26. MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru: MODUL J – Ochrana obyvatelstva a krizové řízení pro pedagogické pracovníky. Praha, 2019. ISBN 978-80-7616-048-4.

27. NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1998.ISBN 80-200-0689-3.

28. NAVRÁTIL, Stanislav, MATTIOLI, Jan. 1. vyd. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3672-3

29. NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 5. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1357-4.

30. NOŽINA, Miroslav, VANĚČEK, Miloš. *Národní protidrogová centrála 1991–2016*. Praha: Národní protidrogová centrála, 2016. ISBN 978-80-270- 0640-3.

31. PAVLAS MARTANOVÁ, Veronika a kol. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. 1. vyd. Praha: Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-75-0.

32. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem, vývojová psychologie*. Přepracované vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.

33. ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-9.

34. ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĎOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN978-80-262-0644-6.
35. TRAIN, Allan. *Specifické poruchy chování a pozornosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-13-2.
36. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. – dětství a dospívání*. Dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0.
37. VAVRYSOVÁ, Lucie. *Rizikové aktivity, depresivita a vybrané osobnostní rysy u českých adolescentů z dětských domovů se školou a z výchovných ústavů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018. ISBN 978-80-244-5427-6.
38. VOJÁČEK, Jan. *Rozhodni se být zdráv*. 1. vydání. Brno: CPres, 2021. ISBN 978-80-264-3784-0
39. VÝROST, Josef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie II*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-247-0042-5.

Závěrečné práce

1. BUREŠ, Tomáš. *Vliv prevence na snižování drogové kriminality*. Kladno, 2020. Diplomová práce. ČVUT. Fakulta biomedicínského inženýrství, Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Dana Rebeka Ralbovská, Ph.D.
2. DRBALOVÁ, Lucie. *Etická výchova na školách*. Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce: PhDr. Eva Švarcová, Ph.D.
3. KOVÁŘÍKOVÁ, Monika. *Analýza drogových zkušeností žáků 2. stupně z vybraných základních škol.* Praha, 2018. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Katedra pedagogiky. Školitel doc. PhDr. Jaroslav Koťa.
4. MIČULKOVÁ, Monika. *Etická výchova jako prevence sociálně patologických jevů u dětí předškolního věku*. Zlín, 2016. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Karla Hrbáčková, Ph.D.

5. MLČÁKOVÁ, Renata. *Alkohol – konzumace a výskyt závislosti na středních školách v Bruntále*. Olomouc, 2013. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií. Vedoucí práce PaedDr. Alena Jůvová, Ph.D.
6. NOVÁKOVÁ, Kateřina. *Problematika prevence rizikového chování žáků středních zdravotnických škol*. Olomouc, 2011. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravovědy. Vedoucí práce Mgr. Jana Majerová.
7. ROLOVÁ, Gabriela. *Komorbidita abúzu alkoholu a poruch příjmu potravy: Prevalence poruch příjmu potravy u žen hospitalizovaných pro abúzus alkoholu*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova Praha, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí práce Mgr. Lenka Šťastná, Ph.D.
8. SKOROBOGATOVA, Anastazia. *Spiritualita a užívání návykových látek u žáků pražských církevních škol*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí práce Mgr. Jaroslav Vacek.
9. SCHÖNBEKOVÁ, Petra. *Výchovné styly v současných rodinách a jejich vliv na volný čas dítěte*. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. Jan Sýkora.
10. ŠALAMOUNOVÁ, Zdeňka. *Příčiny a důsledky rizikového chování dětí a mládeže na Českokrumlovsku*. České Budějovice, 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. Vedoucí práce Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D.
11. ŠTORKOVÁ, Andrea. *Opodstatněnost programů primární prevence rizikového chování na základních školách v ČR*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

12. SYBR, Matěj. *Agresivita žáků zaměřená proti učiteli*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova Praha, Filosofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Jaroslav Koťa.

Internetové zdroje

1. ARAK o.p.s., online [cit. 16. 4. 2022]. Dostupné z: https://arakops.cz/
2. BLATNÝ, Marek a kol. *Prevalence antisociálního chování českých adolescentů z městských oblastí, výzkumná studie*. Československá psychologie, ročník 50, číslo 4, 2006 [cit. 1. 2. 2022]. Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:e9ee0bf3-9532-4bb6-b013-9c9e6d92ac42?page=uuid:ad8b9582-0198-425f-b8f1-08e9a26fb2f7
3. BUĎ SAFE ONLINE, o bezpečném chování na internetu, online [cit. 31. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.avast.com/cz/besafeonline/online-kurz
4. BÜHLER, Anneke, SCHRÖDER Elke, SILBERREISEN, Reiner. *The role of life skills promotion in substance abuse prevention: a mediation analysis.* Health Education Research vol.23, no.4, pages 621-632, 2008 [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: https://academic.oup.com/her/article/23/4/621/586963
5. BUREŠ, Tomáš, RALBOVSKÁ, Dana Rebeka. Vliv prevence na snižování zneužití návykových látek. *Bulletin Národní protidrogové centrály*, ročník XXVI, 4/2020 [cit. 1. 4. 2022]. Dostupné z: www.policie.cz ›soubor ›bulletin-4-2020-web-pdf
6. CSÉMY, Ladislav a kol. Agresivní chování dospívajících: prevalence a analýza vlivu faktorů z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a školy. *Československá psychologie*, roč. LVIII, č. 3, s. 242-253, 2014 [cit. 3. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Cs%C3%A9my-et-al_agres_CsPsychol2014.pdf

7. CSÉMY, Ladislav. *Výzkum: Většina učitelů i žáků má zkušenost se šikanou.* EDUIN, informační centrum o vzdělávání, 13. 1. 2015 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.eduin.cz/clanky/vyzkum-vetsina-ucitelu-i-zaku-ma-zkusenost-se-sikanou/
8. ČERMÁKOVÁ, Markéta. Rozhovor se školní psycholožkou Veronikou Pavlas Martanovou. *Healthyandfree*, 2017 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: http://www.healthyandfree.cz/index.php/ucitel/item/375-veronika-pavlas-martanova
9. DLUBALOVÁ, Klára. *Bezpečnost dětí na internetu. To je hlavní téma letošního dne bezpečnějšího internetu*. Ministerstvo vnitra ČR, informační servis, zpravodajství online, 2022 [cit. 30. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnost-deti-na-internetu-to-je-hlavni-tema-letosniho-dne-bezpecnejsiho-internetu.aspxfdlubalová
10. DROZENOVÁ, Miroslava. *Zapíjíte úzkosti? Je to vstupenka k nám, říká psycholog Michal Miovský*. Interview s Michalem Miovským. Deník.cz online, 25. 3. 2022 [cit. 5. 4. 2022]. Dostupné z: https://www.denik.cz/zdravi/zapijite-uzkosti-to-je-vstupenka-k-nam-21220323.html?fbclid=IwAR3Y3rv9zYXYKpJBAyu4VpXPjYc--aezTbEQ2DoOO81QGX6zwghKUK1BfTs
11. GRANT, Valerie V., STEWART H., Sherry, CONNOR, M. Roisin. Psychometric evaluation of the five-factor Midified Drinking Motives Questionnaire – Revised in undergraduates. *Addictive Behaviors*. 2007 [cit. 2. 1.2022]. Dostupné z: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.2283&rep=rep1&type=pdf
12. HARSA, Pavel a kol. Současné projevy agrese. *Psychiatrie pro praxi.* Psychiatrická klinika Univerzity Karlovy 1. LF a VFN v Praze, 13 (1), s. 15-18, 3. ledna 2012 [cit. 23. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2012/01/05.pdf
13. HELÁNOVÁ, Valerie. *Jsou děti na školním internetu v bezpečí?* Kernum, infocentrum, zabezpečení počítačových sítí, 2022 [cit. 29. 3. 2022].

Dostupné z: https://www.kernun.cz/info-centrum/publikovane-clanky/jsou-deti-na-skolnim-internetu-v-bezpeci/

14. HODAČOVÁ, Veronika. *Tvoje cesta onlinem*, 2019 [cit. 3. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/tvoje-cesta.aspx
15. HODAČOVÁ, Veronika. *Alkohol, drogy a mládež, online* 2021 [cit. 15. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/alkohol-drogy-a-mladez-2021.aspx
16. HODAČOVÁ, Veronika. *Den bezpečnějšího internetu,* online 2022 [cit. 23. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/den-bezpecnejsiho-internetu -2022.aspx
17. HOLCNEROVÁ, Petra. *Alkohol – účinky*. Výukový text. Centrum adiktologie PK 1. LF UK a VFN v Praze, 2010 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.adiktologie.cz/file/415/alkohol-ucinky.pdf
18. CHOMYNOVÁ, Pavla a kol. *Čeští teenageři užívají návykové látky stále méně, ukazují výsledky české části mezinárodní studie ESPAD*. Drogy-info, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti. Praha: 3. září 2020 [cit. 2022-01-05]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/article/press-centrum/cesti-teenageri-uzivaji-navykove-latky-stale-mene-ukazuji-vysledky-ceske-casti-mezinarodni-studie-espad/
19. KALINA, Kamil a kol. *Drogy a drogové závislosti, mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad Vlády ČR, online 2003 [cit. 2. 4. 2022]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1648/742/drogy_a_drog_ zavislosti _dil1.pdf
20. KOHOUTEK, Rudolf, ŘEHULKA, Evžen. *Stresory učitelů základních a středních škol v České republice*. Škola a zdraví 21, 2011 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2011/37/texty/cze/ kohoutek_rehulka.pdf

21. KORDÍK, Jiří. *Psychické potíže u dětí podle specialistů výrazně rostou. Ministerstvo kvůli tomu zřídilo speciální tým*. Tisková zpráva ČT, online 16. 1. 2022 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3429010-psychicke-potize-u-deti-podle-specialistu-vyrazne-rostou-ministerstvo-kvuli-tomu
22. KOUCKÁ, Pavla. Cesta z covidové frustrace. *Psychologie dnes,* nakladatelství Portál, 03/22 [cit. 29. 3. 2022]. Dostupné z: https://nakladatelstvi.portal.cz/casopisy/psychologie-dnes/100729/cesta-z-covidove-frustrace
23. KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana. Poruchy příjmu potravy s raným počátkem onemocnění. *Psychiatrie pro praxi, sdělení z praxe.* Dětská psychiatrická klinika II. LFUK a FN Motol Praha, pdf., 2001 [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2001/03/11.pdf
24. LIPŠOVÁ, Vladimíra. *Psychosociální rizika u pedagogických pracovníků*. Praha: Státní zdravotnický ústav, 2016 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.bozpinfo.cz/sites/default/files/obsah/super-obsah/bezpecnost-ochrana-zdravi-ve-skolstvi-v-cr-aktualni-temata-2016/soubory/13-lipsova-psychosocialni-rizika-u-pedagogickych-pracovniku-31-10-2016-ps-pcr.pdf
25. Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN), mentální anorexie. 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, platnost od 1. 1. 2021 [cit. 6. 1. 2022]. Dostupné z: https://mkn10.uzis.cz/?term=ment%C3%A1ln%C3%AD%20anorexie&limit=10&page=1&sort=2
26. MRAVČÍK, Viktor a kol. *Výroční zpráva ve věcech drog v České republice v roce 2017*. Praha: Z pověření Vlády České republiky, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2018 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32962/837/VZdrogy2017_web181207.pdf

27. MRAVČÍK, Viktor a kol. *Zpráva o problematickém užívání psychoaktivních léků v České republice 2021*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2021 [cit. 5. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33564/1113/Zprava-o-problematickem-uzivani-psychoaktivnich-leku-v-CR-2021_fin20211206.pdf
28. Národní ústav pro vzdělávání. Aktuální seznam certifikovaných organizací a programů primární prevence rizikového chování, online 2022 [cit. 12. 4. 2022]. Dostupné z: https://www.nuv.cz/modules/catalog/index.php?h=product&a=index&id_catalog=15
29. Národní ústav pro vzdělávání. *Projekty do škol*, online 2022 [cit. 16. 2. 2022]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/projekty/vynspi
30. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti. Drogy-info, online 2022 [cit. 16. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocni-zpravy/zprava-o-problematickem-uzivani-psychoaktivnich-leku-v-ceske-republice-2021/
31. Nenech to být. Nadační fond, webová a mobilní aplikace online [cit. 16. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.nntb.cz/
32. OSPRCH, Odborná společnost pro prevenci rizikového chování. Společné stanovisko odborných společností k projektu Revolution train, online 20. ledna 2020 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.osprch.cz/images/dokumenty/Train_stanovisko2020.pdf
33. OSPRCH, Odborná společnost pro prevenci rizikového chování. Výroční zpráva 2020, 28. února 2021 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.osprch.cz/images/dokumenty/rok2020/VZ_OSPRCH2020.pdf
34. PAVLAS MARTANOVÁ, Veronika. *Rizikové a protektivní faktory v primární prevenci*. Národní ústav pro vzdělávání, 2014 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/t/co-je-skolska-primarni-prevence-rizikoveho-

chovani/rizikove-a-protektivni-faktory-v-primarni-prevenci?highlightWords=protektivn%C3%AD+faktory

35. PENC, Ondřej. *Skutečně zachraňujete své peníze?!* Policie ČR, online 2022 [cit. 18. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/skutecne-zachranujete-sve-penize.aspx
36. PETRUŽELKA, B. a kol. Hodnocení prevence z pohledu studentů středních škol Ústeckého kraje. Srovnání prevence v adiktologii u dalších typů rizikového chování. *Adiktologie v preventivní a léčebné praxi*, 1(2), (APLP), s. 60-67, 2018 [cit. 22. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.aplp.cz/hodnoceni-prevence-z-pohledu-studentu-strednich-skol-usteckeho-kraje-srovnani-prevence-v-adiktologii-a-dalsich-typu-rizikoveho-chovani/
37. Podklady k výuce témat ochrany člověka za běžných rizik a mimořádných událostí – gymnaziální vzdělávání, HZS ČR 2018 [cit. 8. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.hzscr.cz/clanek/podlady-a-ucebnice.aspx
38. Policie ČR. Jednotlivé druhy kriminality. Článek PČR, online 2022 [cit. 2. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.policie.cz/clanek/jednotlive-druhy-kyberkriminality.aspx
39. PRACHAŘOVÁ, Kateřina. *Také dětem hrozí mentální anorexie. Odmítáním jídla může být volání o pomoc*. Maminka cz. zdraví, 28. 8. 2017 [cit. 6. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.maminka.cz/clanek/take-detem-hrozi-mentalni-anorexie-odmitani-jidla-muze-byt-volanim-o-pomoc
40. PRICE, Megan, DALGLEISH, John. Cyberbullying. Experinces, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia,* Volume 29, Number 2/2010 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.2077&rep=rep1&type=pdf
41. PTÁČKOVÁ, Lucie. *Malá policejní akademie*. Preventivně informační skupina OŘP, České Budějovice. Časopis zdravotně sociální fakulty Jihočeské

univerzity 2/2006, s. 144–146, 2006 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/prevence-urazu-otrav-a-nasili/administrace/clankyfile/20120505111840204924.pdf

42. RAISOVÁ, M. a kol. *Problematika kouření cigaret a jeho vztah k impulzivitě. Adiktologie v preventivní a léčebné praxi*, 2/2020 (APLP 2/2020), vázaný ročník, 2020 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.aplp.cz/wp-content/uploads/2020/07/Raisova-1.pdf
43. RICHTEROVÁ, Michaela. Tisková mluvčí, PČR Středočeského kraje. Bezpečný Středočeský kraj, Kybergrooming. PČR, 23. prosince 2020[cit. 1. 4. 2022]. Dostupné z: http://bezpecnystredoceskykraj.cz/prevence-kriminality/kybergrooming-pcr/
44. SANANIM. *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí, příručka o efektivní školní drogové prevenci*. Praha: Úřad vlády ČR, 2005 [cit. 24. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1657/354/jak%20ve%20skole%20vytvorit%20zdravejsi%20prostredi_web0.pdf
45. SKÁCELOVÁ, *Lenka. Manuál pro tvorbu minimálního preventivního programu školy, pro specializační studium pro metodiky prevence*. Centrum adiktologie PK 1. LF a VFN UK v Praze, 2008 [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/ped/jaro2008/Mod011pr/Manual_pro_tvorbu_MPP_skoly_final.pdf
46. SLIMÁKOVÁ, Margit. *Jak učit děti zdravé výživě*. Národní pedagogický institut, 9. 12. 2011 [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/14683/JAK-UCIT-ZAKY-ZDRAVE-VYZIVE.html
47. Svět záchranářů. Centrum zdraví a bezpečí pro celou rodinu, Karlovy Vary, 2021 [cit. 8. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.svetzachranaru.cz/

48. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Když dítě přeroste rodičům přes hlavu. Šance dětem, odborný článek, online 26. 10. 2016 [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: https://sancedetem.cz/kdyz-dite-preroste-rodicum-pres-hlavu
49. ŠULCOVÁ, Helena. *O alkoholu mladistvých, prevence se musí chopit rodiče, stát selhává*! Interview s Nešporem K., online 13. května 2015 [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: https://radiozurnal.rozhlas.cz/karel-nespor-o-alkoholu-u-mladistvych-prevence-se-musi-chopit-rodice-stat-6256368
50. Tisková zpráva MŠMT. MŠMT aktualizuje Metodický pokyn k řešení šikany ve školách, online 2017 [cit. 10. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/msmt-aktualizuje-metodicky-pokyn-k-reseni-sikany-ve-skolach
51. TOMŠIK, Robert a kol. *Rizikové správanie študentov gymnázií Českej republiky* (Reprezentatívny výskum metodou VRCHA. Adiktologie 2017/17/1 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.addictology.cz/wp-content/uploads/2018/10/tomsik_cj-1.pdf
52. Trestná činnost kybernetické kriminality a kriminality páchané na internetu 2011–2019, online [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: ttps://www.policie.cz/clanek/kyberkriminalita.aspx
53. VACEK, Jaroslav a kol. Prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2017/2018. Údaje evidované Systémem evidence preventivních aktivit. *Adiktol. preventivní léčeb. praxe*, 2 (1), 32-46, 2019 [cit. 8. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.aplp.cz/wp-content/uploads/2019/05/Prevence-rizikov%C3%A9ho-chov%C3%A1n%C3%AD-ve-%C5%A1kol%C3%A1ch-v-%C4%8Cesk%C3%A9-republice-za-%C5%A1koln%C3%AD-rok-2017a18_%C3%9Adaje-evidovan%C3%A9-Syst%C3%A9mem-evidence-preventivn%C3%ADch-aktivit.pdf

54. VACEK, Jaroslav, GABRHELÍK, Roman. *Zpráva o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/2020*. Praha: UK, 1. lékařská fakulta, 2021 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.preventivni-aktivity.cz/files/ZZ_SEPA_2019-20.pdf
55. VESELOVSKÝ, Martin. *Závislost dětí na tabletech a mobilech? Už hodina denně může být problém*. Interview s Popovem P., online 14. 10. 2015 [cit. 12. 1. 2022]. Dostupné z: https://video.aktualne.cz/zavislost-deti-na-tabletech-a-mobilech-uz-hodina-denne-muze/r~f1db79cc725b11e5a80c0025900fea04/
56. Záchranný kruh, online 2022 [cit. 23. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.zachranny-kruh.cz/

Legislativa a MPP

1. Akční plán realizace Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2021. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/akcni_plan_primarni_prevence_2019_21.pdf
2. Dokument MŠMT: Aktualizované přílohy metodického doporučení 2010, 2016. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/aktualizovane-prilohy-metodickeho-doporuceni-alkohol
3. Dokument MŠMT: Dotační program Bezpečné klima v českých školách, 2017. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dotacni-program-bezpecne-klima-v-ceskych-skolach-1
4. Dokument MŠMT: Metodické doporučení k prevenci rizikového chování, 2010; Metodické doporučení úvodní část – Návykové látky, Příloha 3 – Poruchy příjmu potravy, Příloha 4 – Alkohol, Příloha 6 – Školní šikana, Školní šikanování, Příloha 7 – Kyberšikana, Příloha 11 – Záškoláctví,

Příloha 13 – Tabák, Příloha 15 – Netolismus. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny

5. Dokument MŠMT: Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j. 21291/2010-28. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-doporuceni-k-primarni-prevenci-rizikoveho-chovani-1
6. Dokument MŠMT: Národní plán doučování pro žáky ZŠ a SŠ, 2021. Dostupné z: https://www.msmt.cz/byl-spusten-narodni-plan-doucovani-pro-zaky
7. Dokument ČŠI: Metodické doporučení – Přístupy k náročnému chování dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních a možnosti jeho řešení, 2021. Dostupné z: https://www.csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2021_p%c5%99%c3%adlohy/Dokumenty/Metodicke-doporuceni_pristupy-k-narocnemu-chovani_11-10-2021.pdf
8. Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, č. j. 10 194/2002-14, 2002. Dostupné z: http://www.atre.cz/zakony/page0332.htm
9. Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j.: 20 006/2007-51. Dostupné z: https://www.vzdelavacisluzby.cz/…pdf
10. Metodický pokyn MŠMT k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, č. j. 22 294/2013-1, 2013. Dostupné z: http://www.atre.cz/zakony/page0568.htm

11. Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, č. j. MŠMT-21149/2016, 2016. Dostupné z: https://www.msmt.cz/file/38988/
12. Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027. Dokument MŠMT, 2019. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf
13. Nařízení vlády č. 463/2013 Sb., o seznamech návykových látek. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-463
14. Pedagogická doporučení k návratu žáků do škol. Metodický materiál MŠMT, ČŠI a Národního pedagogického institutu pro adaptační období po distanční výuce. Praha, 2021. Dostupné z: https://www.edu.cz/methodology/pedagogicka-doporuceni-k-navratu-zaku-do-skol/
15. Pokyn MŠMT č. j. 12 050/03-22, k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů, 2003. Dostupné z: https://www.msmt.cz/ministerstvo/pokyn-msmt-k-zacleneni-tematiky-ochrany-cloveka-za-mimoradnych-udalosti-do-vzdelavacich-programu-a-dodatek-k-ucebnim-dokumentum-pro-zakladni-skoly-stredni-skoly-specialni-skoly-a-vyssi-odborne-skoly-ochrana-cloveka-za-mimoradnych-udalosti-1
16. Školský zákon č. 561/2004 Sb., poslední změna zákona 1. 9. 2015. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561
17. Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-317

18. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72
19. Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-239
20. Zákon č. 320/2015 Sb., o Hasičském záchranném sboru ČR a o změně některých zákonů. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2015-320
21. Zákon č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-37
22. Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273
23. Zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-167
24. Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/zakony-1
25. Minimální preventivní program: Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, Husova 3, České Budějovice. Dostupné z: https://www.szscb.cz/spp/
26. Minimální preventivní program: Gymnázium Na Pražačce, Praha 3-Žižkov. Dostupné z: https://www.gymnazium-prazacka.cz/sites/default/files/pdf/dokumenty/preventivniprogram.pdf
27. Minimální preventivní program: Gymnázium na Vítězné pláni, Praha 4. Dostupné z: https://www.gvp.cz/dokumenty/MinPrevPrg.pdf
28. Minimální preventivní program: Gymnázium, Prachatice, Zlatá stezka 137. Dostupné z: https://www.gympt.cz/studium/bezpecne_ve_skole

29. Minimální preventivní program: Gymnázium, Třeboň, Na Sadech 308. Dostupné z: https://www.gymtrebon.cz/a-3483-minimalni-preventivni-program-2021-2022.html

10 SEZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Pohlaví respondentů – jednotliví respondenti 52
Obrázek 2 - Věk respondentů – jednotliví respondenti 53
Obrázek 3 - Typ střední školy – jednotliví respondenti 53
Obrázek 4 - Seznámení s dokumentem MPP a jeho obsahem – jednotliví respondenti 54
Obrázek 5 - Zdravé a bezpečné klima ve škole – jednotliví respondenti 54
Obrázek 6 - Typy rizikového chování v preventivních programech v počtu responzí 55
Obrázek 7 - Typy rizikového chování prezentované ve výuce některých předmětů v počtu responzí 56
Obrázek 8 - Faktory rizikového chování ze strany rodiny v počtu responzí..... 57
Obrázek 9 - Faktory rizikového chování ze strany školy v počtu responzí 57
Obrázek 10 - Faktory rizikového chování ze strany vrstevníků a společnosti v počtu responzí 58
Obrázek 11 - Faktory rizikového chování spojené s genetickými předpoklady a osobností v počtu responzí 58
Obrázek 12 - Možnost řešení problematiky rizikového chování ve škole v počtu responzí 59
Obrázek 13 - Vyhledání odborníka mimo školu v případě obtíží – jednotliví respondenti 59
Obrázek 14 - Programy se členy IZS a sledované typy rizikového chování v počtu responzí 60
Obrázek 15 - Přínos prevence s jinými osobami než pedagogy – jednotliví respondenti 61
Obrázek 16 - Důvody, proč by měly prevenci zajišťovat složky IZS – jednotliví respondenti 61
Obrázek 17- Formy prevence, které by vyhovovaly v počtu responzí 65

Obrázek 18 - Prevence v době pandemie v počtu responzí..... 65
Obrázek 19 - Prohloubení závislosti na internetu v době pandemie – jednotliví respondenti 66
Obrázek 20 - Čas strávený na sociálních sítích – jednotliví respondenti..... 66
Obrázek 21 - Důležitost upozorňování školy na bezpečnost na internetu – jednotliví respondenti 67
Obrázek 22 - Způsoby řešení rizikového chování ze strany školy v počtu responzí 67
Obrázek 23 - Důležitost prevence pro respondenty v počtu responzí..... 68

11 SEZNAM POUŽITÝCH TABULEK

Tabulka 1 - Témata, která by respondenti uvítali s příslušníky Policie ČR 62

Tabulka 2 - Témata, která by respondenti uvítali s příslušníky HZS ČR 63

Tabulka 3 - Témata, která by respondenti uvítali se zaměstnanci ZZS 64

12 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník

Dotazníkové šetření preventivně výchovné činnosti v oblasti rizikového chování u středoškolské mládeže

Vážení respondenti,

obracím se na Vás s prosbou o pomoc při mém výzkumu. Jsem studentem 5. ročníku oboru Plánování a řízení krizových situací Fakulty biomedicínského inženýrství katedry Zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva na Českém vysokém učení technickém. Právě zpracovávám diplomovou práci na téma „Preventivně výchovná činnost v oblasti rizikového chování u středoškolské mládeže“. Cílem práce je zmapovat formy rizikového chování a programy primární prevence ve školách. Snažíme se současně zjistit, jaké možnosti spolupráce v oblasti rizikového chování lze využít v návaznosti na realizaci preventivně výchovných programů složek IZS (Integrovaného záchranného systému). Tímto bych Vás chtěl požádat o vyplnění mého dotazníku. Dotazník je zcela anonymní a údaje nebudou použity k jiným účelům.

Děkuji Vám za Váš čas.

Bc. David Chvál

1. Jaké je vaše pohlaví?
   - muž
   - žena
2. Uveďte prosím Váš věk.
3. Uveďte prosím typ střední školy, na které studujete:
   - gymnázium osmileté
   - gymnázium šestileté
   - gymnázium čtyřleté
   - střední škola s odborným zaměřením
   - maturitní učební obor
   - jiný typ, uveďte jaký_____

4. Jste seznámen(a) s tím, že ve škole je zpracován minimální preventivní program, který mmj. obsahuje aktivity k prevenci rizikového chování?
    - ano, ale obsah tohoto programu mi nebyl úplně zprostředkován
    - ano, vím o preventivním programu a s aktivitami jsem byl seznámen
    - ne, nevím, že takový program na škole existuje
    - nechci uvést odpověď

5. Domníváte se, že ve škole je zdravé a bezpečné klima k zajištění prevence rizikového chování?

    - ano
    - ne
    - neumím posoudit
    - nechci uvést odpověď

6. Na jaké typy rizikového chování byly zaměřeny preventivní programy (přednášky, besedy, workshopy), které jste v průběhu Vašeho studia absolvoval (a)? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - šikana mezi žáky a agrese
    - poruchy příjmu potravy
    - látkové závislosti
    - nelátkové závislosti, gambling
    - kriminální činnost mládeže
    - záškoláctví
    - negativní působení sekt
    - sexuální rizikové chování
    - rasismus, xenofobie
    - rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
    - bezpečnost na internetu
    - jiné, uveďte jaké_____

7. S jakými tématy prezentovanými v rámci biologie, chemie, občanského základu a jiných předmětů jste se ve škole setkal(a)? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - šikana mezi žáky a agrese
    - poruchy příjmu potravy
    - látkové závislosti
    - nelátkové závislosti

- kriminální činnost mládeže
- záškoláctví
- negativní působení sekt
- sexuální rizikové chování
- rasismus, xenofobie
- rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- bezpečnost na internetu
- jiné, uveďte jaké _____
- nesetkal(a) jsem se vůbec

8. Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany rodiny? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - struktura rodiny – nevýhoda v rodině neúplné, patchworkové (po rozpadu vztahu žijí v jedné domácnosti děti obou partnerů s jedním ze svých rodičů), aj.
    - výchova v rodině – perfekcionalistická, rozmazlující
    - výchova v rodině – zanedbávající, bez emoční podpory
    - anamnéza alkoholu v rodině
    - vážná nemoc nebo tragická událost v rodině
    - jiné, uveďte jaké_____
    - neumím posoudit
    - nechci uvést odpověď

9. Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany školy? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - šikana ve škole
    - vysoká míra stresových podnětů
    - nevyhovující kolektiv
    - vysoké nároky na výkon studenta
    - jiné, uveďte jaké_____
    - neumím posoudit
    - nechci uvést odpověď

10. Jaké byste uvedl(a) faktory ovlivňující vznik rizikového chování ze strany vrstevníků a společnosti? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - kriminalita skupiny
    - vliv skupiny, kde se užívají návykové látky
    - diskriminace a ponižování ve skupině
    - jiné, uveďte jaké_____
    - neumím posoudit

11. Dokážete určit faktory pro vznik rizikového chování, která jsou spojena s genetickými a osobnostními faktory? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.
    - genetické dispozice (tělesná konstituce, rozumové předpoklady)
    - motivace
    - nízká sebedůvěra, chybné sebehodnocení
    - obtíže při rozhodování
    - strach, úzkost
    - obava z izolace, pokud se neztotožním s pravidly skupiny
    - psychické onemocnění jedince
    - jiné, uveďte jaké_____
    - neumím posoudit

12. Máte možnost řešit problematiku výskytu nějaké formy rizikového chování přímo ve škole? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.
    - ano, s výchovným poradcem
    - ano, s metodikem prevence
    - ano, s třídním učitelem
    - ano, s vedením školy
    - ano, se školním psychologem
    - ano, na půdě studentského parlamentu
    - jiné, uveďte jaké_____
    - nevím o takové možnosti
    - nechci uvést odpověď

13. Vyhledal(a) byste přesto raději pomoc odborníka (psychologa, peer aktivistu, krizového interventa, nestátní odborné zařízení) než pedagoga ve škole v případě, že byste měl obtíže, např. s užíváním návykových látek?
    - ano, určitě
    - ne, člověk si musí pomoci sám
    - ne, ve škole bych mohl pomoc vyhledat
    - nechci uvést odpověď

14. Přecházíme ke spolupráci se složkami IZS: pokud proběhla nějaká konkrétní forma programu s policisty, záchranáři či hasiči přímo ve škole, dovedete určit hlavní typ rizikového chování, na které se jejich aktivity zaměřily? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.
    - agresivní chování, extremismus
    - delikventní chování – krádeže, vandalismus

- rizikové zdravotní návyky – kouření, pití alkoholu, užívání drog
- nezdravé stravovací návyky
- sexuální rizikové chování ve spojitosti s přenosem viru HIV
- rizikové řízení motorových vozidel
- neproběhl žádný program

15. Považujete realizaci prevence s jinými osobami než s pedagogy za mnohem přínosnější?

    - ano, je zajištěna větší otevřenost vůči cizí osobě
    - ano, pedagog má ve škole jinou roli než zachraňovat před závislostí
    - ne, pedagogové nás znají dobře a dokážou pomoci
    - neumím posoudit

16. Uveďte prosím důvody, proč by prevenci měly zajišťovat i složky IZS (hasiči, policisté, záchranáři).

    - mají více zkušeností z řešení konkrétních případů rizikového chování
    - dokáží zhodnotit rizikové chování objektivněji a hovořit o následcích
    - mají jinou rétoriku než pracovníci prevence ve školství, nememorují
    - nedokáži posoudit
    - jiné, uveďte jaké_____

17. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy Policie ČR? Napište prosím konkrétně.

18. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy Hasičského záchranného sboru ČR? Napište prosím konkrétně.

19. Jaká konkrétní témata byste uvítal(a) při preventivním programu se členy zdravotnické záchranné služby ČR? Napište prosím konkrétně.

20. Pokusil(a) byste se posoudit formy prevence, které by Vám vyhovovaly? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

    - frontální beseda směřována ke všem posluchačům s následnou diskusí
    - zážitkové formy práce s důrazem na aktivní zapojení
    - sezení v kruhu a otevřené sdílení problémů

- opakované adaptační kurzy
- návštěva Revolution Train – protidrogová vlaková souprava

21. V době pandemie a distanční výuky na jaře 2021 se ve školách výrazně omezila terénní preventivní činnost složek IZS i jiných zaměstnanců z odborných pracovišť a tuto ve Vaší škole nahradily (zde můžete vybrat vícero odpovědí).

    - online diskuse s odborníky na vybraná témata rizikového chování
    - mediální výchova zaměřená na bezpečnost na internetu
    - preventivní aktivity v různých vyučovacích předmětech
    - žádné aktivity jsem nezaznamenal(a)

22. Způsobila podle Vás pandemie a dlouhodobá izolace od vrstevníků u mladých lidí větší závislost na internetu a sociálních sítích?

    - ano, výjimečně
    - ano, nepochybně
    - ne, naše generace na sociálních sítích „žila“ běžně už před pandemií
    - neumím posoudit

23. Dokážete určit, kolik času trávíte denně na sociálních sítích?

    - 2 hodiny
    - 3 hodiny
    - 4 hodiny
    - průběžně celý den
    - nepočítám čas, potřebuji být stále v obraze, co se děje; nemohu se odpojit
    - nechci uvést odpověď

24. Považujete za důležité ze strany školy upozorňovat na možnosti zvýšení bezpečnosti na internetu v době pandemie COVID-19?

    - ano, opakovaně upozorňovat
    - ano, opakovaně upozorňovat, ale jen skupiny a jednotlivce s tendencí chovat se rizikově
    - ne, není to třeba
    - nechci se vyjádřit

25. Pokud by škola zaznamenala rizikové chování ve škole, jaký způsob řešení by podle Vás zvolila? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.

- škola by volila diskrétní způsob řešení u jednotlivců
- škola by volila více plošný přístup – seznámení spolužáků s problémem a preventivní program
- škola by pozvala k posouzení odborníky z jiných nestátních organizací
- nevím, nedokáži posoudit
- nechci uvést odpověď

26. Závěrem prosím uveďte, zda považujete obecně primární prevenci rizikového chování ve škole za důležitou? Zde můžete vybrat vícero odpovědí.
    - ano, člověk si řadu souvislostí běžně neuvědomuje – třeba zdravotní přesah u závislostí
    - ano, jasně se pojmenují rizika i to, jak je můžeme ovlivnit
    - ano, může pozitivně ovlivnit naše chování v budoucnosti
    - ne, beru prevenci jako zbytečné zastrašování
    - ne, je to pro mne ztráta času
    - jiné_____
    - nechci uvést odpověď

Děkuji za Váš čas.

Bc. David Chvál

Příloha č. 2: Přepis řízených rozhovorů

Otázky pro respondenty

Otázky pro školní metodiky prevence, pedagogy

- Jméno, příjmení:
- Délka praxe:
- Pozice, kterou zastáváte:
- Jak často během školního roku řešíte nějaké projevy rizikového chování?
- Máte nějaké osvědčené techniky a programy, které se v programu každoročně opakují? Z jakého důvodu jste spokojený, z jakého důvodu ne?
- S jakými složkami IZS při realizaci programů MPP spolupracujete?

- Jak případně hodnotíte tuto spolupráci?
- Jak získáváte od studentů zpětnou vazbu na Vaše aktivity?

Respondent č. 1

- **Jméno, příjmení**: Mgr. Gabriela Bezecná
- **Délka praxe**: 27 let
- **Pozice, kterou zastáváte**: výchovná poradkyně na SZŠ a VOŠ zdravotnické České Budějovice
- **Jak často během školního roku řešíte nějaké projevy rizikového chování?** Tyto informace eviduje také metodik prevence, jedná se v řádu jednotek. V loňském roce to bylo 5 případů.
- **Máte nějaké osvědčené techniky a programy, které se v programu každoročně opakují? Z jakého důvodu jste spokojený, z jakého důvodu ne?** Metodik zajišťuje různé besedy a přednášky pro celé třídy, více informací Vám poskytne on. Jinak škola organizuje řadu soutěží, olympiád, exkurzí, charitativních akcí, i ty slouží jako prevence.
- **S jakými složkami IZS při realizaci programů MPP spolupracujete?** Odpoví metodik.
- **Jak případně hodnotíte tuto spolupráci?** Odpoví metodik.
- **Jak získáváte od studentů zpětnou vazbu na Vaše aktivity?** Rozhovorem.

Respondent č. 2

- **Jméno, příjmení**: PhDr. Ivetta Pužejová
- **Délka praxe**: 8 let
- **Pozice, kterou zastáváte**: metodik prevence na SZŠ a VOŠ zdravotnické České Budějovice
- **Jak často během školního roku řešíte nějaké projevy rizikového chování?** Pouze v řádu jednotek.

- **Máte nějaké osvědčené techniky a programy, které se v programu každoročně opakují? Z jakého důvodu jste spokojený, z jakého důvodu ne?** Anonymní dotazníkové šetření výskytu problematického chování ve třídách, preventivní programy Theia – nezisková nestátní organizace (aktuálnost, profesionální přístup lektorů respektujících specifika skupiny); semináře Fokus Blázníš, no a? (komplexnost, poutavost, návaznost na osobní zkušenosti); Anonymní alkoholici (otevřenost, poutavost, pohled na problematiku „z druhé strany“)
- **S jakými složkami IZS při realizaci programů MPP spolupracujete?** Besedy s Policií ČR.
- **Jak případně hodnotíte tuto spolupráci?** Tyto akce jsou spíše ojedinělé.
- **Jak získáváte od studentů zpětnou vazbu na Vaše aktivity?** Po akci proběhne rozhovor třídního učitele s žáky, u některých akcí žáci vyplňují dotazník.

Respondent č. 3

- **Jméno, příjmení**: Mgr. Tomáš Soumar
- **Délka praxe**: 20 let
- **Pozice, kterou zastáváte**: výchovný poradce Gymnázium Prachatice
- **Jak často během školního roku řešíte nějaké projevy rizikového chování**? Průměrně 2x, 3x za školní rok.
- **Máte nějaké osvědčené techniky a programy, které se v programu každoročně opakují? Z jakého důvodu jste spokojený, z jakého důvodu ne?** Programy nabízené neziskovými organizacemi (work/shop, přednášky), složkami IZS, preventivní programy školní psycholožky, adaptační kurzy pro první ročníky. Co se týká spokojenosti, záleží určitě na kvalitě programu. Pokud je program kvalitně připravený a dokáže zaujmout studenty, jsme spokojeni, a samozřejmě opačně. Na naší škole prosazuji každoročně konání adaptačních kurzů na Dobré Vodě, nedaleko

od Prachatic. Má to podle mě smysl – jednak kurzy pořádáme hned 2. týden v září pro nastupující ročníky, ve kterých se žáci ještě neznají, jednak máme možnost podchytit třeba jedince, kteří by mohli mít v kolektivu problém, nebo naopak budou tvořit silné jádro. Pro pedagogy jsou to vyčerpávající 3 dny nabité programem, pro studenty zcelující pobyt včetně prostoru pro vlastní spontánní angažovanost. Z hlediska prevence to považuji za zásadní, podaří se začlenit studenty do života školy. Dobré zkušenosti máme i se zařazováním témat do vyučování v některých předmětech, např. v informatice se žáci dozvídají mnohé o bezpečnosti na internetu, v občanském základu jsou zařazena témata náboženské tolerance, rasismu, xenofobie, v biologii a dalších předmětech okruhy o zdravém životním stylu a rostlinách a jejich účincích, a tak mohl bych jmenovat další.

- **S jakými složkami IZS při realizaci programů MPP spolupracujete?** Studenti navštěvují HZS, účastní se kurzu 1. pomoci (zajišťují záchranáři). Minulý rok se také učitelé zúčastnili kurzu první pomoci. Máme proškolené všechny učitele na první pomoc. Někteří se zúčastnili několikadenního kurzu – forma zážitkových aktivit.
- **Jak případně hodnotíte tuto spolupráci?** Toto považuji za nejpřínosnější – praktické ukázky, prohlídka techniky u HZS, uvědomění si odpovědnosti za své zdraví pro studenty, sdílení životních příběhů, aj.
- **Jak získáváte od studentů zpětnou vazbu na Vaše aktivity?** Studenti vyplňují obecný evaluační dotazník po každé akci. Dotazník je přístupný na webu. Jinak speciální dotazník na hodnocení preventivních programů nemáme. Spíše se jedná potom o zpětnou vazbu v hodinách.

Respondent č. 4

- **Jméno, příjmení**: Mgr. Miroslava Telingerová
- **Délka praxe**: 35 let

- **Pozice, kterou zastáváte**: metodik prevence Gymnázium Prachatice
- **Jak často během školního roku řešíte nějaké projevy rizikového chování?** Výjimečně.
- **Máte nějaké osvědčené techniky a programy, které se v programu každoročně opakují? Z jakého důvodu jste spokojený, z jakého důvodu ne?** Nemám specifické osvědčené, odvíjí se od konkrétní situace. Využíváme programy JSNŠ – Jeden svět na školách, hlavně při nespecifické prevenci v rámci hodin občanského základu, zeměpisu, biologie a seminářů. Mají připravené na svém portálu audiovizuální výukové lekce, včetně pracovního listu. Témata jsou lidská práva, mediální vzdělávání (zvlášť vysoce hodnocené vyučujícími českého jazyka a studenty samotnými, zejména *Kovyho mediální ring*), dále kyberprostor, životní prostředí a sociální problematika. Co se týká spokojenosti, nestěžuji si. Velmi si vážím studentů, kteří sami v prosinci loňského roku připravili Benefiční koncert pro Jakoubka. Jedná se o velmi silný životní příběh dvouletého chlapce, který ochrnul po těžkém úrazu krční míchy. S příběhem studenty seznámila vyučující občanského základu a netušila, jakou odezvu vyprávění vyvolá. Studenti vše zcela sami zorganizovali a v aule školy uspořádali koncert, kterého se online účastnila i rodina chlapce. Taková osobní angažovanost studentů je ale u nás hodně běžná. Uvedla jsem na příkladu.
- **S jakými složkami IZS při realizaci programů MPP spolupracujete?** Policie ČR, HZS, Záchranná služba
- **Jak případně hodnotíte tuto spolupráci?** Nestěžuji si.
- **Jak získáváte od studentů zpětnou vazbu na Vaše aktivity?** Rozhovorem, dotazníky.

Otázky pro příslušníky složek IZS

- Jméno, příjmení:
- Délka praxe:
- Pozice, kterou zastáváte:
- Zapojujete se pravidelně do preventivních aktivit v oblasti rizikového chování na školách?
- Pokud ano, jaká témata k prezentaci školy požadují?
- Jaké zkušenosti máte s diskusemi a workshopy se studenty středních škol, vidíte svoji práci jako výrazně efektivní?
- Máte zpětnou vazbu od školy k realizaci Vašich programů?

Respondent č. 5:

- **Jméno, příjmení**: por. Ing. Zuzana Strouhalová, MBA
- **Délka praxe**: 5 let u HZS ČR (SCK, aktuálně HKK)
- **Pozice, kterou zastáváte**: komisař, krizové řízení a havarijní plánování
- **Zapojujete se pravidelně do preventivních aktivit v oblasti rizikového chování na školách**? Ano.
- **Pokud ano, jaká témata k prezentaci školy požadují?** Většinou témata nabízíme přímo my. Jedním z posledních témat, které jsme chtěli řešit, jsou dopravní nehody a chování za volantem se zaměřením na parkování a průjezdnost požární techniky. Tento workshop zatím neproběhl vzhledem k zákazu kontaktní prevence v souvislosti s COVID-19.
- **Jaké zkušenosti máte s diskusemi a workshopy se studenty středních škol, vidíte svoji práci jako výrazně efektivní?** Zkušenosti jsou více pozitivní. Když si studenty získáte na svoji stranu, je to obohacující i pro vás. Problém vidím ale v tom, že jeden časový blok na tematiku rizik je málo a téma ochrany člověka za mimořádných událostí by mělo být zařazeno do výuky výrazně více, tím by vzrostla efektivnost. V oblasti

středoškolského vzdělání je snazší tuto tematiku více konkretizovat i dle oboru studia.

- **Máte zpětnou vazbu od školy k realizaci Vašich programů**? Školy mají opakovaně zájem o naši práci. Předpokládám, že je to na základě dobré zkušenosti.

Respondent č. 6

- **Jméno, příjmení**: por. Bc. Martina Joklová
- **Délka praxe**: 27 let
- **Pozice, kterou zastáváte**: tisková mluvčí a preventistka PČR Jihočeský kraj, ÚO Prachatice
- **Zapojujete se pravidelně do preventivních aktivit v oblasti rizikového chování na školách?** Ano, pravidelně pořádáme preventivní besedy na MŠ, ZŠ, SŠ i SOU v okrese Prachatice.
- **Pokud ano, jaká témata k prezentaci školy požadují?** V rámci besed řešíme s dětmi problematiku v oblasti dopravy, šikanu, omamné psychotropní látky, kyberkriminalitu či trestní odpovědnost. Na středních školách řešíme se studenty především problematiku omamných a psychotropních látek, dopravní nehodovost, kyberkriminalitu a trestní odpovědnost.
- **Jaké zkušenosti máte s diskusemi a workshopy se studenty středních škol, vidíte svoji práci jako výrazně efektivní?** Ve svojí práci smysl vidím, podle mne není prevence nikdy dost.
- **Máte zpětnou vazbu od školy k realizaci Vašich programů?** Některé besedy jsou „na zakázku“, na žádosti samotných škol poté, co se u nich žáci či studenti dopustili protiprávního (přestupkového nebo trestního) jednání. Je pravda, že největší dopad mají besedy na děti základních škol. Myslím si, čím dříve se začne, tím lépe. U těchto dětí, které více komunikují, poznám, že je problematika zajímá. Pak věřím, že si toho také

hodně odnesou. U středoškoláků už zpětná vazba při prevenci taková není. Přesto věřím, že jsou moje informace alespoň pro některé z nich cenné.

Respondent č. 7

- **Jméno, příjmení:** Petr Hradský, dis.
- **Délka praxe:** 18 let
- **Pozice, kterou zastáváte**: řidič, záchranář RZP
- **Zapojujete se pravidelně do preventivních aktivit v oblasti rizikového chování na školách?** Zapojujeme se po předchozí domluvě s řediteli základních škol. Nebývá to často, což je podle mě chyba. Jako záchranář vím, že lidé na místě nehod jednají v šoku často jen instinktivně. To chápu. Ale převážně nevědí, co dělat.
- **Pokud ano, jaká témata k prezentaci školy požadují?** Školy poptávají jedenkrát ročně kurzy první pomoci pro žáky a témata jsou pro nás blízká: první pomoc při náhlém kolapsu, nácvik umělého dýchání na figurínách, první pomoc u řezných poranění. Zakázka je směřována i k předcházení úrazům.
- **Jaké zkušenosti máte s diskusemi a workshopy se studenty středních škol, vidíte svoji práci jako výrazně efektivní?** Pokud je dán prostor žákům, hodně se dotazují na zásahy u dopravních nehod, na četnost zásahů u nehod cyklistů. Efektivita práce je patrná přímo na místě workshopu, neboť ukázky práce záchranářů jsou pro žáky poutavé. To dokazuje jejich soustředěnost a snaha vše si na místě vyzkoušet. Co se týče středních škol, jezdí občas záchranáři na lyžařské kurzy vimperského gymnázia. V pozici zdravotníka mají zaměstnanci ZZS možnost pořádat na kurzech přednášky a diskuse.

- **Máte zpětnou vazbu od školy k realizaci Vašich programů?** Ano, přímo na místě, od žáků a studentů. Baví je to. Říkají, že více než teorie od učitelů.

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: Mgr. Gabriela Bezecná

Pracovní pozice: výchovná poradkyně

Délka praxe: 27 let

Instituce: SZŠ a VOŠZ České Budějovice

Místo, datum: 27. 1. 2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: PhDr. Hrubá PAŽEJOVÁ

Pracovní pozice: pedagog. pr.

Délka praxe: 8

Instituce: SPŠ a VOŠ Č. Budějovice

Místo, datum: Č. Budějovice 3.2.2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: Mgr. Tomáš Soumar

Pracovní pozice: výchovný poradce

Délka praxe: 20 let

Instituce: Gymnázium, Prachatice, Zlatá stezka 137

Místo, datum: 16.2.2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: Mgr. Miroslava Telingerová

Pracovní pozice: metodik prevence

Délka praxe: 35 let

Instituce: Gymnázium, Prachatice, Zlatá stezka 137

Místo, datum: Prachatice, 17.2.2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno:	Ing. Zuzana Strouhalová, MBA.
Pracovní pozice:	oddělení ochrany obyvatelstva a krizového řízení
Délka praxe:	5 let
Instituce:	HZS Královéhradeckého kraje

Místo, datum:
Hradec Králové, 28. dubna 2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: Bc. JOKLOVÁ MARTINA

Pracovní pozice: TISKOVÁ MLUVČÍ A PREVENTISTKA

Délka praxe: 27 let

Instituce: POLICIE ČR

Místo, datum: 17. 2. 2022

Podpis:

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM ODPOVĚDÍ V DIPLOMOVÉ PRÁCI BC. CHVÁLA DAVIDA

Souhlasím s tím, aby moje odpovědi byly zveřejněny v diplomové práci Bc. Davida Chvála, studenta 5. ročníku Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT. Odpovědi nebudou využity k jiným účelům.

Diplomová práce nese název PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE.

Titul, příjmení, jméno: Hradský Petr, dis.

Pracovní pozice: řidič, záchranář RZP

Délka praxe: 18 let

Instituce: ZZS Vimperk

Místo, datum: Vimperk, 28. ledna 2022

.....

Podpis